

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Hans Neumann: Museer i Nordslesvig

Holger Jacobsen: Skibsbilleder på Aabenraa Museum

Jørgen Slettebo: Fra vægtergang til forborg

Sigurd Schoubye: Tønder Museum 1923–1973

Lilian Wærum Nielsen: Nogle bemærkninger om

Sønderjyllands Kunstmuseum

Ole Rafn: Førromersk jernalders bopladsfund med tragt

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

MARTS/APRIL

3/4 · 1974

50. ÅRGANG

Til vore abonnenter

I martsnummeret bringer Sønderjysk Månedsskrift en række artikler, der svarer til indholdet af de nordslesvigske museers årbog. Herudover kan læserne finde et par fyldige omtaler af bøger udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland samt som sædvanlig Grænselandsdagbogen.

Stoffet fra museumsårbogen, der ellers kun trykkes i relativt få eksemplarer, modtager vi gratis, og da det store martshæfte skal erstatte to normalhæfter (det betyder, at det almindelige aprilhæfte går sammen

med martshæftet), vil denne aftale have en overordentlig gunstig indflydelse på månedsskriftets betrængte økonomi.

Da på den anden side vore læsere faktisk får flere – og ikke ringere – sider stof i årgangen taget under ét, og da endelig museerne på denne måde får en ny og direkte kontakt med en langt større kreds end sædvanlig, håber vi, at alle vil være tilfredse med ordningen.

Med venlig hilsen
REDAKTIONEN

Guldhornsspillet

Et historisk friluftsspil med 40 skuespillere opføres i

MØGELTØNDER SLOTSPARK

27. – 28. og 30. juni kl. 20.00

*

Kom og oplev et skuespil om en af historiens store gåder!

Tekst: Per Jespersen. Musik: Bue Lund Nielsen og H. J. Henningsen. Instr.: Arne Aabenhus.

Arrangør: **Det blandede Distrikts Husholdningsforening.**

*

Postkort med helt nye guldhornsmotiver sælges for 75 øre pr. stk. til fordel for opførelsen.

Kortene kan bestilles på telefon (04) 74 53 76.

Bymuseet i Flensborg

Verdens-foto udstilling

1. del: 17. marts - 7. april 1974

2. del: 9. april - 28. april 1974

Sønderjysk Månedsskrift

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 42,- kroner årlig i abonnement (incl. moms og forsendelse).

Abonnement kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Haderslevvej, 6200 Åbenrå, telefon (04) 62 46 83, eller på re-

daktionen, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, telefon (04) 52 17 37.

Enkeltnumre koster 4,75 kroner – særnumre beregnes der dog en højere pris for.

Prøvenumre tilsendes gerne og gratis efter anmodning.

Museer i Nordslesvig

AF HANS NEUMANN

Det er længe siden, man begyndte at oprette museer, og det skete af helt andre grunde end dem, der opretholder museer i dag. Konger og adelige samlede på mærkelige ting og sager, man havde kunstkamre og raritetskabinetter, og dette blev grundlaget for nogle af de ældste museer.

Ingen af museerne her i landsdelen kan føre deres historie så langt tilbage, men også for dem gælder det, at verden har forandret sig meget siden deres oprettelse. Synspunkter og værdinormer er helt andre i dag end for to-tre generationer siden, og der kan være grund til at standse op og stille det spørgsmål: hvad vil vi egentlig med de museer, vi har? Hvilke behov skal de dække? Sådanne spørgsmål stilles også i andre lande. Museernes indhold og formål stilles under debat i disse tider som så meget andet.

Da de to ældste museer, Åbenrå og Haderslev, oprettedes i 1887, begyndte en udvikling, der i årenes løb betød oprettelse af nye museer, udvidelse af bestående, en udvikling, der stadig er i gang. De to museer er blevet til ni, nye museer er under oprettelse og endnu flere planlægges. Også derfor kan der være grund til at spørge: hvormange museer skal vi have og med hvilke opgaver?

Vore museers indbyrdes fordeling af opgaverne kommer klarest til udtryk i den samarbejdsordning, der under navn af Museumsordning for Nordslesvig blev aftalt mellem museerne i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder i 1960. Efter at der også var oprettet museer i Sønderborg og Tønder, henholdsvis i 1908 og 1923, var disse fire købstadsmuseer i mange år næsten ene om at repræsentere museumsarbejdet i amtet. Af forskellige årsager af personlig og faglig art havde de hver for sig udviklet sig i een bestemt retning således, at disse meget forskellige museer kunne supplere hinanden. Sålænge museerne endnu administrativt var bundet af de gamle amtsgrænser, kunne dette forhold kun udnyttes i form af et samarbejde mellem fire selvstændige museer. Således er det stadig, men det er klart, at kommunalreformen har gjort det lettere at betragte de fire museer som afdelinger af en helhed.

Hvad vi foreløbig ved om den nye museumslovgivning, som er under forberedelse, går ud på, at man administrativt vil operere med større enheder, måske netop med amterne som dem, der bærer og organiserer de kulturelle aktiviteter i området, og da kan fællesskabet indenfor vort museumsvesen blive endnu stærkere betonet, måske med en egentlig fællesledelse som slutresultat.

Det vil da være rimeligt at tage et overblik over, hvilke museer vi har her i landsdelen, og at se på, hvordan den store opgave, som de i fællesskab har

at skildre egnens kulturelle historie i hele dens forløb, bliver fordelt imellem dem og måske bliver løst.

De forhistoriske tider, de mange årtusinders historie forud for middelalderen og den nyere tid, er Haderslev Museums opgave. Den nordlige del af amtet er særligt rigt forsynet med oldtidsminder, og det var arkæologisk interesserede mænd, der i sin tid oprettede museet. Fra de første år i 1880'erne og fremefter har arkæologiske udgravninger været en væsentlig del af museets arbejde, og der rådes nu over en udgravningskapacitet med to faste, rutinerede udgravere, traktor, campingvogn, foto- og måleudstyr og en betydelig udgravningserfaring.

Den arkæologiske samling er da også omfattende og rummer adskillige vigtige eller endog enestående fund, nævnes kunne Skrydstruppen, Jelsfundet, Kastrup, som er den eneste kendte hedenske kultplads, Ejsbøl, Olmersdiget, som er den eneste udgravede folkevold, hærvejens datering til bronzealder m. m. Haderslev Museums arkæologiske arbejde er klart indrettet på at være landsdelsomfattende. Museet er anerkendt som arkæologisk landsdelsmuseum for Nordslesvig, og fundkort og fundarkiv omfatter hele landsdelen. En stor opgave ville det være at publicere dette materiale, samlet ved tre generationers arbejde, og derved gøre det kendt og anvendeligt i historiske fremstillinger. Museets arkiv har i de senere år taget sigte på denne opgave.

Selvfølgelig er der også indsamlet oldsager ved de andre museer i Nordslesvig. Især er det sket ved Sønderborg Museum takket være Jens Rabens store interesse for arkæologien. Også udgravninger i stort format udførte han eller fik andre institutioner til at gennemføre dem for museets regning, aktivt støttet af Historisk Samfund for Als og Sundeved. Og ved museet gennemførte han en fortegnelse over oldtidsminderne og et dertil hørende arkiv for vor viden om dem. Dette arkiv imponerer ved sin velordnethed og ved sit omfang.

Den samarbejdsaftale, som er indgået mellem museerne, vil have den virkning, at det arkæologiske arbejde for fremtiden overvejende vil udgå fra Haderslev, men de forhistoriske samlinger skal selvfølgelig forblive ved alle museerne af hensyn til disses alsidige tilbud til publikum.

Tidligt tog man i Haderslev en anden stor opgave op. Da museet i 1914 flyttede fra byens centrum ud på Åstrupevej, tilføjede man et frilandsmuseum med to originale landsbybygninger, en rekonstruktion og en kopi af to andre og en stubmølle. Indbo og andet udstyr til disse bygninger blev i de følgende år samlet sammen og anbragt deri.

Denne indsamling af genstande og andre oplysninger om landbokulturen foregår stadig, men det må nok erkendes, at den opgave, man dengang tog op, kan med de krav, der nu stilles til et frilandsmuseum, ikke løses på det areal, der står til rådighed. Arealet kan næppe udvides, og på længere sigt vil det blive nødvendigt at tage spørgsmålet om et landsdelsdækkende frilandsmuseum op på et nyt grundlag. Hvor og hvordan det til sin tid skal løses, skal der ikke siges noget om i dag. Kun må man håbe, at man så vil undgå den fejl, som næsten alle har begået og stadig begår, at anbringe et pladskrævende

museum så tæt ved en større bebyggelse, at det i løbet af en generation omklamres og indeklemmes af den.

Et arbejde for at skildre landbokultur og landsbybygninger behøver ikke at have form af et frilandsmuseum. Som en indsamling af billeder, beskrivelser og opmålinger er det taget op af Sønderborg Museum. Foreløbig er der sat systematisk ind på at bevare vor viden om de alsiske bindingsværksbygninger, som nu under den stærke industrialisering netop i dette område er i særlig fare. Også andre etnologiske undersøgelser er sat i gang, f. eks. i tilknytning til det særprægede gademilieu Havbogade i Sønderborg, vedrørende gamle madopskrifter og kostvaner og om byggeriet af husmandssteder efter 1920.

Heller ikke disse arbejder kan dog, så lidt som frilandsmuseet i Haderslev, siges at være et forsøg på at løse disse vigtige museale opgaver for hele landsdelen, men understreger snarere nødvendigheden af at tage dette arbejde op på et bredere grundlag.

Sønderborg Museums funktion i den nævnte samarbejdsordning er ellers at være det historiske museum. Det har hjemme i vor største og ældste slotsbygning, i det nærmeste opland ligger tre andre slotte, Augustenborg, Nordborg og Gråsten, med hver deres betydningsfulde indslag i landsdelens nyere historie, og ikke mindst har Dybbøl i nyere tid været skuepladsen for så afgørende begivenheder, at det stadig er rammen om nationale tilkendegivelser. Disse forhold har naturnødvendigt præget Sønderborg Museum i dets første udvikling og bevirket, at det måtte blive dette museum, der blev landsdelens historiske museum. Men det er også forståeligt, at det er dette områdes historie, der kommer til udtryk i samlingerne, og at det vil kræve årtiers arbejde at gøre denne historiske samling landsdelsdækkende, således som det må være samarbejdsaftalens idé, at den skal være.

Også Åbenrå Museum er præget af den jord, det er vokset op i, i dette tilfælde af sin egen købstad og dennes særprægede historie. Åbenrås skibsfart og skibsbygning tog i forrige århundrede et sådant opsving, at den forholdsvis lille by (4–5000 indb.) indtog en førende stilling blandt Sønderjyllands byer. Dens skibe sås på alle have ikke mindst på rejser til Sydamerika og Kina. De hjemvendende kaptajner med mange penge og fremmede sager prægede byen og dens opland, især Løjt land, og derfor er købstadshistorie, skibsfart og handel blevet hovedemner for Åbenrå Museum. En etnografisk afdeling bringer bud om fjerne egne, Løjtstuen og samlingerne i øvrigt fortæller om velstand og kulturforbindelser.

Det er fordi disse forhold er af særlig betydning i Åbenrå, at museet er præget så stærkt af det, men der handlede og sejlede jo også fra andre byer i Nord-slesvig, og der udviklede sig også i dem en borgerkultur, som er et minde værd. Man kunne så hævde, at så måtte det blive Åbenrå Museums sag at tegne et billede af disse kulturforhold og kulturforbindelser også i de andre egne. Men så skematisk kan et museumsvæsen nu engang ikke udvikle sig. Lokale forudsætninger vil altid slå stærkt igennem i det nærmeste museum, hvor både forudsætninger og interesse vil være størst.

På den anden side må man erkende, at før eller siden vil den tanke, at der arbejdes på landsdelsbasis, gøre sig gældende, og Åbenrå Museum vil da fremstå som museet for købstadkulturen i hele den nordlige del af Sønderjylland, ikke blot for den specielt åbenråske form.

Tydeligst af de fire købstadsmuseer er Tønder Museum præget af de lokale forudsætninger, og også her er det handelen, og dermed velstand og kulturforbindelser, der kommer til udtryk i samlingerne. Her var det ikke blot studehandelen, men også søhandelen på nordtyske havne og Holland, der var afgørende, og som efterhånden satte sit præg på byen. På kniplingsindustriens område var byen førende i lang tid. Der skabtes derved en rig og særpræget vestslesvigsk kultur med en rigt varieret kunstindustriel import især fra Holland, og frem for noget er Tønder Museum derved blevet landsdelens kunstindustriemuseum. Det har skabt en enestående samling af fliser og er med kniplinger, sølv, fajance og møbler blandt de bedste i landet.

Grænserne for indsamlingen er vel nok trukket noget videre end ved Åbenrå og Sønderborg, men også her er det den vestslesvigske kultur, der skildres, og det vil tage tid og måske kræve en vis omstilling i målsætningen, hvis denne samling skal udvikle sig til et landsdelsmuseum på det kunstindustrielle område.

Østlesvig har for eksempel også en træskærerkunst og en møbelkunst, som det ville være værd at vise ved siden af den vestslesvigske, netop vise ved siden af i et virkeligt kunstindustrielt landsdelsmuseum. Et tyngdepunkt i sit nuværende indhold ville Tønder Museum dog altid og med rette beholde.

Disse fire omtalte museer var dem, der i 1960 gik med i Museumsråd for Nordslesvig, men dertil er i 1972 føjet et femte: Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder. Det er bygget sammen med og ledes sammen med Tønder Museum, men har ellers sin egen status som ejet af amtet. Det er etableret som kunstmuseum for hele amtet med forpligtelse til ikke blot at vise kunsten i sine egne bygninger i Tønder, men også til, i samarbejde med andre foreninger og institutioner, at foranstalte udstillinger i andre egne af amtet.

I denne oversigt skal der ikke tales om formål og retningslinier for det nye museums arbejde, eller om dets forhold til de to allerede eksisterende kunstmuseer i Åbenrå og Sønderborg. Her skal kun slås fast, at med Sønderjyllands Kunstmuseum har vi et museum, der dækker en vigtig side af museernes traditionelle virkefelt, kunstformidlingen, og desuden byder det lokaler, der giver muligheder for i et museums regi at udfolde kulturaktiviteter af forskellig art og i stort format.

Med henblik på det her behandlede emne, opbygningen af museumsvæsenet i Sønderjyllands amt, kan man sige, at de her nævnte fem museer er de vigtigste. Om de også er de vigtigste ud fra andre synspunkter, er en helt anden sag. Men de danner rammeværket i museumsstrukturen. Nogle ufuldkommenheder er allerede nævnt, men landsdelens kulturhistorie er dog så nogenlunde dækket i sine hovedtræk og kunsthistorien også. Man kan da allerede nu spørge, om der mangler noget i billedet. Ja, det gør der. Der er ikke noget naturhistorisk museum og ikke noget teknisk museum.

Hvad det tekniske museum angår, ligger løsningen af dette problem nok så langt ude i fremtiden, at man her kunne se bort fra det, men nævnes skal det dog, at den tekniske udvikling her i amtet i hvert fald indtil 1920 var præget af, at området var en del af Tyskland. Udviklingen her har da måske særlige træk, som ikke uden videre ville komme til udtryk i et teknisk museum placeret et andet sted i Danmark.

Et teknisk museum i Nordslesvig ligger ikke lige for, det gør derimod forhåbentlig et naturhistorisk. Museumsforeningen i Gram er langt fremme med indretningen af et museum i en del af Gram slot, og selv om der skal findes både arkæologi, kulturhistorie og måske slotshistorie i det, så er det vigtigste de naturhistoriske samlinger. Lergraven ved Gram teglværk har i mange år været kendt for sine enestående fund af tertiære dyreknogler, og disse fund bør her danne grundstammen i det naturhistoriske museum for hele amtet, som vi hidtil har savnet.

Naturhistorien er dog et så vigtigt grundlag for udfoldelsen af al menneskelig virksomhed i et område, at et museumsvesen ikke bør savne muligheder for at gøre rede for disse forudsætninger. Også for skolerne i amtet vil et sådant museum kunne få stor betydning.

Når Gram Museum her er nævnt ved siden af de fem eksisterende amts-museer, er det fordi dets opgaver er lige så generelle som disses. Det magter ved sin oprettelse ikke så store opgaver, men dets muligheder skal her være nævnt, og man bør opmærksomt følge dets udvikling.

Foruden disse 5 eller 6 museer med mere generelle opgaver findes der her i amtet en række andre mere specielle. Deres opgaver er begrænsede hvad emner eller område angår. En mellemstilling kan Christiansfeld Museum siges at indtage. Det blev oprettet i 1908, og dets hovedindhold og egentlige formål er at være museum for Brødremenigheden og dens vidtforgreneede missionsarbejde. Det havde oprindeligt egen bygning, men er nu efter en stilstandsperiode blevet nyopstillet i andre lokaler sammen med et specialmuseum, Sønderjysk Brandværnsmuseum. En driftig kunst- og museumsforening er aktiv for at restaurere bygningen, Enkehuset, og gøre det til et hjemsted for byens kulturliv.

Efter den første opstilling trænger museets værdifulde samlinger til konserverpleje og til fornyelse af nogle af monterne. Men hvad der især må fremhæves i denne sammenhæng, er forbindelsen med Brødremenigheden. Denne menighed drev jo ikke blot missionsvirksomhed ude, men havde også herhjemme en meget stor indflydelse på det kirkelige og åndelige liv. Christiansfeld Museum kan derfor på længere sigt og under forudsætning af fornøden offentlig anerkendelse udvikle sig til at være et museum for kirkeliv og menighedsliv og måske for åndelige rørelser i almindelighed.

Andetsteds er der skrevet om, hvormeget vi har mistet af vore gamle biblioteker her i området. Hansborgs slots bibliotek, Haderslev Frue Kirkes, provstegårdens bibliotek og et værdifuldt bibliotek på Gram slot er splittet for alle vinde, og det meste eksisterer ikke mere. Heller ikke Haderslev Katedralskoles biblioteks gamle del er intakt. Hvor meget findes endnu af Sprogforeningens

og andre læseselskabers biblioteker fra folkeoplysningens første tid? Netop her i landsdelen var disse biblioteker da vigtigere end nogetsteds. Og hvorlænge endnu findes der rundt om i vore præstegårde bevaret rester af deres gamle bogbestand? Reformationstidens og ortodoksiens religiøse litteratur, der har været visdomskilde for generationer af præster, kunne måske endnu stykkes sammen. Og hvor mange bondegårds-bogsamlinger, som den, Haderslev Museum reddede for et par år siden, og som viste denne families åndelige stade igennem et århundrede, kan endnu reddes?

I ældre tid, da færre end nu læste bøger, har disse biblioteker været af umådelig betydning for opinionsdannelsen og for befolkningens åndelige liv. Ikke et ondt ord her om manglebrædter og strygejern, som museer med sindsro protokollerer, men man kan sommetider få den tanke, at der er ting, som er endnu vigtigere.

Om denne tanke kan eller skal realiseres i forbindelse med Christiansfeldt Museum, kan ikke siges nu, men det skal her understreges, at Nordslesvig, igennem tiderne et brydningsfelt for meninger og bevægelser på alle områder, kunne og burde skabe et museum baseret på bøger, billeder og manuskripter, som der ikke andre steder kunne skabes mage til.

Andre museer i amtet skal kun omtales kortere her, ikke fordi de er af ringere betydning – efter denne målestok skulle rækkefølgen ganske sikkert være en anden – men fordi de efter deres art og indhold mere betegner en udfyldning af det lagte mønster. Egnsmuseet på Lille Kolstrupgård og hjemstavnmuseet i Hygum er kulturhistoriske lokalmuseer, og dertil vil sikkert om kort tid kunne føjes Bov sogns Museum på Oldemorstoft i Padborg og måske et par andre, som der er gjort forberedelser til. Til denne gruppe hører også det ene af de to af Nationalmuseet drevne museer, Kommandørgården på Rømø, mens det andet, Frøslevlejrens Museum, er et specialmuseum med et snævert afgrænset formål.

Endelig skal nævnes Kunstmuseet Holmen i Løgumkloster, et specialmuseum for kunstnerinden Olivia Holm Møller. Dette museum har ikke anden tilknytning til landsdelens historie end den, at det er anbragt her.

Denne oversigt over vore museer viser med stor tydelighed den blanding af system og selvgroethed, der præger vor museumsverden. Museer skabes af et lokalt behov eller interesse, og der er ikke indbygget noget system i, hvordan disse opstår. Og skal disse museer fortsat leve og fungere, er der dermed sat grænser for systematiseringen. På den anden side må der en vis planlægning og koordinering til, når der er offentlige midler med i spillet. Museumsverdenen skal hverken være urskov eller fransk park, men en engelsk have ville nok være i overensstemmelse med vore traditioner.

Men hvad skal vi med vore museer? Der menes ikke det enkelte museum, for de har alle formuleret en arbejdsopgave og et formål. Men hvilken funktion skal museerne have i vort samfund og i det kommende?

Til at begynde med spurgte man ikke, man samlede. Og glad for, hvor meget man havde, stillede man det hele ud. Men arbejdet med indsamlingen og

med ordning og opstilling skabte en historisk viden, som man ikke tidligere havde haft, og en trang til at viderebringe denne viden har da præget udstillingerne i højere og højere grad. Museerne er blevet fortællende museer, og dette giver sig ikke blot udslag i museerne selv og deres permanente samlinger, men nok så tydeligt i det stigende antal skiftende udstillinger om enkelte emner og i museums-pædagogernes arbejde med undervisningsmateriel til skolerne og til voksenundervisningen.

En avantgarde blandt museumsfolk skal også nævnes, nemlig dem, der ikke blot vil fortælle, men også bruge udstillinger af museumsstof til at propagandere for bestemte politiske eller sociale opfattelser. Man laver debatudstillinger om aktuelle emner som forurening, boligpolitik eller lignende. Tendensen kendes også blandt historikere, hvoraf nogle vil bruge det historiske kildemateriale til en mere eller mindre direkte argumentation i et aktuelt politisk spørgsmål. Det må blive en personlig afgørelse at skelne mellem historikere og politikere og med samme argument at holde på, at det ikke er museernes sag at være politiske.

Men fortællende museer vil vi alle gerne være. Det hedder publikumsformidlende, når man skal bruge de fine ord. Vi vil gerne viderebringe vor indsamlede viden i udstillinger, foredrag, studiekredse, publikationer, hjælp til skoleundervisningen, egnsvandring og demonstration af udgravninger for at nævne det vigtigste, og så giver vi da også svar til folk, der kommer og spørger. Registeret er stort, og vi har arbejdet på den måde i mange år. Vi får mange vidnesbyrd om, at det ikke er uden virkning, så det kan uden betænkelighed siges, at vore museers kontakt med befolkningen stadig er bedre end i nogen anden landsdel.

Denne virksomhed kan man efter behag kalde oplysende eller underholdende, men værdien af dette arbejde kan ikke bestrides. I en tid, hvor fritiden og dens anvendelse spiller en stadig større rolle, skal der være tilbud af forskellig art til befolkningen. De oplevelser, som beskæftigelse med historiske fænomener giver, kan ikke fås andre steder i så let tilgængelig form. De betyder en udvidelse af horisont og erfaring, en større viden om egne og andres forhold og giver dermed en god grobund for tolerance, som der altid er brug for.

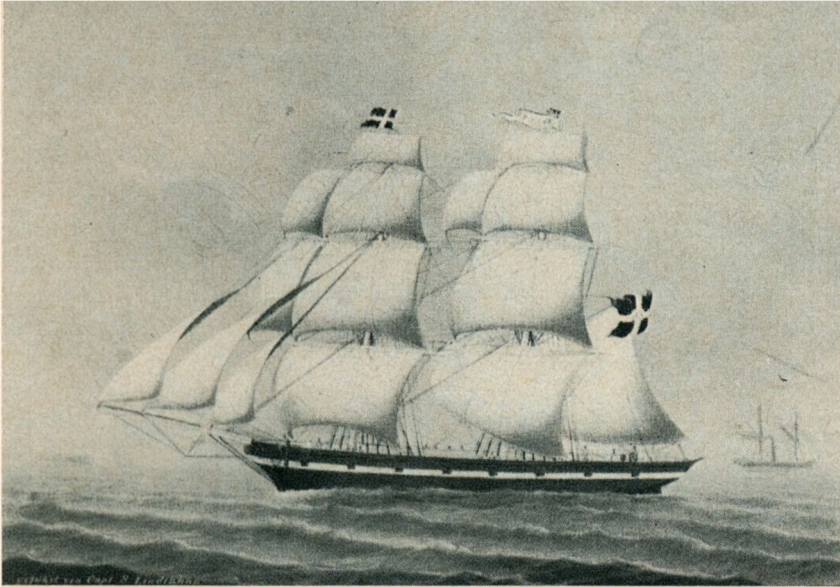
*Fregatten „Bernstorff“,
malet af Antoine Roux, Marseille, 1805.*

Skibsbilleder på Aabenraa Museum

AF HOLGER JACOBSEN

De fire nordslesvigske købstadsmuseer har i mange år kunnet glæde sig over et forbilledligt samarbejde til glæde og gavn både for sig selv hver især og også for deres gæster, idet dette samarbejde har medført, at man har fordelt opgaverne således, at hvert museum til en vis grad har specialiseret sig på sit område.

Aabenraa blev på grund af sin gunstige beliggenhed ved den brede og dybe fjord, der næsten altid er isfri, en betydelig søfartsby, ja, en af de største i det danske monarki, og i sin glansperiode i det nittende århundredes første halvdel fandtes der ikke mindre end fem større skibsværfter, hvor der byggedes flere hundrede stolte sejlere, der krydsede verdenshavene. I denne periode var det, at kgl. agent Jørgen Bruhn, monarkiets største skibsreder, imponerede sin samtid ved efter at være fyldt de halvfjerdsindstyve år at købe øen Kalvø i Gønnerbugten og der oprette et skibsværft, hvor han lod bygge en række store sejlskibe, hvis navne alle begyndte med C: Calløe, Colibri, Canton, Christian den ottende o. s. v. Billeder af disse skibe og af mange andre hænger nu på Aabenraa Museum som vigtige brikker i det spil, der hedder Aabenraa søfartshistorie, et emne, der således er blevet museets speciale. De hænger nu som illu-

*Briggen „Ellen“,
malet af L. Petersen & P. Holm, Altona, 1852.*

strationer til de dramatiske begivenheder, denne historie er fyldt med, samtidig med at de giver os en detaljeret viden om skibenes konstruktioner gennem tiderne, deres sejlføring, rigning m. v., og skønt disse billeder i det store og hele ikke foregiver at være kunst, så har denne naive fremstilling med de pinlig nøjagtige enkeltheder præget af malerens interesse og derved måske en slags kærlighed til objektet, forlenet dem med en uforklarlig charme, der vel nok har bevirket, at de i dag er så efterspurgt, så de er gerådet op i svimlende prislag. Et af museets billeder, en akvarel forestillende hjuldamperen König Christian der VIII, malet af styrmand Jacob Jebsen, har turneret rundt i hele Skandinavien med en udstilling arrangeret af Peter Seeberg. Udstillingen, der hed »naiv kunst«, gjorde megen lykke.

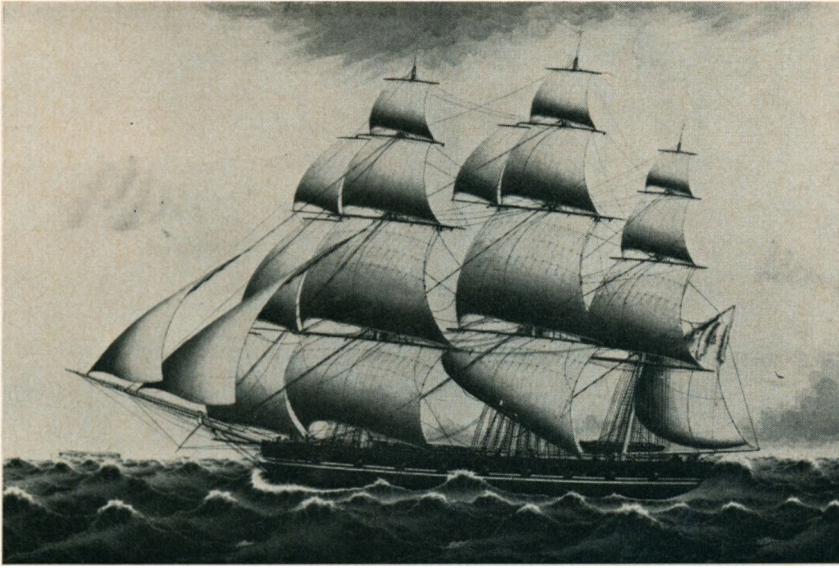
Kaptajner fra Aabenraa og Løjt, hvoraf der omkring genforeningen i 1920 endnu fandtes mange, viste sammen med den daværende amtslæge, dr. Mads Michelsen og andre af byens borgere, museet stor interesse, og lod dette tilgå både gode og mange gaver, deriblandt mange skibsbilleder, så at Aabenraa ved indvielsen af sin museumsbygning i 1937 kunne fremvise den største samling af sådanne billeder næst efter samlingerne i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Denne samling er støt blevet forøget, og ikke mindst i de senere år har man modtaget adskillige værdifulde gaver. Mange af de kendte udenlandske og indenlandske skibsmalere er her repræsenterede. Lige fra de meget sjældne Petrus Weyts »underglasmalerier«. Han var født i den lille by Gistel ved

*Briggen „Colibri“,
malet af B. H. Hansen, Altona, 1847.*

Ostende, og museet er i besiddelse af to af hans billeder, nemlig skonnertbriggen »Kommunen« af Aabenraa og barken »Hertha« af Hamborg. I 1835 flyttede Weyts til Antwerpen, hvor også den kendte marinemaler Henry Mohrman virkede. Denne levede fra 1857–1916. Efter sigende skulle han en tid have studeret ved kunstakademiet i Antwerpen og forsøgt sig som portrætmaler, men gik så over til udelukkende at male marinebilleder. Han er repræsenteret på museet med to billeder af Aabenraa damperne »Alfa« og »Gamma«. Den fremragende engelske maler F. T. Tudgey, ca. 1860–1909, har to billeder, nemlig barken »Java« og fuldskibet »Calløe«. Museets fineste skibsbillede er af fregatten »Bernstorff« af Flensborg, ført af Stollig-kaptajnen J. Thybo. Det er malet af den berømte Antoine Roux fra Marseille, der allerede i sin levetid havde vundet internationalt ry som marinemaler. The Peabody Museum i Salem i Massachusetts ejer en fornem samling af hans billeder. Da han blev revet bort af koleraen i 1835, efterlod han sig tre sønner, der alle var dygtige marinemalere og kartografer af søkort, hvoraf Aabenraa Museum i den seneste tid har fået skænket flere. Giovanni Luzzo, Venedig ca. 1850–70, Nikolai Camillieri, Marseille, samtidig med Roux dynastiet og Guiseppe Feci, Livorno, alle tre betydelige marinemalere er repræsenterede her, men i det store og hele er det vore hjemlige, der dominerer. – Jacob Petersen, Flensborg, 1774–1855, er meget stærkt repræsenteret på museet. Selveste C. W. Eckersberg underviste ham i at male det bølgende hav. Til gengæld indviede han Eckersberg i den korrekte sejlføring og i rigningens mysterier. M. Truelsen, Altona, Hans J. Bøttger fra samme sted, Jens Jensen Styding fra Løjt, halvbrødrene Lorentz Petersen og Christian Holm, Flensborg, og Lorentz Petersens søn, Heinrich

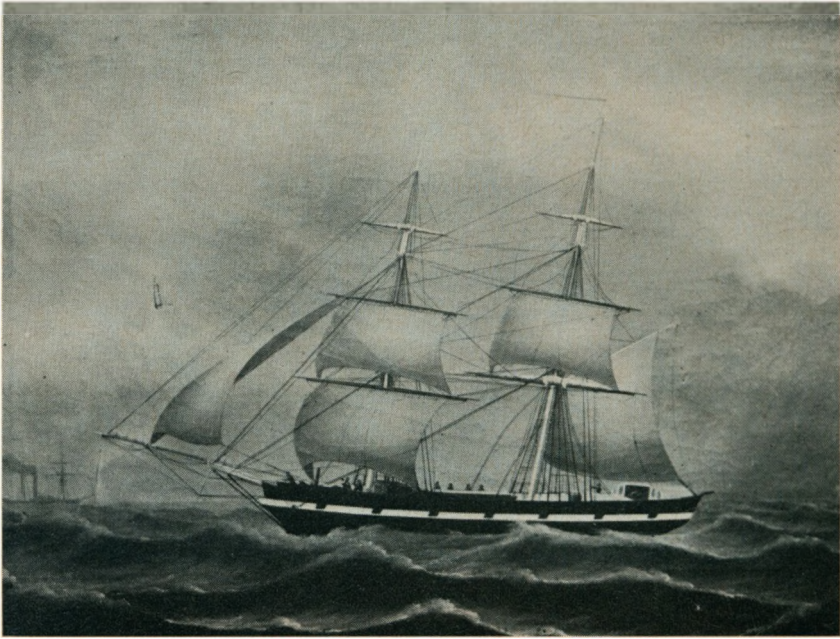

*Fregatten „Creole“,
malet af J. Böttger, Altona, 1842.*

Petersen. Alle disse navne figurerer som signatur under mange af de skibsbilleder, der hænger på museets vægge. Skibe fra forrige århundrede. Til slut skal nævnes den habile malermester Rasmus Clausen, Aabenraa, der helt op til århundredeskiftet virkede i Aabenraa og omegn. Ved siden af sit arbejde som maler, beskæftigede han sig også med at dekorere og male billeder af bøndernes gårde m. m. Af ham har museet to skibsbilleder. Det ene er skonnerten »Cathrine Marie«, malet omkring 1870, et billede, der i næsten hundrede år har hængt på en væg i Californien og nu er havnet i Aabenraa, hvor skibet også havde hjemme. Det andet er barken »Catharina«. Det sidstnævnte er ganske givet en kopi efter et såkaldt »Kinabillede«. Disse billeder blev fremstillet ganske rationelt i de kinesiske havnebyer på tyndt lærred, så de kunne købes der langt under prisen af, hvad et billede kostede herhjemme.

F. Holm-Petersen, Troense, fortæller om disse billeder, at de blev lavet på den måde, at nogle af de mange ansatte malede baggrunde, hvorpå man senere kunne male de ønskede skibe. Kunstmaleren Lai Sung, som havde sin shop i Queens street i Hong Kong i slutningen af 1800-tallet, havde en tid ikke mindre end 40 medhjælpere. Museet er i besiddelse af mange af disse billeder, der ikke alene forestiller skibe, men også havnepartier og panoramaer over Canton, Hong Kong m. v.

Hvert af disse Aabenraa skibe, der er malet af alle disse forskellige malere, har en fascinerende og dramatisk historie, der meget ofte slutter med et tragisk forlis, og nøglen til disse begivenheder besidder museet i det enestående kartotek over Aabenraa-, Flensborg- og Sønderborg-skibe langt tilbage til det

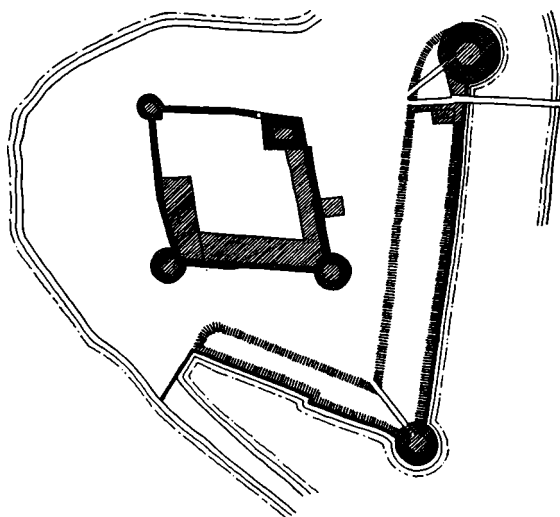
Briggen „Louise“, malet af L. Petersen & P. Holm, Altona, 1847.

attende århundrede. Et kartotek, som skovejer N. L. Bossen, Frøslev, har arbejdet med i mange år og ved sin død har testamenteret til Aabenraa Museum, hvor han var en hyppig gæst og en uvurderlig rådgiver.

Takket være dette kartotek har vore skibsbilleder fået virkeligt liv.

Fregatten „Calløe“, malet af F. T. Tudgey, Liverpool, e. 1853.

Fra vægtergang til forborg

AF JØRGEN SLETTEBO

Som alle andre borge har Sønderborg slot måttet tilpasses skiftende tiders våbentekniske udvikling. For Sønderborg slots vedkommende er dette særlig tydeligt i perioden omkring 1500¹. Indenfor et halvt århundrede ændredes borgens befæstningsanlæg gennemgribende, først og fremmest på grund af skydevåbnenes udvikling.

Senest omkring 1475 var de fire svære ydermure, der endnu i dag udgør slottets ydersider, færdige. De var opførte i munkesten i ca. 14 m's højde og en tykkelse, der varierede fra over 4 m til 2 m. I de to hjørner mod øst stod svære tårne, ældst det firkantede nordøstre fra midten af 1200-tallet, yngst det runde tårn mod sydøst fra ca. 1375. Hele anlægget lå på en ø, hvorfra der var 80–100 m til Als og mere end 250 m til Sundeved. Eneste adgang til borgen var en lille landgangsbro foran den høje smalle dør i nordmuren, borgens oprindelige hovedindgang.

Denne dør var også den eneste åbning udadtil i de fire ydermures stue-etage. Heller ikke i 1. sals højde var der nogen vinduesåbninger – alle sådanne vendte ind mod borggården. Først knap 11 m oppe var der åbninger i ydermurene. Det var de såkaldte skoldehuller, der gik ind til vægtergangen. Herinde kunne man stå og hælde eller smide forskellige ubehagelige ting ned i hovedet på enhver fjende, der nåede for tæt ind mod borgmuren. Disse huller var nedadrettede, firkantede åbninger, der indvendig havde underkant omkring en halv meter over vægtergangens gulv, d. v. s. i bekvem knæhøjde. Omtrent en meter

højere sad endnu en række åbninger. Det var skydeskår, der var bredest indad, og hvorfra der kunne kastes spyd eller skydes med armbryst eller bue og pil.

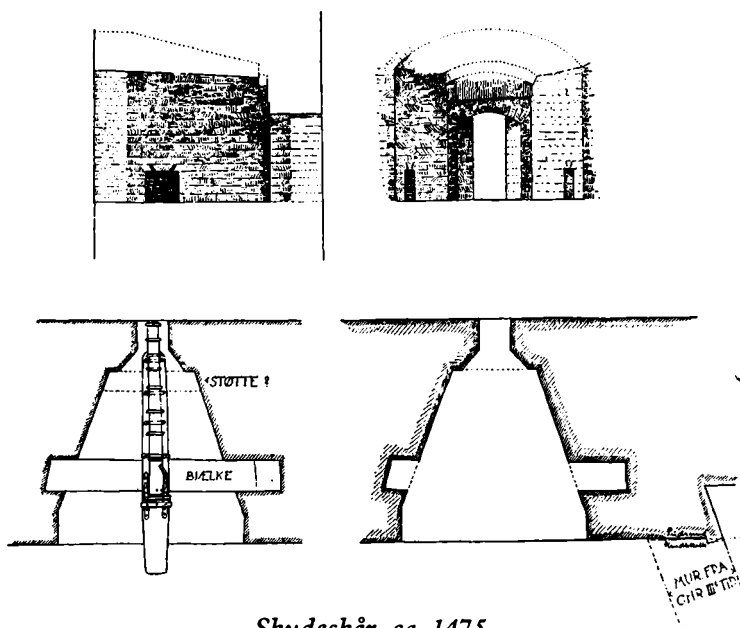
Vægtergangen var én lang, smal passage inde i selve murtykkelsen. Herfra holdt man udkig, og herfra kunne man forsvare sig effektivt, hvis borgen skulle blive belejret. Eventuelle belejrerers eneste reelle chance mod en så solid vandborg lå med middelalderens våben i virkeligheden i en udsultning.

I middelalderens senere del kom imidlertid nye våben frem. I slutningen af Valdemar Atterdags regeringstid nævntes i et brev fra 1372 første gang krudt på dansk grund, og hanseaterne benyttede sig i deres krig med Valdemar af dette nye middel. I første omgang virkede det måske mest ved den skræk, det spredte, men også dets evne til at sætte ild i træ- og bindingsværksbygninger var nok af større betydning end dets brug i de meget primitive kanoner. Under hans datter, dronning Margrethes regering kom kanonerne i brug mod flere adelsborge, og det viste sig, at det havde de gamle borgtårne svært ved at modstå. I løbet af 1400-tallet udvikledes kanonerne yderligere – de blev mere driftssikre og fik efterhånden større gennemslagskraft². For Sønderborgs vedkommende var der foreløbig ingen større risiko, fordi afstanden fra Als over vandet til borgen var for lang. Først da kanonerne i århundredets slutning blev mere langtrækkende, kom borgens østside for alvor i farezonen.

Omtrent samtidig foregik en ændring i flådeudviklingen, idet man fandt på at placere kanoner også på skibene³. Da borgen i Sønderborg jo var en vandborg, var dette i første omgang nok den alvorligste trussel mod borgen. Den første forstærkning imod det nye våben skete derfor i 1400-tallets sidste halvdel på borgens sydside. Her murede på den vestlige halvdel af facaden en næsten 1 m tyk forstærkning, så sydmuren her blev 3,5 m tyk. For yderligere at forstærke muren benyttede man ikke blot munkesten, men også svære granitkvadre i store dele af facaden.

Det vigtigste var imidlertid ikke selve den større murtykkelse, men nogle skydeskår, specielt beregnet til kanoner. Det nye våben var nu ikke blot et angrebs-, men også et forsvarsvåben. Et enkelt skydeskår, helt smalt yderst, men bredt indadtil, sad helt lavt, kun et par meter oppe, men højere oppe kom der flere til – med sikkerhed kan konstateres spor af 5 kanonskydeskår. Alle fremtrådte de som smalle, lodrette spalter omgivet af granitkvadre udadtil, og inde i muren var så en bredere åbning med skrå sider og buet loft. Kanonens løb hvilede på en svær bjælke på skydeskårets gulv. Bjælken var skudt ind i huller i åbningens sidevægge, og kanonen lod sig – med besvær – dreje noget fra side til side, men næsten ikke op eller ned.

Denne modernisering af borgens forsvarsmuligheder indskrænkedes imidlertid ikke til den forstærkede sydmur. Også ind mod land, i østmuren, huggedes ud til i alt fald 3, måske flere, kanonskydeskår. Muren blev ikke forstærket her, og hullerne huggedes igennem den tykke mur, så der blev et helt lille rum, 2,30 m

Skydeskår, ca. 1475.

bredt på murens inderside og 1,10 m bredt nær ydersiden. Selve åbningen i ydermuren var en ca. 40 cm bred og ca. 110 cm høj spalte, hvor kanonens munding anbragtes.

Borgen havde nu fået skydeskår, specielt beregnede til kanoner. Den må selvfølgelig også have fået kanoner til at anbringe i skydeskårene. Hvor mange der har været tale om, ved man ikke mere, og deres størrelse kendes heller ikke. Udgravninger ved slottet synes imidlertid at vise, at der har været tale om to typer. Der er nemlig dels fundet et kammer til en kanon fra slutningen af 1400-tallet, dels en række stenkugler af forskellig størrelse og dermed af forskellig kaliber.

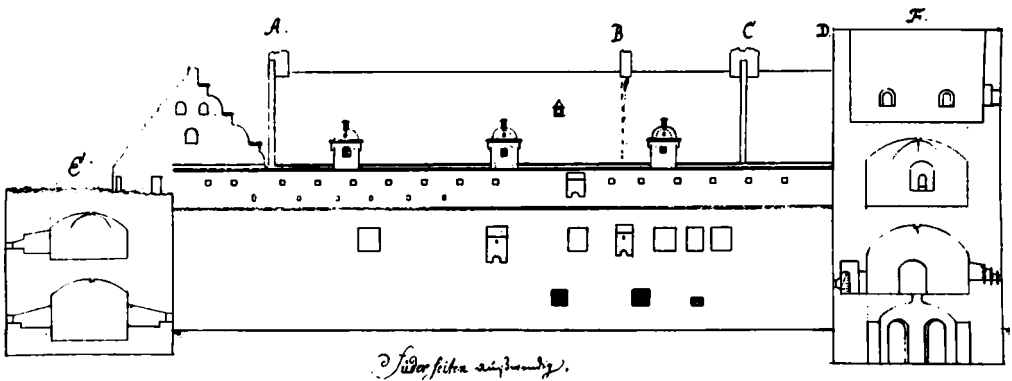
Kammeret er fra en såkaldt kammerladningskanon, hvor krudtet ladedes i et løst kammer med håndtag og fænghul. Dette anbragtes derpå bagest i en åbning i kanonrøret og kiledes fast, inden man skød. Flere af de fundne stenkugler stammer vistnok fra betydeligt sværere kanoner end kammeret, men da et mindre kammer kan anbringes i kanoner med større løb, er det dog ikke helt sikkert. Stenkuglerne er fint tilhugne af granit, så de er pænt runde. Sandsynligvis har de fleste hørt til borgens ammunitionsforråd, men selvfølgelig kan det ikke udelukkes, at nogle af dem har været anvendt under en belejring og er skudt over mod borgen.

Omkring 1500 begyndte kong Hans at bygge en egentlig dansk krigsflåde. Til dette arbejde grundlagde han et befæstet skibsværft på Slotø i Nakskov

fjord. Imidlertid fik han også bygget skibe til sin nye flåde ved allerede eksisterende værfter i landet, bl. a. i Sønderborg⁴. Værftet lå i havnens sydlige ende vel ud for Søndergades udmunding i Brogade og Søndertorv. Trods dets nære beliggenhed ved borgen har man åbenbart ikke fundet, at det gamle 1200-tals kærnetårn i nordøsthjørnet ydede beskyttelse nok. Derfor opførte man kort efter 1500 i borgfirkantens nordvesthjørne et nyt tårn – det eneste, der endnu er bevaret større dele af. Nordvesttårnet blev 3 etager højt, med 3 rum ovenover hinanden, og det afsluttedes opad med et højt, spidst spir af form som et kræmmerhus. – Det nederste rum var det højeste, godt 5 m op til toppen af det hvælvede loft. Der var oprindelig ingen vinduer eller andre åbninger i dette rum, og eneste adgang var en lem i loftet – eller i gulvet ovenover. Det benyttedes da vistnok også som fængsel, i alt fald kaldes det »bondefængslet«, eller blot »fængslet«, men der er ikke overleveret sikre oplysninger herom, endsige navne på nogen fanger i dette rum. Rummene ovenover var også begge hvælvede. Rummet på 1. sal er endnu velbevaret, mens det øverste forlængst er fjernet. På 1. sal findes dels nogle brede nicher i muren ind mod gården, dels oprindelig fire, nu to kanonskydeskår. Nicherne har sikkert haft låger for, idet de sandsynligvis har været indbyggede vægskabe. I 1522 lod Christian II sit kongelige arkiv placere på Sønderborg, og visse steder omtales tårnet da også som »arkivtårnet«⁵. Fra skydeskårene kunne man dels skyde mod sydøst og vest ud over den sydlige indsejling til Alssund, dels mod nordøst ind over havnen. Det sidste var nok det vigtigste, idet tårnets hovedformål vel var at beskytte skibsværftet. Der er i alt fald store ligheder mellem dette tårn og kong Hans' tårn på Slotø.

Borgen var nu kort efter 1500 blevet udstyret med skydeskår for kanoner i facaderne mod øst og syd og i det nye nordvesttårn. Alligevel blev man åbenbart hurtigt klar over, at det ikke var en tilstrækkelig løsning overfor den stadige udvikling af kanonerne. Netop på dette tidspunkt forlod man kammerladnings-systemet. I stedet brugte man nu forladere, støbt i bronze i ét stykke, og jernkugler afløste helt de tidligere stenkugler. Artilleriet blev virkelig et effektivt angrebs- og belejringsvåben⁶. Som forsvarsvåben var kanoner, anbragt inde i de svære mure, ikke nær så brugbare. Dels kunne de kun skyde vandret, dels kunne de kun med besvær drejes inde i skydeskåret – og Sønderborgs skydeskår tillod ikke en drejning på mere end ca. 40°. Dette system var alt for stift og ubevægeligt, og det var let for en eventuel angriber at finde mange døde vinkler, hvor borgens kanoner ikke kunne nå. Der var derfor først og fremmest brug for at kunne placere kanonerne således, at de kunne drejes i flere retninger. Dette gjorde man dels ved opførelsen af et nyt tårn i borgens sydvesthjørne, dels ved bygning af et meget omfattende forborgsanlæg.

Det nye tårn blev ikke ret højt, kun ca. 12–13 m. Det afsluttedes opadtil med et fladt plateau, hvortil man kom ved en bred åbning ind til den gamle

Sydføj, yderfacade. W. F. von Platen, o. 1718.

vægtgang. Plateauets kant blev udstyret med en såkaldt krenelering, et brystværn med skiftevis højere og lavere afsnit, der tillod kanonløbene at stikkes ud i alle retninger, mens besætningen stod i ly bag de højere takker. Herved løste tårnet den opgave at være standplads for kanoner til skydning over en meget bred vinkel fra sydøst over syd og vest til nordvest. I stue-etagen var tårnrummet udstyret med fire smalle skydeskår, åbenbart til ret lette kanoner. Rummet på 1. sal havde tre brede kanonnicher, men her var hvert udstyret med 2 smalle åbninger – en højst usædvanlig konstruktion. Sandsynligvis var de slet ikke beregnet til kanoner – de stod jo langt bedre ovenpå – men til det moderne lette skyts, hagebøsserne⁷.

Af langt større betydning var imidlertid opførelsen af det omfattende forborgsanlæg. Det havde tidligt vist sig, at selv de sværeste middelaldermure ikke kunne modstå kanonkuglerne. Derimod lod de sig effektivt opfange i jordvolde. Konsekvensen heraf blev første gang i Danmark taget ved anlægget ca. 1500 af Spøttrup i Salling, hvor borgen domineres af de vældige voldanlæg på alle fire sider⁸.

I Sønderborg placeredes forborgsanlægget øst for borgen, mellem øen og Als. Imod sydøst og nordvest byggedes to lave cirkulære kanonbastioner eller rondeller. De var begge flade øverst med krenelering, nøjagtig som sydvesttårnet, og kanonerne kunne herfra rettes mod alle verdenshjørner. Sydøstbastionen var den mindste, ca. 17 m i diameter. Den bestod af et stort kælderrum, der vel har fungeret som mandskabsrum og magasin, og ovenpå var så det flade kanonplateau med brystværn. Denne bastion er iøvrigt bygget totalt om, således at den yngre del ligger forskudt ovenpå den ældre dels fundamenter. Desværre er en nøjagtig datering af de to afsnit ikke mulig, men sandsynligvis er det den ældste, der hører til det store anlæg fra 1500-tallets første del.

Nordvestbastionen var langt større, med 7 m tykke mure og en diameter

på 24 m. Den var også højere, idet der var både et lavt kælderrum og et lavt rum ovenpå, og så først derover igen kanonplateauet med brystværn. Også her har kælderen vel været magasin og forrådsrum, mens mandskabet har kunnet samles i rummet ovenover. Trapper fra kælderen og helt op til plateauet fandtes i den enormt svære mur.

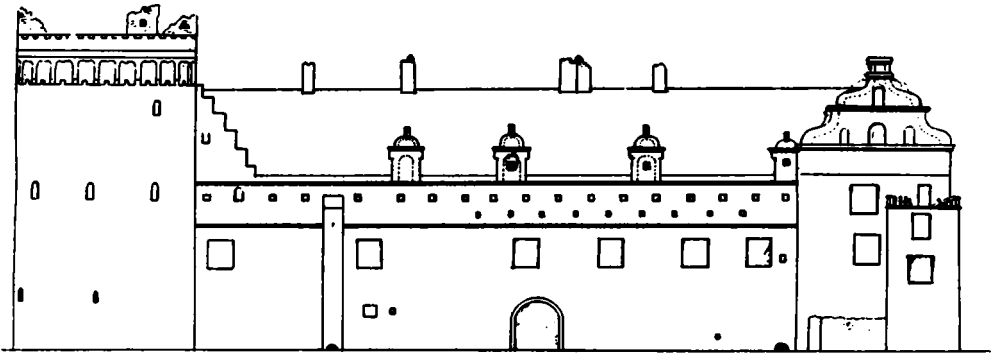
De to bastioner tilhørte forsvarets »aktive del« – herfra kunne borgens besætning langt mere effektivt besvare eventuelle belejres ild. Af afgørende forsvarsmæssig betydning var imidlertid det store voldanlæg mellem de to nye bastioner.

Foran hele borgens østside opbyggedes en jordvold fra havnen hen til nordøstbastionen, videre i en ret linie mod syd fra bastion til bastion og derefter et stykke i vestlig retning – en stor bue, der omsluttede borgens østlige side. I alt blev den nye vold 250–300 m lang. Den var også bred, ved foden mindst 12–15 m, indenfor bastionerne i voldhjørnerne endda 25–30 m, og den har været mindst 2 m høj. Det betyder, at alene til selve voldkonstruktionen har egnens bønder måttet køre mindst 12–15.000 m² jord til det nye befæstningsanlæg. Hertil kommer så oven i købet den jord, der var nødvendig som fyld på borg-holmens østside, så man kunne gå tørskoet fra den gamle borg ud til forborgens befæstninger.

Det før så brede farvand mellem middelalderborgen og Als med købstaden Sønderborg var nu indsnævret til en ca. 25–35 m bred voldgrav. For at sikre volden mod udskridning byggedes på dens forside en munkestensmur fra bastion til bastion, ca. 70–80 cm tyk. Muligvis har volden desuden været forsynet med en træpalisade på voldkronen, men ethvert spor heraf er i alt fald forsvundet.

Med denne vold blev forsvaret skubbet langt frem foran selve borgen. Samtidig ydede den beskyttelse for det mandskab, der skulle til og fra hjørnebastionerne. Fra hver bastion førte nemlig en muret gang fra kælderrummet under volden ind mod borgen. Gangene udmundede med en skrå åbning i voldens inderside. De var i øvrigt ikke ens. Gangen fra nordøstbastionen var smallest, ca. 1,60 m, mens gangen fra sydøstbastionen var ca. 2,40 m bred.

Ved anlægget af den fremskudte forborg blev det muligt at bygge en bro fra den nu stærkt forstørrede ø til Als. Det måtte være sikrest at placere den beskyttet af den svære nordøstbastion, og her blev den da også anbragt. Det blev en lang, smal plankebro, båret af lange, svære træstolper, rammet ned i voldgravens bund. Der, hvor broen nåede den lodrette mur, som afgrænsede volden mod øst, opførtes en port umiddelbart syd for bastionen. Det sidste afsnit af broen ind mod porten blev lavet som vindebro. Dette afsnit kunne hejses op og kom derved til at danne en ekstra beskyttelse for porten. Vippe-mekanismen er blevet fundet ved udgravninger. Den har fungeret ved, at brofagets sydlige sidebjælke var forlænget ind i et muret hulrum bag porten.

Ostfløj, yderfacade. W. F. von Platen, o. 1718.

Ostfløj, yderfacade. W. F. von Platen, o. 1718.

Denne forlængelse var udhulet og fyldt med en svær granitblok, der på denne måde kom til at fungere som kontravægt. Desværre viste det sig, at dette ensidige træk fik vippefaget til at gå skævt, og allerede få år senere måtte man rette på systemet.

Porten selv var overdækket, d. v. s. lavere end volden. Fra det overdækkede portrum fortsatte en ca. 2,50 m bred gang under volden i 25 m's længde ind mod borgen. Her mødtes den med den smalle gang fra bastionen, således at de to gange havde fælles portåbning på voldens inderside. Ethvert spor af denne portåbning er dog nu forsvundet.

Fra portåbningen var der, også inde i volden, en dør i sydsiden ind til et 7 m langt og 3 m bredt muret vagtrum. Her har det mandskab, der passede vindebroen og porten, kunnet sidde godt beskyttet i et svært munkestenshus, der var helt dækket af jord. De har tilmed haft mulighed for opvarmning, da der ved den nordre langvæg var muret en kamin. Skorstenen må have stukket op gennem volden, men det er nu umuligt at sige, hvor højt den har raget op.

Med dette forborgsanlæg var borganlæggets militære modernisering gennemført. Det er ikke muligt at sætte nærmere dateringer på moderniseringernes enkelte led, men de kan tidligst være påbegyndt omkring 1475, da de ydre mure med deres vægtergange var færdigbyggede, og de er afsluttede senest omkring 1530. Da Christian II i 1532 blev indsat som fange i Sønderborg, må forborgsanlægget have været færdigt. Det var en af rigets stærkeste fæstninger, han blev anbragt i.

I årene 1964–73 er Sønderborg slot blevet underkastet en gennemgribende restaurering. Dette arbejde har imidlertid kun omfattet selve den svære borgfirkant⁹. Udenværkerne er endnu ikke taget med. For at give et bedre og mere korrekt indtryk af forsvarsanlæggenes hele karakter er det imidlertid i højeste grad ønskeligt, at man ikke stopper her, men søger at genskabe lidt

af forborgen. Af de to fremskudte bastioner er bevaret så meget, at det er muligt i hovedtrækkene at restaurere dem. Under jorden ligger endnu fundamenterne til de mure, der afgrænsede den store vold, både mod nordøst ind under toldbygningen og mod øst mellem de to bastioner. De kan let føres op over det nuværende niveau. Bedst var det selvfølgelig, hvis de blev ført så højt op, f. eks. i 2 m's højde, at de virkelig gav et realistisk indtryk af det gamle forborgsanlæg. Så blev det også muligt at fylde lidt jord op mod murens bagside og skabe en grøn skråning ind mod slottet. Det gamle portanlæg kunne så markeres i græsset. Hvis man så flyttede hovedadgangen en snes meter mod syd, hvor porten lå i flere århundreder, og fik fjernet den uheldigt anbragte – og stilmæssigt så forkerte – toldbygning fra 1928, ville Sønderborg slots omfattende restaurering endelig kunne siges at være nået til en lykkelig og smukt afrundet slutning. Et af vort lands ældste og fineste borganlæg ville fremtræde i en virkelig fornem skikkelse.

NOTER:

1. Generelt henvises for alle oplysninger vedrørende slottet til J. Paulsen, O. Norn og J. Slettebo: Sønderborg slot, København 1963, især side 96-125. Jvf. J. Slettebo i „Sønderborg bys historie“, side 293-320.
2. Olle Cederløf: Historiens Plogbillar. Malmø 1951, side 139-145 og 149-158. Arne Hoff: Feuerwaffen, I, Braunschweig 1969, side 4-17. Rikke A. Olsen i „Skalk“ nr. 6, 1973, side 18-28. Ch. Oman: A History of the Art of War. Middle Ages II, London 1924. Kanonhallen, Tøjhusmuseets katalog 1955, side 8-13.
3. Kanonhallen, side 9 ff., Egon Eriksen og S. Thegel: Conservation of Iron, 1966 side 11-18.
4. J. Slettebo: Det ældste skibsværft i Sønderborg. (Fra „Als og Sundeved“, 1961, side 25-33). M. Hansen: Udgravninger af kong Hans's skibsværft (Handels- og søfartsmuseet. Årbog 1948, side 20-57).
5. J. Paulsen, 1963, side 22.
6. Cederløf, 1951, side 142-45. R. A. Olsen, 1973, side 20 f.
7. Cederløf, 1951, side 151 f, A. Hoff, 1969, side 7-11. A. Hoff: Ældre dansk bøsse-mageri, 1951, side 21-25. F. Askgaard: Med Pike og Musket. Våbenhistorisk Årbog XVII, 1971, side 19-42. Våbensalen, Tøjhusmuseet. Vejledning, 1952, side 9-12.
8. R. A. Olsen, 1973, side 20.
9. Betænkning nr. 283 vedr. Sønderborg slot, afg. til boligministeriet 1961.

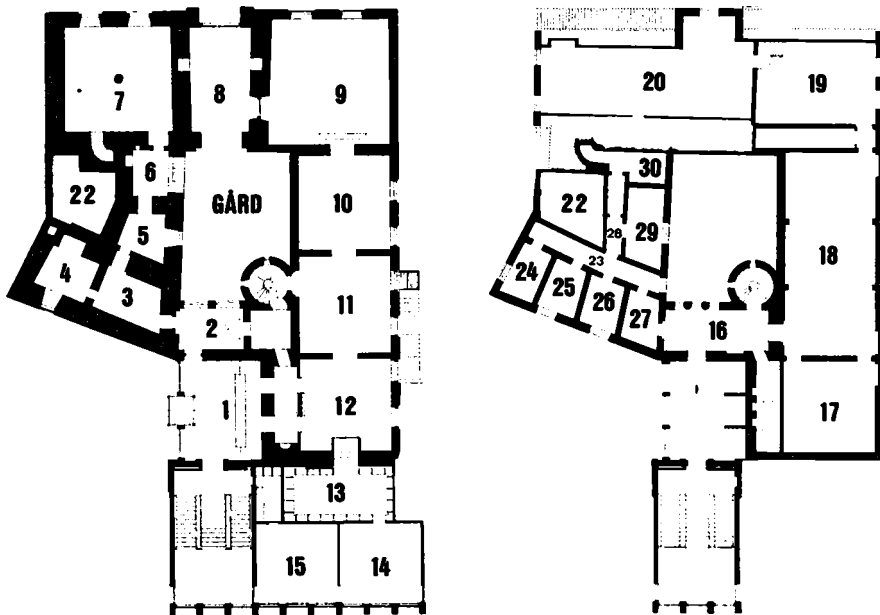
Den vestlige portbue med udsyn over L. Thaysens i 1923 tilbyggede galleri som forbinder kasematterne fra 1530'erne og byfængslerne fra 1811 med den nye museumsbygning. Foran langs porthuset var anbragt borgmester Richtsens paradekanoner fra 1793/94.

Tønder Museum 1923 - 1973

AF SIGURD SCHOUBYE

Museumsdannelserne i Danmark og i den preussiske provins Slesvig-Holsten i tiden mellem 1864 og 1920 forløb ret forskelligartet. – I Danmark var der en udpræget historisk bevidsthed som også kom museumsvæsenet til gode, mens Slesvig-Holsten som randprovins i et stort rige først meget senere fik det folkelige grundlag der er forudsætningen for kulturhistoriske lokalmuseer, den museumsgruppe Tønder Museum fra sin start har tilhørt.

Før 1864 var der i Slesvig-Holsten kun museer i Kiel og Altona, mens man i Danmark allerede havde oprettet de første fem provinsmuseer (Ribe, Odense, Århus, Viborg og Ålborg), og mellem 1870 og 1920 kom yderligere 50 danske provinsmuseer til. Med undtagelse af de holstenske byer Meldorf, Marne, Glückstadt og Heide foregår al museumsdannelse indtil verdenskrigen i den nordlige

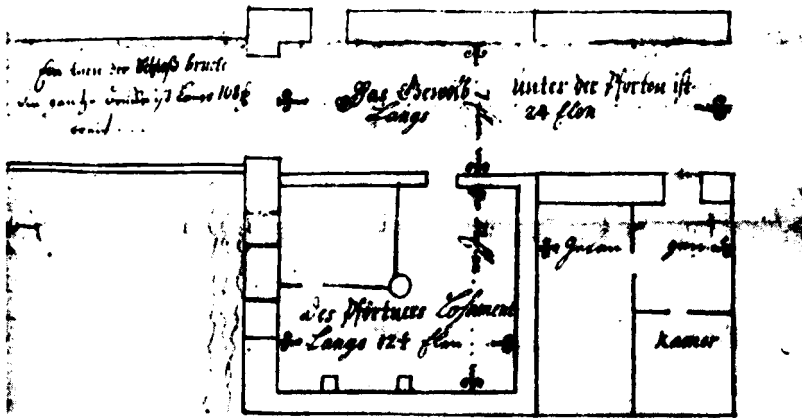

Grundrids over Tønder Museum 1972. 3-8: porthuset 1530/80, – 2 og 9-12: museumsbygningen 1923, – 1 og 13-15 samt trappe: museumsbygningen 1972. 1. sal. 23-30: byfængslerne fra 1811 (indrettet i en ombygning af porthuset fra 1741), 16-19: museumsbygningen 1923. 20: rum over drabantsalen og porten.

del af Slesvig med Flensborg (1876), Haderslev (1886), Åbenrå (1887) Keitum, Wyk, Christiansfeld og Sønderborg (1908). Thaulow-museet i Kiel er dog fra 1878. Hertil kommer at der i tiden indtil 1914 yderligere var oprettet henved 15 provinskunstmuseer i Danmark, hvor Slesvig-Holsten kun havde Kunsthalle i Kiel fra midten af 1850'erne. For Tønder Museums tilblivelse skulle dette sidste forhold få en ganske særlig betydning.

Men ellers er der ingen større forskel på forløbet af de enkelte museumsdannelse i de to så beslægtede landområder. Udgangspunktet er i reglen en enkeltpersons samlervirksomhed eller historiske engagement, for det meste akademikere eller skolefolk, ofte udefra kommende som i særlig grad drages af vedkommende lokalitets særpræg (f. eks. Häberlin på Föhr). Eller lokale historiske foreninger med en gruppe særligt interesserede (f. eks. Keitum, Sønderborg).

Også i Tønder var der omkring århundredskiftet personer med en sådan holdning. Her er der særlig grund til at fremhæve *Friedrich Rogge* (1867 - 1932), landråd i Tønder 1904-14 og grundlægger af „Baupflege Kreis Tondern“ 1907/08. Umiddelbart over for landrådets tjenestebolig lå *porthuset* til det omkring 1750 nedrevne Tønder slot, restaureret 1741 og fra 1811 anvendt som by- og amtsfængsel. Bygningen der skønnes at være fra tiden mellem 1530 og 1570 – med egnens eneste intakte større renaissance-rum (drabantsalen) og kasematter fra

Opmåling af porthuset fra 1735.
 Broen til venstre. Den oprindelige hvælving.
 Drabantsalen, der allerede dengang betegnes som portnerbolig.
 Kasematterne benævnes fængsler.
 Tegnet af kgl. bygningsinspektør O. F. Müller.
 Fra arkivet i Slesvig.

slottets befæstningsanlæg – har sandsynligvis vakt hans interesse, og på et tidspunkt da planer om opførelsen af en ny arrestbolig i Tønder dukker op, har han muligvis fået ideen til et museum. I hvert fald vides det at en af oplandets samlere, den særprægede gårdejer og handelsmand *Karl Kristian Adersen* (1854-1917) fra Lydersholm, i september 1911 henvendte sig til Rogge og tilbød sin samling til et *planlagt* kredsmuseum i Tønder for en pris af 30.000 mark. At han netop henvender sig til Rogge, tyder stærkt på at museumsinitiativet er udgået fra ham.¹ Rogge skriver omgående til kogsinspektør *Melfsen* på Gottesgabe i Chr. Albrechtskoog, medlem af kredsagen og selv besidder af en betydelig samling, og spørger denne om hans syn på problemet.² Og i samme skrivelse anfører han at direktøren for museet i Flensborg, Ernst Sauermann, stiller sig positivt for tanken om et nyt museum i Tønder og er villig til at afstå sager fra Flensborg Museum til Tønder, hvilket atter bekræfter at Rogge har været igangsat i 1911. Melfsen mente ikke det ville være muligt at skabe interesse for et museum i kredsens, men Rogge lader Adersens tilbud gå videre til Sauermann, som imidlertid ikke anser Adersens samling for egnet til at danne grundstammen i et nyt museum.

Ikke destomindre vedtages det i november 1911 i Tønder byråd at overlade porthuset til kredsens, hvis den vil indrette et museum i bygningen og selv påtage

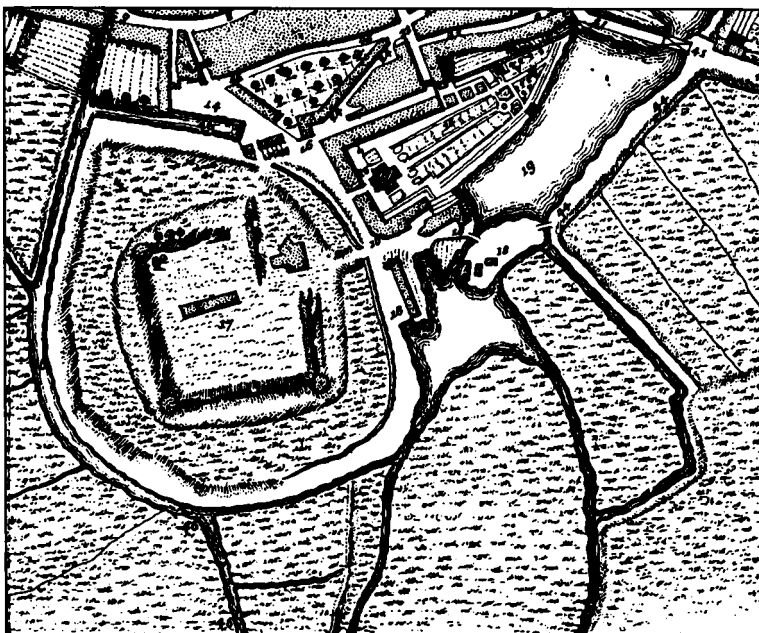

Tønder slot med porthuset efter Braun & Hogenbergs „Beschreibung und Contrafactur der vornehmsten Stät der Welt“, bd. IV (1588). Tegningen som Heinrich Rantzau har tilvejebragt i 1587 er forbavsende eksakt. Portbygningen er ikke kvadratisk hvis man ser nøje efter. Først i 1741 fjernedes etagen over porten og drabantsalen. Tårnet der rager op bag porthuset har man fundet fundamenterne af ved museets indgang. Det fjernedes vist før 1700.

sig udgifterne ved dette. Og i kredsudvalget (svarende til magistratsudvalget) lykkedes det allerede i december s. å. Rogge at vinde tilslutning for planen, så der hos en arkitekt indhentes tilbud på omkostningerne ved indretning af museum og kustodebolig i porthuset (2.500 + 3.500 mark).

At Sauermanns indstilling – der først indløb i februar 1912 – var skyld i at kredsdagen (amtsrådet) enstemmigt afviste forslag om indrettelse af et museum i porthuset marts 1912, kunne noget måske tyde på, men da den nye arrestbygning i 1916 er ved at være færdig, henvender den nye amtmand, Böhme, sig på ny til magistraten angående sagen, og denne giver 25. januar 1916 følgende (og sidste) tilbud:

1. Den tidligere fængselsbygning overlades vederlagsfrit Tønder amt til indrettelse af et museum,
2. Omkostningerne ved ombygningen og vedligeholdelsen samt skatter pålægges amtet,
3. Hvis bygningen ikke anvendes til museum, skal amtet afgive den til byen uden erstatning for ev. udførte tilbygninger,

*Slottsgrunden efter Pontoppidans Danske Atlas o. 1769.
Nu er slottet ryddet, og porthuset ligger tilbage.
Men endnu ligger hele Slotsbanken intakt.
Skråt over for porthuset den nye amtmandsbolig.*

4. Udførelsen af til- og ombygninger skal godkendes af byen, og
5. Byen er kun bundet af tilbudet til 1. maj 1916.

Forståeligt nok har amtet ikke reageret på et sådant ultimatum, og efter at byen definitivt har erhvervet porthuset fra justitsministeriet i Slesvig 1916/17, anvendes det endnu et par år som politiarrest for byen og enkelte omegnskommuner, efter at amtet har taget sin egen ny bygning i Nørregade i brug.

Længere kom man så ikke indtil Genforeningsåret, hvor bygningen var taget i brug af arbejdere ved de kommunale værker.³

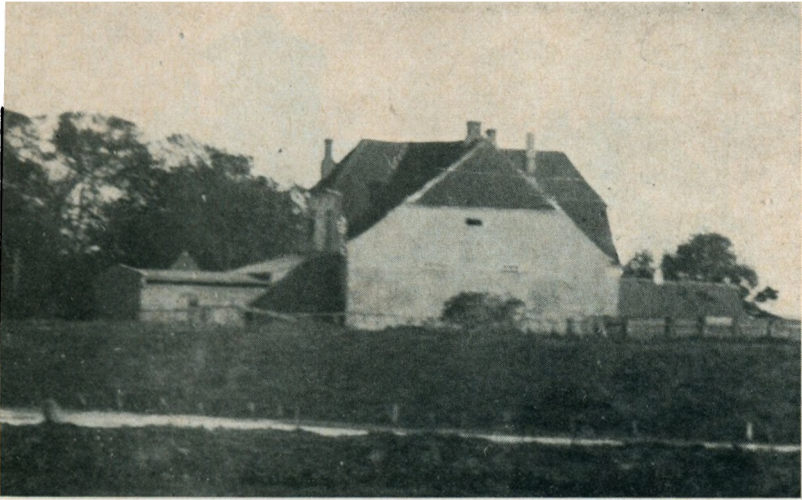
Helt andre motiver satte på ny fart i museumsplanerne, da Tønder i 1920 blev dansk. Allerede i 1914 havde en kreds af nationalt indstillede kunstnere og videnskabsmænd sat sig for at indsamle dansk kunst til Sønderjylland (bl. a. N. Hansen-Jacobsen, Vilh. Lorenzen, M. Mackeprang og Niels Skovgård) til brug for forsamlingshusene. Som følge af krigen kom der ikke noget ud af det, men i 1918 tog man fat igen denne gang med det sigte at samle de kunstneriske gaver i eget hus i landsdelen og med flere nye kunstnere som initiativtagere (Poul S. Christiansen, L. A. Ring, Sigurd Swane, Utzon-Frank bl. a.), og der indsamledes herved 430 skulpturer, malerier, grafiske og keramiske arbejder, som ud-

*Tegning af R. L. Lyngbye fra 1834 hvor vi ser Tønder ind mod Skibbroen.
Til højre porthuset med kasematterne i forgrunden med taget fra 1741,
før man i 1836 uskønt forenede de tre fløje under ét tag.
Forlæg for porcelæns-stel.
Den kgl. Porcelænsfabriks arkiv.*

stilledes på Charlottenborg i januar måned 1921 og fordeltes de fire købstæder imellem i løbet af foråret.

For Tønder, hvis repræsentant i kunstnergavekomiteen var den nye amtmand, *O. D. Schack*, blev problemet med at skaffe plads til udstillingen af de indsamlede kunstværker anledningen til at der allerede i 1920 dannedes en museumsforening, hvis førende skikkelse var amtsskolekonsulent *Nicolai Svendsen*, selvbevidst Vestslesviger med stor historisk interesse. – Flere ejendomme i byen fik man tilbudt, hvoriblandt det lille fornemme rokokopalæ i Vestergade 9, Richtsens hus, som byen allerede i december 1920 bestemmer sig for at erhverve til indrettelse af et museum for Tønder by og amt, under forudsætning af at de projekterede udgifter på ca. 130.000 kr. ligeligt deles mellem by, amt og stat. I januar 1921 vedtager både by- og amtsråd at yde et tilskud på hver 45.000 kr. til erhvervelse og indretning af bygningen samt et årligt tilskud på 2.500 kr. til driften, og allerede samme måned bevilger undervisningsministeriet i København 40.000 kr., og byen udpeger borgmester *Olufsen* og rådmand *Nic. Andresen* til medlemmer af en museumsbestyrelse. Alt i alt en forbavsende hurtig udvikling, når man sammenligner med andre byer. Amtets repræsentanter i bestyrelsen bliver amtmand *Schack* og gårdejer *Hans Lorenzen* i Ballum.

*Fotografi af porthusets vestgavl omkring 1905
med foranliggende bygninger.
Man bemærker at de to gavlvinduer til den senere kustodebolig
ikke er indsat.*

I februar 1921 dannes en turist- og kunstforening, som af sin bestyrelse til museets bestyrelse valgte ét medlem, – en ordning, der bibeholdtes til 1970. Nicolai Svendsen valgtes, og samme dato (23. februar) godkendte indenrigsministeriet kommunernes køb af Richtsens hus.

Imidlertid søger byen allerede 3 uger senere indenrigsministeriet om tilladelse til i stedet for Richtsens hus at måtte indrette porthuset som museum, ud fra den betragtning at prisfordringen er for høj og udvidelsesmulighederne for små, og en måned senere, da kunstnergaven er ankommet og viser sig mere pladskrævende end man havde regnet med, påberåber man sig nødvendigheden af, at der skabes en ovenlyssal, hvad ikke er muligt i Richtsens hus.

26. april 1921 meddeles det i Vestslesvigs Tidende at kunstmalerne C. B. Westergaard og Rudolf Petersen er kommet til byen for at ordne den endelige ophængning af malerierne i landbrugsskolen, og dagen forinden holdtes det første møde i bestyrelsen for Tønder Museum, hvor Nicolai Svendsen valgtes til formand. Man fastlægger åbningstiden for kunstsamlingen til søn- og helligdage og hver fredag eftermiddag fra kl. 14 til 18 med gratis adgang og med 5 kr. pr. dag til opsynet! – Denne ordning bibeholdes i to år til det nye museum står færdigt. Hvordan besøget har været, ved vi ikke.

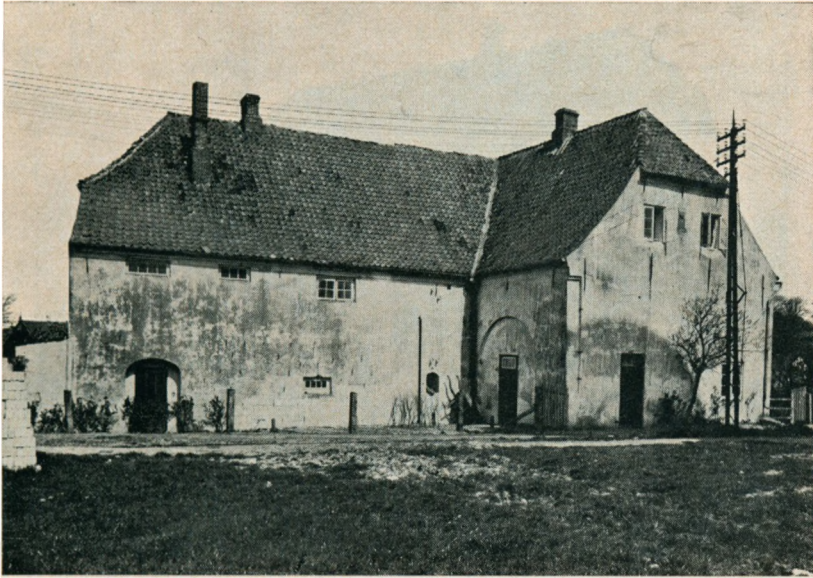

*Fotografi af porthuset set fra nordvest.
Sammen med de følgende to fotografier optaget af Nationalmuseet
ved prøvegravningen 1921.*

*Med usædvanlig grundighed har man dengang evnet at skjule
at der bag murene befinder sig en imponerende
renæssancebygning.*

6. juni 1921 overdrages byggeriet til arkitekt Thaysen, efter at amtet i april og ministeriet i maj samme år havde godkendt at de bevilgede beløb også måtte anvendes til porthusprojektet, men inden grunden syd for porthuset kunne bygges, skulle der foretages en gravning på arealet, så man kunne få klarhed over bebyggelsesforholdene omkring den gamle portbygning. Til dette formål afsatte Nationalmuseet 500 kr. – i maj 1921 besigtigede Mackeprang huset – og sendte museumsinspektør Kai Uldall til Tønder i første halvdel af september, hvorefter grunden blev frigivet.

24. november 1921 er arkitekt Thaysen færdig med sine tegninger og 30. s. m. beslutter byrådet sig til at overdrage museumsforeningen porthuset for en købspris af 30.000 kr., det beløb man skønnede det ville koste at bygge fire boliger på Slotsbanken for ansatte ved elektricitetsværket som erstatning for lejlighederne i porthuset, og således at beløbet fratrækkes de 45.000 kr. der i forvejen var bevilget. I betragtning af, at byen i 1916 havde betalt 2.500 mark for bygningen, gjorde man en hel god forretning. Svendsen accepterer tilbudet på museumsbestyrelsens vegne i februar 1922, og en måned efter sender man tegningerne til Mackeprangs endelige godkendelse.

*Fotografi af porthuset set fra syd omkring 1920.
Såvel porten som indgangen til vagtstuen er endnu tilmuret.
Porten anvendtes fra 1811 som retslokale, vagtstuen bag det lille vindue
ved porten (tv.) som spisekammer for portneren.
Gavlpladen med Chr. VI's monogram sidder endnu på sydgavlen
over porten. Den flyttedes 1923 til nordgavlen.*

I april 1922 har man det første reglement for museumsbestyrelsen udarbejdet, godkendt af både amts- og byråd, og den 16. juni 1922 foreligger håndværker-tilbudene, hvorefter murerarbejdet overdrages til bygmester Julius Hansen (for knap 43.000 kr.) og tømrerarbejdet til tømmermester M. Rasmussen (godt 16.000 kr.), hvorefter byggeriet påbegyndes.

Bygningen færdiggøres på knap et år, og den 8. juni udpeger bestyrelsen et arbejdsudvalg bestående af amtsassessor P. Chr. Stemann, godsinspektør H. C. Davidsen og adjunkt Jacobæus, som den 25. juni 1923 afleverer en omfattende betænkning vedrørende museets indretning og virkemåde, et dokument af stor museumshistorisk interesse, som viser under hvor beskedne forhold der måtte arbejdes for 50 år siden. Man indleder med en økonomisk vurdering og opstiller et budget, hvis tal stort set havde gyldighed museets første 25 år.

Det understreges „at budgettet giver et alvorligt fingerpeg i retning af den største og mest gennemførte sparsommelighed i alle henseender, og giver bevis for, at alt arbejde for museet maa være fuldstændig ulønnet, ja endog saaledes at vedkommende maa, af hensyn til museet, være forberedt paa selv at maatte afholde eventuelle personlige udgifter, f. eks. rejser for at se paa genstande o. l.“ (!)

*Fotografi af porthuset set fra øst o. 1920
med vindue i portåbningen (til fangevogterens spisestue).
Hæslig tilbygning mod nord.*

Budgetudkastet så sådan ud:

Indtægt:

Statstilskud	1.000
Tilskud fra amtet	2.500
Tilskud fra byen	2.500
Tilskud fra turistforeningen ..	500
Entreindtægt	500
Salg af postkort m. m.	100

7.100

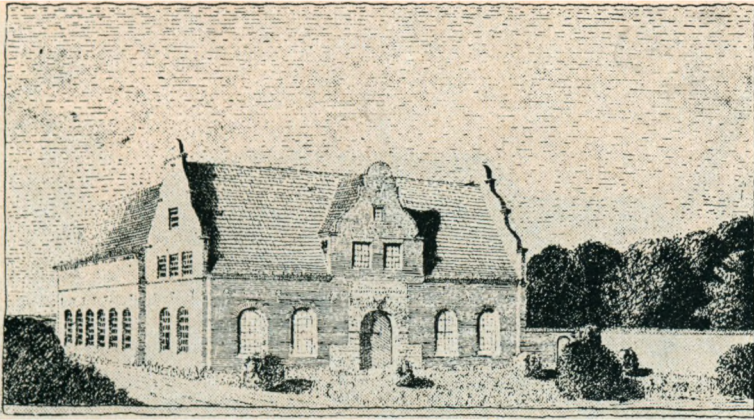
Udgift:

Renter og afdrag	2.000
Skatter	600
Vandafgift	100
Vedligeholdelse	600
Brændsel	2.000
Assurance m. m.	500
Rengøring	100
Diverse	300

6.200

Om kusten (kurstaden!) hedder det at „han erhoder fri bolig, varme (herunder brændsel til komfur) samt indtægt af garderobe. Der regnes her med en indtægt for kurstaden paa ca. 100 kr. aarligt. Saafremt han er til stede paa museet paa tider, hvor det ikke er aabent og folk ønsker adgang, erhoder han et tillæg af 100%“.

Om bygningens anvendelse gives detaljerede anvisninger, som endnu lader sig genkende i den eksisterende opstilling.

Tegning af arkitekt Lauritz Thaysens første udkast til museets facade, offentliggjort i Vestslesvigs Tidende 5. april 1922. Det er med sine svungne gavle tydeligt inspireret af rådhuset i Tønder. Besparelseshensyn var formentlig årsagen til at den endelige udformning blev mere beskednen.

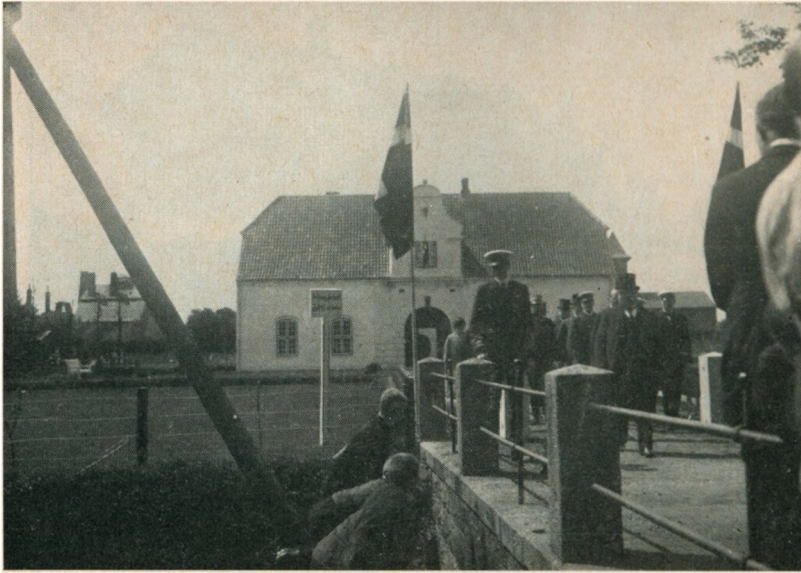
Afsnittet om museets opgave er det mest avancerede, og det har stort set gyldighed stadigvæk.

I. BYMUSEUM.

I denne afdeling skal alt samles, hvad der angår byens historie, såvel topografisk som personalhistorisk materiale. Som eksempler kan nævnes stik og fotografier, kort over byen, endvidere døre, dørbeslag, gravmonumenter, inventar fra gamle patricierhuse, genstande der har været benyttet af politi, brandvæsen etc.

II. AMTSMUSEUM.

Her skal samles hvad der belyser amtets historie (topografi og personalia). Det bør tilstræbes at de genstande som museet søger at erhverve, ikke blot får en kulturhistorisk værdi, men også en kunstnerisk. – Pladshensyn umuliggør at museet drives som rent folkemuseum. – Således må f. eks. almindeligt husgeråd udskydes, men folkedragter som tillige har kunstnerisk værdi, bør samles. Hermed er kun angivet en retningslinje. I mange tilfælde kan naturligvis en genstand have en så betydelig historisk interesse at det kunstneriske hensyn må vige.

*Museets facade med den oprindelige indgang fra øst.
I baggrunden tv. den siden fjernede gasværksbygning.
Broen blev 1943 et offer for den nye Kongevej.
Optagelsen er fra Christian Xs besøg på museet 16. maj 1924.*

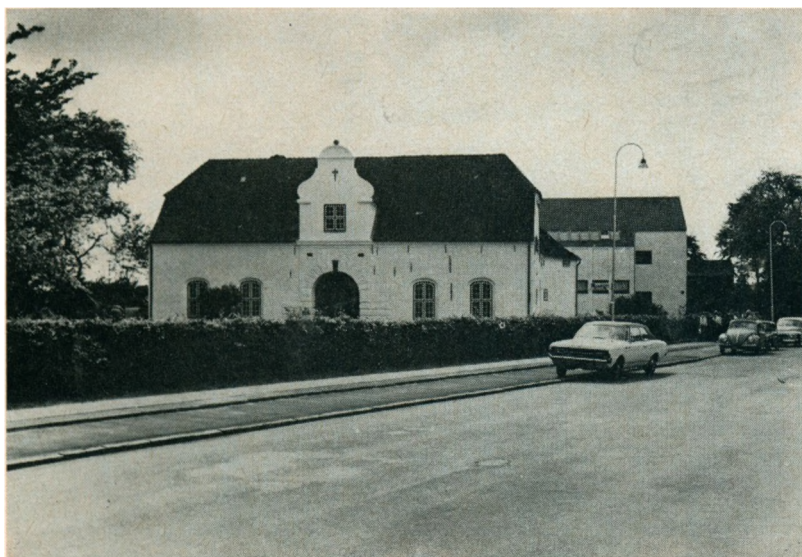
III. KUNSTINDUSTRI-AFDELING.

a. Kniplingssamling.

Ikke blot må der samles prøver af de kniplinger som tilvirkes i vore dage, men der må findes en fyldig repræsentation af tidligere tiders kniplinger. Overhovedet må der samles alt hvad der kan belyse Tønder-kniplingens udvikling gennem tiderne. I tilknytning til kniplingssamlingen indrettes en gammel kniplestue der først og fremmest må være historisk korrekt, et kunstnerisk synspunkt må her træde tilbage. Denne afdeling af museet må være en hovedafdeling ud fra den betragtning at Tønder-kniplingen har gjort byens navn berømt, og museet må på dette punkt i særlig grad have en opdragende opgave, ikke blot over for byens og amtets befolkning, men i videre forstand over for hele landet. Tønder museum skal være et sted i landet, hvor man frem for noget andet sted kan studere de gamle tiders og vor tids Tønder-knipling.

b. Fajanceafdeling.

Her skal søges samlet fajancen fra Sønderjylland – specielt fra Slesvig by – endvidere fajancen fra Holland, England og Tyskland der har været brugt af Vesteregnens befolkning. Når det tilrådes at anlægge en fajancesamling særlig af slesvigsk fajance, uagtet Vesteregnen ikke har haft en fajancekunst, bortset fra Kellinghusen i Ditmarsken, skyldes det at disse har en særlig betydelig kunstne-

Museets facade efter tilbygningen af kunstmuseet sommeren 1972. I 1943 måtte museet ved Kongevejens anlæggelse fra posthuset til Søndergade afstå et areal, og den gamle bro fjernedes. Indgangen flyttedes ned til porthusets nordgavl. Ved ombygningen 1972 blokeredes porten, og Tønder Museum fik fælles indgang med kunstmuseet bagfra.

risk værdi, og så vidt bekendt samler museerne i de tre andre byer ikke specielt på fajancen.

c. Møbelkunst fra amtet og hele landsdelen.

d. Sølvarbejder

Specielt må der skaffes en repræsentation af familien Bödewadts arbejder gennem tiderne.

e. Træskærerarbejder.

f. Vævning og husflid.

g. Messing-, kobber- og tingenstande.

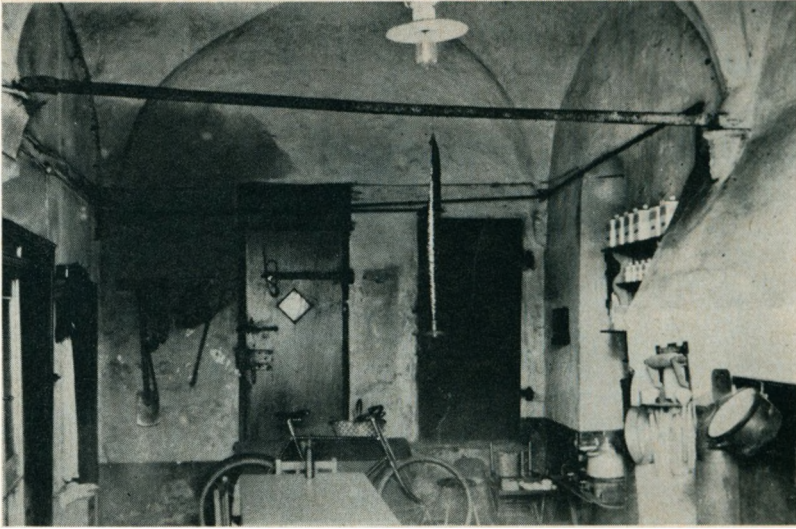
IV. DANSKE KUNSTNERES MALERIGAVE i anledning af Genforeningen. Denne afdeling er endeligt afsluttet.

V. MALERIER AF SØNDERJYSKE MALERE gennem tiderne:
f. eks. Eckersberg, Heinrich Hansen, videre til Nolde.

VI. KIRKELIG KUNST.

VII. KRIGSMINDESAMLING.

Alle genstande har interesse til belysning af krigstiden.

Fotografi af drabantsalen omkring 1921. (Nationalmuseet).

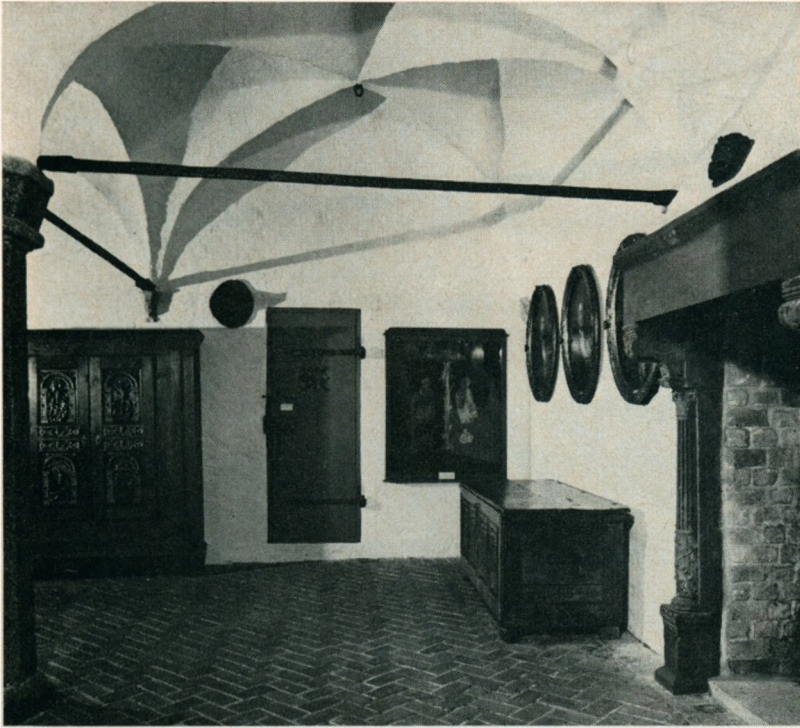
Den vestre del, anvendt som køkken for fangevogteren, en ruminddeling der går tilbage til i hvert fald 1741. Døren tv. i baggrunden fører til 1. etage. Døren th. til hvad der 1870 betegnes som et pigekammer (siden trappe til kustodebolig). Døren i nordmuren udgang til en kostald.

I et afsluttende afsnit om den administrative organisation frarådes det at personer uden for bestyrelsen får med museets drift at gøre, men at man skaffer sig tillidsmænd i amtet og i byerne som kan holde bestyrelsen underrettet om alt af interesse for museet samt hos befolkningen virke for forståelse af museet og fremskaffelse af gaver i levende live eller ved testamente eller eventuelle udlån til museet.

„Man formener i øvrigt at museet indtil videre bør indstille sig paa at erhverve genstande ved gaver eller laan og herigennem oparbejde i befolkningen en uegenlyst interesse for museumssagen. Man har den opfattelse at køb indtil videre vil have farlige konsekvenser, ligesom budgettet som anført ej heller synes at tilfalde dette. Man bør snarere i begyndelsen foretage større afskrivninger paa laanene end for mange indkøb (!)“. – Nogen realistisk vurdering giver disse synspunkter ikke udtryk for. Det skulle vise sig at man ikke kom langt ad gavevejen.

Det blev bestemt at malerierne fra landbrugsskolen skulle flyttes og ophænges i det nye museum den 27. juni 1923 (skulpturerne nævnes aldrig) samt at indvielsen skulle foregå i to tempi, en foreløbig indvielse den 14. juli, kun gældende selve bygningen.

Den „store“ indvielse fastsattes til den 1. maj 1924, men den blev så vidt kan ses ikke realiseret.

*Samme parti af drabantsalen efter restaureringen 1972.
De to sekundære døre tilmurede og kaminen rekonstrueret
med indsættelse af søjler af en kamin fra Trøjborg.
Skillevæggene fjernedes allerede 1923, da museet tog bygningen i brug.*

Nicolai Svendsens indvielsestale er et talende udtryk for denne periodes historiske syn. Den er gengivet i Vestslesvigs Tidende dagen efter, men fortjener at genoptrykkes. Den er tydeligt inspireret af Meiborg, og i Svendsens artikel om sin barndomsegn i festskriftet til H. P. Hanssen fra 1933 genfinder man samme tone:

„Museumsbestyrelsen stod overfor en dobbelt opgave: Den skulde opføre en museumsbygning og samle og indrette et museum. – Den første opgave er nu løst. Museumsbygningen er færdig. – Maa jeg sige et par ord om stedet.

Da man søgte efter en passende plads, kunde der tænkes to muligheder. Man kunde enten vælge et af de gamle gavlhuse, et rigtigt Tønderhus fra de rige dage i det 18. aarhundrede, eller man kunde bygge paa en historisk grund, hvortil der knyttede sig minder fra fortiden.

Man valgte det sidste, da der i Tønder netop fandtes en historisk plet som burde fredes og bevares, nemlig den sidste levning af byens borg „Tønderhus“ Det var saare naturligt at bygge museet her paa Slotsbanken i forbindelse med

Drabantsalens nordvæg o. 1947, da rummet anvendtes til regulær magasinopstilling.

resterne af de borgmure, som endnu var tilbage, ganske vist i en overmaade for- sømt skikkelse.

Naar De i dag skal fælde dom over den bygning, som er opført her paa tom- terne af „Tønderhus“, vil jeg bede Dem huske paa, i hvilken forfatning dette sted endnu befandt sig for blot to aar tilbage, og dernæst at sammenligne det med den hvide bygning og de omgivelser, der nu er skabt.

Man har søgt at forene gammelt og nyt til en enhed, som svarer til den historiske byggegrund og bygningens formaal. Jeg haaber det er lykkedes saa nogenlunde!

Drager De den nævnte sammenligning mellem Tønder Slotsbanke for to aar siden og den skikkelse, hvori den nu viser sig, og glæder De Dem med os over den forandring, her er sket, maa det huskes, at museumsbygningen og disse anlæg er blevet til ved et samarbejde mellem amt, by og stat. Fra alle sider var der vilje til at støtte tanken og forstaaelse for værket.

I vore tre nabobyer Sønderborg, Haderslev, Ribe – ja, jeg kunde maaske tage Kolding med – er der allerede bygget paa, henholdsvis indrettet museer, som

Samme parti af drabantsalen efter restaurering 1972. Til højre for kaminen en genåbnet niche som indtil 1923 førte til en kælder under kostalten.

danner disse købstæders største seværdigheder og er stærkt besøgte af folk fra stedet og tilrejsende fremmede. Da Tønder amt med sit brat skiftende landskabsbillede maaske er rigere paa fortidsminder end nogen anden del i landet, var her store muligheder for at skabe et museum.

Ved en overfladisk betragtning kan denne egn maaske synes øde, bar og barsk. Men det gælder her mere end andre steder, at hver en plet gav himlen sin gave. Jeg skal blot minde Dem om det maleriske Rudbøl ude i den grønne marsk, om Højer med sine diger og udsigten mod vest over vaderne til frisernes Sild, om de pyntelige og ejendommelige bøndergaarde langs med kysten, om en perle som Schackenborg og Møgeltønder, der er kaldt for Danmarks smukkeste landsby, om den sjældne ruin af det gamle Trøjborg, om Løgumkloster med sin ærværdige klosterkirke, om et historisk valfartssted som Gallehus, der er kendt over hele Norden, om den herlige udsigt fra Jejsing banke, fra Vognshøj og Oldtidshøjen ved Gasse. For slet ikke at tale om de udstrakte marsk- og hedesletter med brede bugtede aaløb, gammelt egekrat og indlandsklitter. Overalt findes endnu levninger fra en sjælden rig bondekultur, som er værd at bevare.

Drabantsalens sydvæg med det rum der 1814 anvendtes som dagligstue for amtsportneren. Her er udstillet renæssancemøbler.

Lad mig nøjes med et eksempel: Som følge af Vesteregnens handelsforbindelser med Holland begyndte bohavet i bøndergaardene herude at blive moderniseret allerede i det 17. aarhundrede, og mange nymodens ting blev anskaffede i den første halvdel af det 18. Før dette tidsrum var til ende, havde storbønder paa Trøjborg gods: Vinduesgardiner med kappe, glasurtepotter, dragkister af ostindisk træ og med messingbeslag, chatoller, stole med rørflætning i rygstykket, trinde og halvtrinde skiver teborde, tebrætter med forgyldte kanter, porcelænsfåde af ostindisk fabrik og med forgyldning, store spejle med forgyldte rammer, konterfeyer og gipsportrætter ved siden af en rigdom af kobbertøj og udskaarne skabe og kister af hjemlig oprindelse.

Mangt og meget af dette er forsvundet; men der er dog adskilligt tilbage, saa der er en mulighed for at give et billede af bondestuens udseende i hine tider.

Og hvad betyder ikke et saadant museum for Tønder by, hvor man ved at gaa ned ad hovedgaden uafbrudt vandrer fra den ene seværdighed til den anden paa byggekunstens omraade! Men først og fremmest faar man ved et kig inden døre en forestilling om, hvad der her skabtes af varige værdier i de aarhundreder,

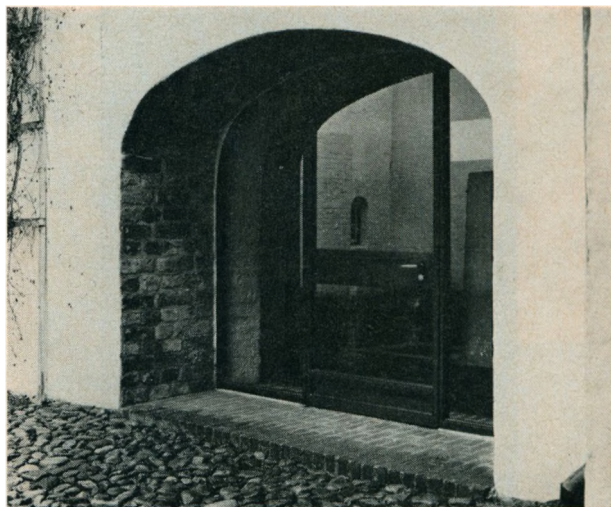
Fotografi fra kasematterne 1947, efter at museets magasin flyttedes til amtmandsboligens kælder. – Allerede fra 1940 var disse rum lukkede for publikum, og kun drabantsalen anvendtes til udstilling. Som egentlig udstillingsrum har denne del af bygningen aldrig været egnet, men som interiører fra renæssancetiden er de uundværlige. Vinduesåbningerne i rummene 4 og 5 er først fra 1811.

da de fine kniplinger fra rige handlendes gemmer bar Tønders navn viden om. Men slægter opløses og forsvinder, og med deres opløsning spredes sjældne ting for alle vinde. – Heldigvis er det endnu ikke for sent til at skabe forstaaelse for indsamling af disse genstande fra en tid, da der her i Tønder herskede en bykultur, der var rigere og lødigere end i de fleste andre købstæder i vor landsdel.

Et amt og en by med en saa rig fortid og med en befolkning, der ejer sans for overleveringens betydning, har krav paa et museum. Jeg veed, at der rundt omkring i amtet findes mænd og kvinder, som har fulgt vort arbejde med interesse. Denne interesse er et vidnesbyrd om en ualmindelige pietetsfølelse, om en trang til fordybelse i mindets skønne drøm.

„Hvor rig er den som slig en skat i sjælens dyb har gemt og maner frem af fortids nat hvad andre have glemt!“

Det er den gamle kniplerske, som i mange aar har siddet bøjet over sit skrin, og mens pindene ustandseligt raslede hen over læderet, naalene flyttedes og fingrene mekanisk frembragte de kostbare strimler, lader tankerne glide tilbage til henfarne dage. Det er gamle folk, som vogter overleverede sagn og sagaer,

Den frilagte kurvehanksbuede indgang til porthuset, hvis bagved liggende vagtstue en tid lang benyttedes som spisekammer for portneren.

mærkelige beretninger om sælsomme tildragelser, som kun lever i folkemunde. Det er jævne almuesmænd, som kan rim og ramser. Det er graaskæggede skippere, som nu har lagt op, men fremdeles lever paa minderne.

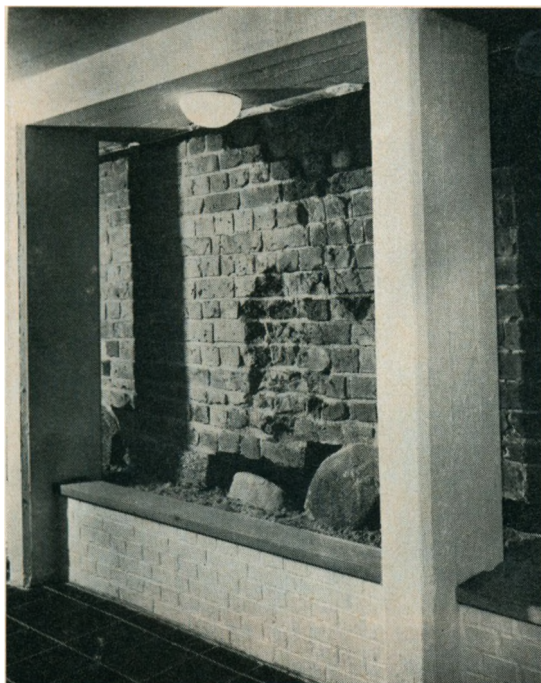
Alle disse folk og mange andre, præster og lærere, odelsbønder og arbejdere skal interesseres for dette værk, for anden del af opgaven, selve museets indretning, som man nu vil tage fat paa.“

Efter talen nedlagdes et grundstensdokument, udfærdiget af godsinspektør Davidsen, ved tårntrappen:

„Den 1. juli 1923, i kong Christian X. 11. regeringsaar, fuldførtes denne bygning.

Det gamle befæstede hertugelige Tønder slot (oprindelig kaldet „Lütken Tønder“), som opførtes i første halvdel af det 13. aarhundrede her paa denne banke mistede sin betydning som fæstningsborg i 1677, da Christian V. lod voldene sløjfe og fæstningsværkerne nedrive. I 1700 blev det høje taarn paa slottets sydvestside nedbrudt. Slottet forfaldt mere og mere og resten deraf, 2 fløje med sidebygninger og 1 stald, blev nedrevet 1750-1751. Kun porthuset, der nylig var istandsat og forandret blev staaende. Det brugtes som arrest helt indtil 1920.

I 1922 (!) vedtog Tønder amtsraad sammen med Tønder byraad at ombygge og udvide det gamle „porthus“ til museum, hvilket skete i 1922-23 med et betydeligt tilskud fra staten.

Frilagt mur (1972) i forlængelse af porten i retning øst-vest. Muren ligger intakt under hele porthuset og har en længde af henved 30 meter. – Den er bygget op mod den oprindelige voldlinje til selve slotsbanken.

Gid dette museum maa komme til at rumme mange gode minder om vor egns kultur og ejendommelighed og faa betydning for by og land.“

To dokumenter der bekræfter museumsvæsenets nære tilknytning til den romantiske bevægelse der herskede i landsdelen helt op til anden verdenskrig.

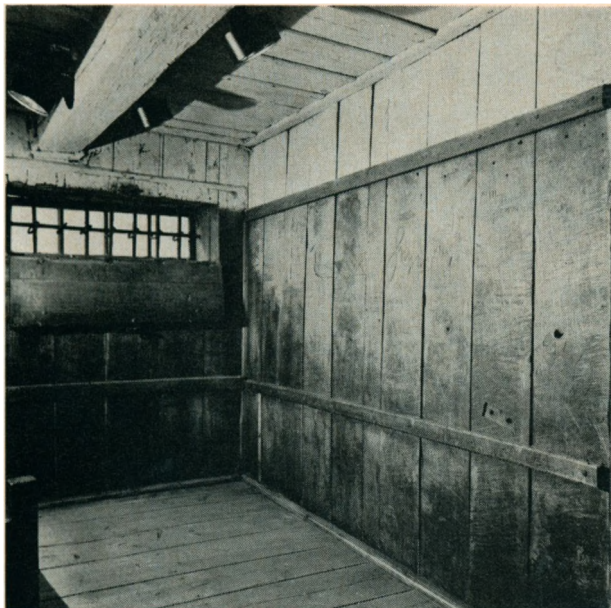
Udgifterne til den nye bygning beløb sig til godt 98.000 kr. Hertil arkitektens honorar på godt 8.000 kr. For os at se rørende billigt i forhold til bygningens kvalitet. Således kan man også undre sig over at rejsegildet omkring 1. februar 1923 kunne fejres med to flasker Taffel-Akvavit til ialt 14.80 kr. (og købmanden fik først regningen betalt i juli!) og at indvielsens traktement bestod af 75 pilsnere og 30 apollinaris til 32,25 kr.!

Museumsarbejdet der forestod, var da også – som alt anført i arbejdsudvalgets kommissorium – fuldstændig ulønnet. Usædvanligt var det i dansk museums-historie at man opførte en museumsbygning uden at have noget at komme i den. Og endnu værre var det vel at den lille kreds af igangsættere alle var optagne folk uden større forudsætninger for en sådan indsamlingsvirksomhed. Det var amtmand Schack, borgmester Olufsen, gårdejer Hans Lorenzen fra Ballum og

Fængselsgange på den i 1741 tilbyggede 1. etage til kasematterne. De 4 fængselsrum indrettedes 1811 og fungerede til ca. 1916.

købmand Nic. Andresen med Nicolai Svendsen som formand. I september 1923 foreslår man da fra bestyrelsen at udvide bestyrelsen med yderligere fire medlemmer, to fra amtet og to fra byen, utvivlsomt i den hensigt nu bygningen var rejst at kunne bakke ud af det forestående slidsomme arbejde med at give den indhold. Amtet der – med undtagelse af 10-året 1950/60 – altid har været den mest positive og engagerede af de to partnere i museet, accepterer straks forslaget, mens byen ikke kan anerkende nødvendigheden af en sådan udvidelse, og først i august 1924 går man med til det, sikkert fordi man i mellemtiden har fundet den mand der de næste 20 år skulle give rammerne indhold, apoteker *Peter Toft* (1872-1945). Han valgtes til formand 6. april 1925 og styrede enevældigt og suverænt (og ulønnet!) – helt i samme stil som de øvrige danske provinsmuseer i deres første faser. Hans overvejende kunstindustrielle interesser blev afgørende for det image museet fik – og stadig har. Museet blev mere et kunstindustrimuseum end et folkemuseum, ligesom man aldrig har gjort noget ud af oldtiden men overladt den til Haderslev, der tidligt havde specialiseret sig på dette område. I vedtægterne fra 1925 præciseres det endog at Hvidding herred (området nord for Skærbæk) skulle forblive under Haderslev Amtsmuseum for de historiske oldsagers vedkommende, og man har aldrig fra Tønder Museum inddelt sig på arkæologiske undersøgelser.

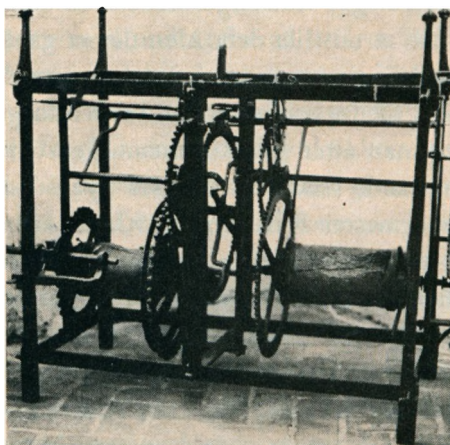
*En af cellerne fra 1811 med de samtidige træpaneler
i hvilke fangerne gennem 100 år har indskåret
forskellige dekorationer og klager.*

Museets oldtidssamling der består af knap 400 katalognumre, omfattende økser, mejsler, segl, dolke, spydspidser, få bronzesager og lerkar fra bronzealderen samt et par bronzekopier af guldhornene, er så godt som udelukkende sammensat af gaver og af en noget tilfældig karakter, hvorfor man efter ombygningen 1972 foretrak ikke at udstille den. Men det er ganske karakteristisk at denne ikke væsentlige afdeling af museet var den eneste der dækkedes ind alene ved gaver. Oldtidsfund fik først efter anden verdenskrig pengeværd.

Med megen energi søgte man efter gratis museumsgenstande, først på rådhuset, hvor man fandt den gamle sandstenstavle fra byens østerport fra 1725, seks paradekanoner som borgmester Richtsen i 1790'erne havde foræret byen, nødpengesedler, håndjærn, en morgenstjerne, hellebarder og siden borgmesterportrætter. Fra Trøjborg hentede man sandstensløver og tårnuret, fra Løgumkloster senere de berømte våbentavler fra „slottet“ fra 1614, hos håndværkslavene en hel del lavssager, ligesom man fra Schackenborg og kirkerne i Tønder, Abild, Visby, Højer og Bylderup fik adskilligt i depot. Fra Haderslev Museum udleveredes som en gentlemen agreement gode renæssancekister og manglebrætter fra den nordlige del af det nye Tønder amt som forud havde hørt under Haderslev, og fra Thaulow-museet i Kiel udleveredes i henhold til en bestemmelse i Versailles-traktaten dær fra Tønder og omegn deponerede museums-

Mens fængslerne på 1. etage står intakte fra dengang de anvendtes er der i kasematterne udstillet mindelser fra de tre slotte der har været i Tønder amt: 1. Tønderhus, 2. Trøjborg og 3. Grøngaard. – Her fra en af montererne med fund fra jagtslottet Grøngaard, der kun har eksisteret en halv snes år (o. 1568-1580 til hertug Hans den Ældres død). Ved udgravningerne 1952/53 og 1960 gjorde man forbausende fund, der vidner om husets høje kvalitet også med hensyn til udstyr.

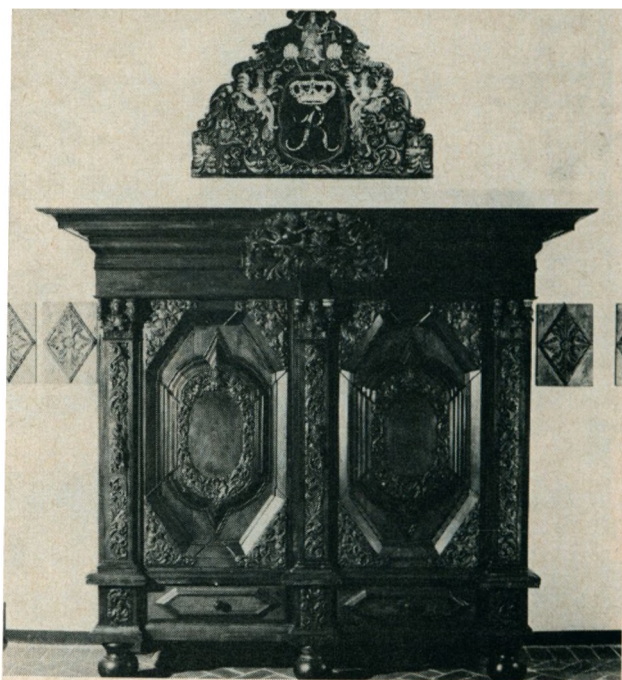
Tårnur fra Trøjborg, næsten identisk med tårnuret fra Dover Castle fra o. 1400. Angiveligt nedtoges det allerede o. 1800 og gemtes på lade-gårdens loft.

Uret der må være et af Danmarks ældste, er helt igennem et grovsmedearbejde, og er samlet uden anvendelse af skruer. Den til uret hørende sandstensskive, der formentlig er fra ca. 1570, er udstillet i drabantsalen.

SKAMSTØTTEFIGUREN FRA 1699.

Museets mest markante stykke er den berømte kagmand fra Tønder, Danmarks eneste overleverede skamstøttefigur, fra 1699. Figuren der på nær pilsken er intakt er malet (oprindelig) af Jørgen Hintz, og sværdet er gjort af Anthoni Olbers, og tømreren Niels Martensen stod for anbringelsen på den da mandshøje „Kag“. – Borgmester, to rådmænd, kæmner og byfoged måtte være med ved indvielsen, hvis man skulle få ærlige håndværkere til at medvirke ved opstillingen dengang. Hvor mange år den har stået på Lilletorv i Tønder (ved siden af rådhuset) vides ikke, men det kan ikke have været mange. Siden lå den på rådhusets loft og i 1898 kom den til Thaulow-museet i Kiel der først i 1911 fik plads til at udstille den. I september 1922 kom den sammen med andre deposita tilbage til Tønder, hvor den 1949 restaureredes til sin nuværende form. – Sammen med sandstensløver fra Trøjborg og relieffer og søjlekonsoler fra Tønderhus er den nu udstillet i porten.

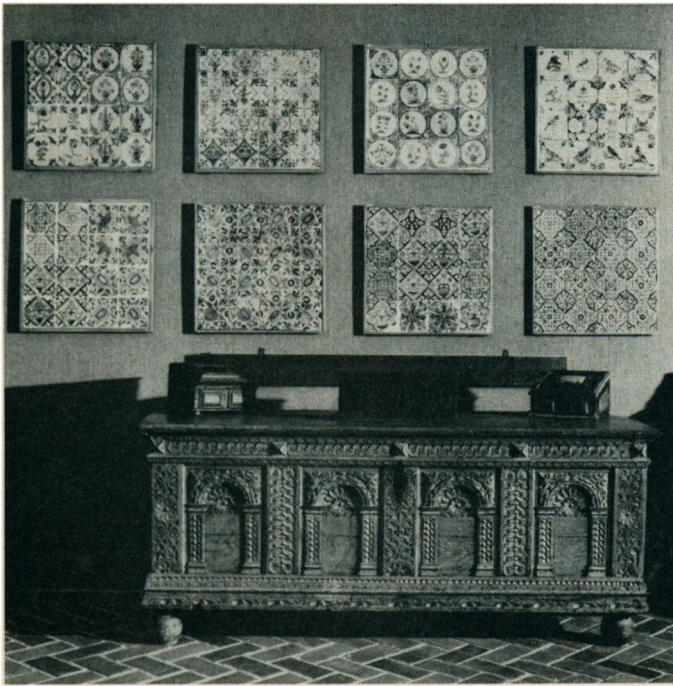
Fra Kiel kom også den flotte dørbekroning fra „slottet“ i Løgumkloster som må stamme fra hertuglig tid.

Monogramfeltet har været anvendt til skiftende regenters initialer.

Til hovedværkerne i museets store samling af møbler hører dette Hamburger-skab, erhvervet i Højer 1928. Denne møbeltype var meget udbredt i de store marskgårde, hvis dieler var store nok til at rumme dem.

genstande som den navnkundige skamstøttefigur, „kagmanden“ fra 1699, dørkronen fra „slottet“ i Løgumkloster og en prædikestol fra Abild (der siden kom tilbage til kirken), og i 1926 foranstaltede man en amtsindsamling via udpegede tillidsmænd i de tre større byer og 33 sogne, uden at det blev større ting man fik hjem.

I tidens løb er der dog nogle af museets betydeligste ting skænket af den lokale befolkning, herunder også testamentarisk. Af givnerne skal anføres Dina Angel, Tinglev, Isak Andresen, Tønder, gårdejer Degn Jensen, Møgeltønder, Ella Horn, Tønder, ingeniør Q. Jacobsen, Tønder, overlæge J. N. Lorenzen, Tønder, Hansigne Lorenzen, Ballum, fru L. Lundberg, Haderslev, Cathrine Jensen, Tønder, grosserer Tage Petz, København, gårdejer Chr. Petersen, Toftum, amtslæge Hakon Refslund, Haderslev, amtskolekonsulent Nic. Svendsen og gårdejer Jes Sørensen, Sønder Sejerslev.

Tidligt koncentrerede man sig om at erhverve en repræsentativ samling af de for Vesteregnet så karakteristiske fladskårne brudekister fra renæssancetiden. – Den her viste købtes allerede 1926 og stammer fra en gård ved Læk. – Ved et grandios tilskud fra Ny Carlsbergfondet lykkedes det i 1962 museet at erhverve en samling på bl. a. ca. 500 polykrome hollandske vægfliser, samlede af en privat på Tønderegnen i 20'erne og 30'erne, da museet selv begyndte indsamlingen af disse hidtil helt upåagtede keramiske kunstværker. – Samlingen er udstillet i det første af arkitekt Thaysens udstillingsrum fra 1923, sammen med egetræsmøbler.

Men det meste måtte købes, og det skete væsentligst via handlende i Tønder og i landsdelen i øvrigt. I museets tidligste regnskaber dukker navne som P. C. Jensen (senere kendt som Antik-Jensen i Haderslev), guldsmed E. Fischer, bager Carl Brodersen, Hjerpsted, Marie Nielsen, Skærbæk („Tykke Marie“), Anton Bock, Gram, Georg Heep, Flensborg, Buchholtz Jensen, Kolding, Meta Tønder, P. A. Nielsen op, alt på et tidspunkt da de lokalt handlende endnu havde noget at tilbyde direkte fra egnen.

Museets unike samling af hollandske vægfliser er overvejende erhvervet hos P. C. Jensen og Marie Nielsen samt Carl Brodersen. Størsteparten inden 1932, da de endnu var så godt som usælgelige, hvilket blev museets chance. Næsten ingen interesserede sig for dem, men en af dem var Knud Hertz i Kolding, hvem det lykkedes at erhverve navnlig de sjældne polykrome fliser ved direkte køb

I rummet over drabantsalen, hvor der oprindeligt var to fængselsrum, er udstillet en del af 1700-tallets malede fyrretræsskabe og en af egnens typiske alkoveforsider. Her vises eksempler på fremragende moderne afdækningsteknik. På nordvæggen er indsat hollandske landskabsfliser.

Fra Tønder Museums samling af ovne, ovnplader og smedeværktøj.

En af Tønder Museums hovedattraktioner blev allerede i 1930'erne de mange udtryk for hollandsk kulturpåvirkning, erhvervet mindre fra Tønder by end fra oplandet. Bordet med hollandsk udtræk, egetræs-skabet med ibenholtsfyldinger, og „stoleklokken“ er alle karakteristiske frisiske møbeltyper, direkte import som fliserne.

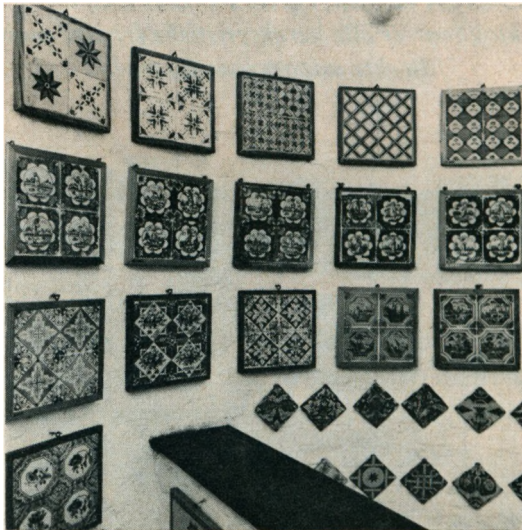
på gårdene, hvad apotekeren ikke havde tid til. – Et lykkeligt træf var det at museet i 1962 takket være et tilskud fra Ny Carlsberg-fondet kunne erhverve Hertzes samling under ét.

Ved forhandlinger med slægtninge til kniplingshandler Ditlev Hansen i Møgeltønder købtes i 1933 dennes samling af kniplinger og navnlig kniplingsprøver med værdifuldt arkivmateriale, og ved køb og (på dette felt) mange gaver er samlingen efterhånden blevet en central del i museet, således som stifterne forestillede sig det.

Museets sølvsamling har så godt som udelukkende måttet erhverves ved køb. Karakteristisk nok har sølvet altid været hvad folk sidst gav fra sig. Uvurderlig betydning for denne afdeling har grosserer Ulrik Bay haft. Men de større køb er overvejende foretaget hos Hans Jørgen Petersen i Åbenrå og på Arne Bruun Rasmussens auktioner i København, hvilke to firmaer i nyeste tid spiller en dominerende rolle, hvad der helt enkelt hænger sammen med at de ting der

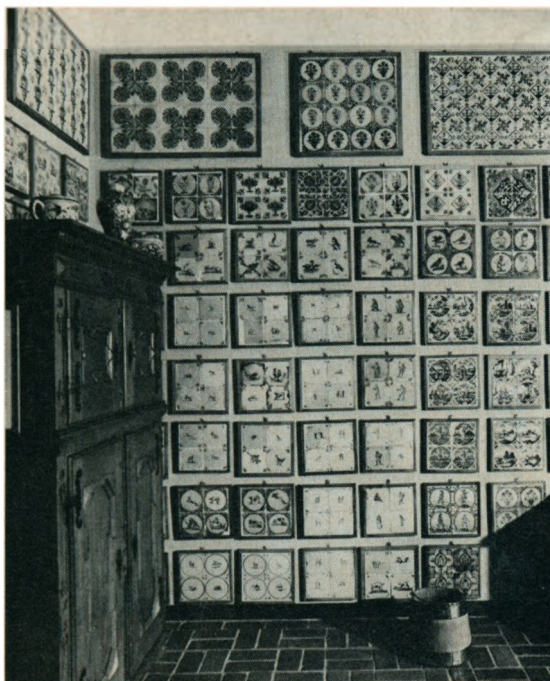

Endnu et af de særprægede frisiske barokskabe og en „stoleklokke“ sammen med en prøvekollektion af vel overvejende frisiske vægfliser. heriblandt de hyppigt forekommende 1800-tals blomstervaser i mangant og blåt.

I tårntrappen til 1923-bygningen var en tid udstillet ornamentfliser, en type der særlig var udbredt her på egnen i forrige århundrede og i begyndelsen af dette.

Ved omordningen 1972 flyttedes de til rum 10.

Et par tidlige Delfter-arbejder flankerer det hollandsk inspirerede 4-dørsskab fra Tyvse. Tidlig indrammedes fliserne for det meste 4 sammen i lyse trærammer, en metode man næppe vil anvende i dag.

umiddelbart efter genforeningen købtes op af handlende og forsvandt fra landsdelen efterhånden dukker op igen med den første samlergenerations uddøen.

I betragtning af de beskedne midler man i museets første 40 år havde til rådighed er det bemærkelsesværdigt at der i apoteker Tofts formandstid købtes for en 3-4000 kr. hvert år, på en tid da pengene var mere værd og tingene billige. Endnu i 1950'erne kunne man ikke disponere over mere end 2.000 kr. årligt, og først fra midten af 1960'erne nåede bevillingerne til indkøb en størrelsesorden der modsvarer købekraften omkring 1930.

Hindres kunne det selvfølgelig ikke at betydelige ting fra området gik tabt for museet, fordi samlerne kunne byde mere for dem, men i enkelte tilfælde trådte fonds da hjælpende til. Det gælder navnlig Ny Carlsbergfondet (møbler, sølv og fliser), Konsul George Jorck og hustru Emma Jorcks fond (samme områder) og Rislum-fonden (sølv og glas), som særlig hjalp i den vanskelige periode mellem 1950 og 1960.

At museet fra starten ikke var henvist til tilfældige gaver, men ud fra en bestemt idé kunne anskaffe hvad man anså for rigtigt, er utvivlsomt forklarings-

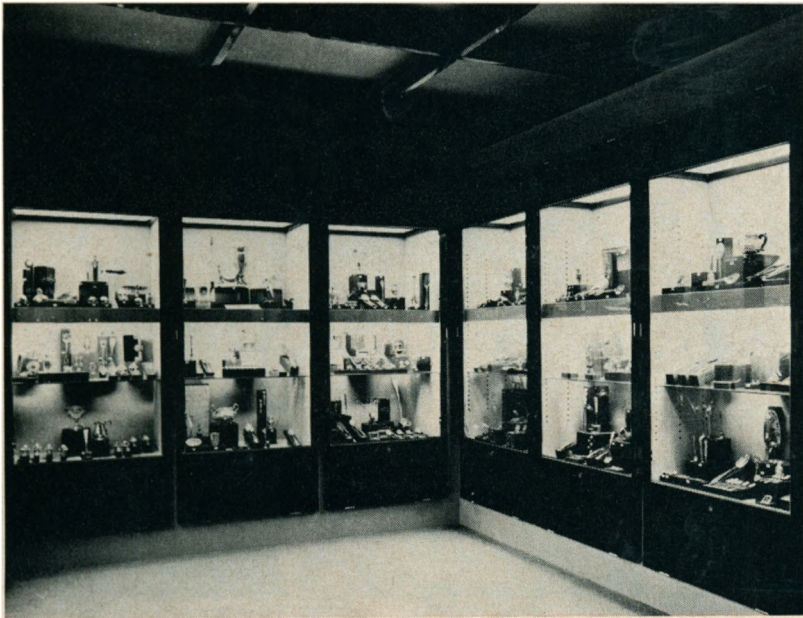

Som udtryk for byens mest eksklusive borgerkultur er udstillet et 6-dørs linmedskab af eg med fornem nøddetræs-finering, Louis XVI-præget, formentlig fra Altona. Det har sammen med to overdådige vitriner i samme stil (se til venstre i billedet) tilhørt borgmester Carsten Richtsen og stået i det lille palæ i Vestergade. Alle tre skabe er erhvervede med støtte af Ny Carlsbergfondet. Barokbordet fra Havervad er dateret 1665. – Chatolunderdelen er fra Harris og et særpæret stilblandingsarbejde. Stolene er engelsk påvirkede. Kellinghusen-fliser over chatollet.

gen på det høje stade det tidligt nåede. Allerede i 1928 foreslog Svendsen, at man – i stil med museet i Haderslev – på museets grund skulle opføre en typisk vestslesvigsk gård, hvortil man i mange år samlede paneler og andet inventar. Tanken blev heldigt nok aldrig virkeliggjort, men planer om en tilbygning foreligger i 1934, og to år senere et udkast, beregnet til at koste 26.000 kr. Der skulle gå 30 år, inden udvidelsen kom, og da kostede byggeriet lige 100 gange så meget.

Det er et tidstypisk fænomen at indsamlingspolitikken var det altafgørende for de mange nydannede museer i tiden før anden verdenskrig. Hermed lagdes fundamentet for det der senere kunne bearbejdes og placeres i de sammenhænge man til forskellige tider vil anse for rigtige.

Ser vi på hvordan det gik i museets første 20 år, udover det indsamlingsmæssige, på områder som registrering, konservering, udstilling, pædagogik, udstillinger osv., områder som i dag anses for centrale, så svarer udviklingen hos os så temmelig nøje til de andre lokalmuseer med ulønnet ledelse. Udadvendtheden

Efter 1950 påbegyndtes en systematisk indsamling af guldsmedearbejder fra Tønder og omegnen. Af de tre udstillingsrum Tønder museum fik i den nye museumsbygning 1972 udgør sølvkammeret den mest iøjnefaldende afdeling. I 17 montrere er udstillet henved 800 arbejder, de fleste stemplede og identificerede. Henved 100 guldsmede fra området mellem Læk og Rejsby, mellem Keitum og Løgumkloster, er repræsenteret, mest med småsølv som skeer og hovedvandsæg, men så varieret at intet lokalmuseum kan vise et enkelt håndværks udvikling mere eksakt.

tillagde man mindre betydning, besøgsstatistikker var noget uvæsentligt, lokalundersøgelser var ukendt.

En vis vejledning fik museerne gennem tilsynsførende fra nationalmuseet, og her spillede både Chr. Axel Jensen og Kai Uldall en meget stor rolle i tiden mellem 1920 og 1960, men det var begrænset hvad der kunne nås uden arbejdskraft. Restaureringsarbejderne var almindeligvis overladt til lokale håndværkere, hos os f. eks. snedker C. Cosmos som af samme grund sad i bestyrelsen i en årrække, men midlerne var så ringe og teknikken så famlende, at tingene almindeligvis blot stuedes sammen i alle optænkelige rum hvor der kunne skabes plads, bl. a. i absejter, i fængselsrummene og i kustodeboligens oprindelige soveværelse over hvælvingen som blev inddraget allerede omkring 1939.

Hvad registreringen angår, anskaffedes en protokol i 1928, og de første 10 år forsøgte apotekeren forgæves at holde sig ajour med tilvæksten i et overordentlig nydeligt og sobert arbejde, hvor det lykkedes ham at indføre næsten 1.600 numre. For sølvsamlingen, som blev indført i sin egen protokol, nåede han kun de

Et særligt rum indrettedes 1972 til museets keramiske arbejder. Med betydelige tilskud fra A. P. Møllers fond erhvervedes de fornødne montrere til denne afdeling og til museets kniplinger. Her arbejder fra Slesvig-fabrikken (1755-1814), herunder en flot chokoladekande med sættebakke og en sukkerstrøer – begge i guldsmedenes stil, og fra Stockelsdorff (1771-1800) kakler fra en fajanceovn.

første 29 numre, mens kunstsamlingens protokol fik indført 157 numre indtil midten af 1930'erne.

Protokollen er anlagt med 9 hoveddata for hver genstand: 1) løbenummer, 2) beskrivelse, 3) datering, 4) herkomst, 5) indkomstdato, 6) erhvervet hvor, 7) pris eller 8) gave fra hvem og 9) andre oplysninger.

Beskrivelserne er forbavsende gode, men datering og herkomst unøjagtige, ligesom det sjældent er anført hvor tingen er fra. Ved hjælp af bevarede regnskabsbilag har det for de købte genstandes vedkommende kunnet klares. Værre er det med gaverne, hvor det langt fra altid blev præciseret hvorfra de kom. Men en selvstændig ført kladde over gaver har i nogen grad rådet bod på det.

Hovedprotokollen anlagdes oprindelig som en pladsprotokol, et princip som naturligvis hurtigt blev brudt, efterhånden som der rokeredes på tingene, men i sin oprindelige udformning giver den et billede af hvordan tingene var placeret i museet til midten af 1930'erne, hvor man endnu havde en vis kontrol med tilvæksten.

Protokollen indledes med friluftsaftningen (gården, porten og galleriet) med sandstensfigurer og relieffer, med gravsten, plove, kanoner og m. m. Så følger

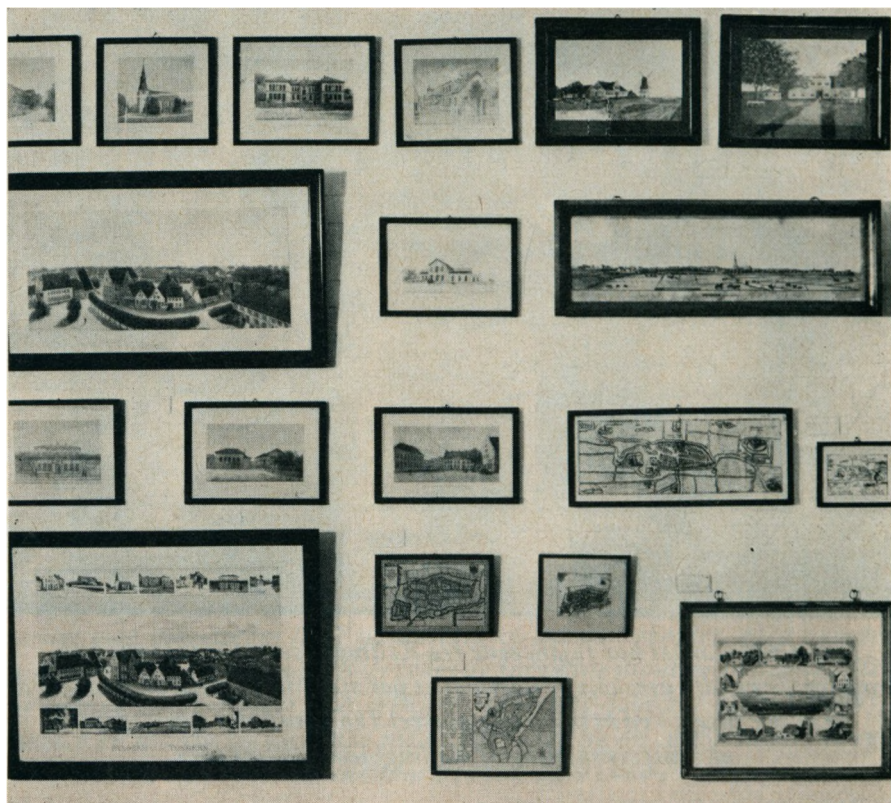
Størst popularitet har fajancerne fra Kellinghusen (1761-1860) haft. Foruden de kendte øreskåle er udstillet et par sjældne lågkrus, en flødekande og et par fliser. Ved et indbrud i museet 1967 mistedes størsteparten af museets samling af Kellinghusen-tallerkener.

drabantsalen med kirkelige sager og oldsagssamlingen og herefter de fire rum i stueplanet A-D. – I A udstilledes kister, manglebrætter, døre, fyldinger og træskærerarbejder, i B portrætter, kobberstik, litografier, Hamborger-skabet, Richtsensskabene, i C hollandske fajancer, fliserne (som man allerede i året 1928 havde erhvervet 2.500 af), hollandske møbler og messingting, og i D kister, dragkister, barokbord, borgerbevæbningsvåben etc.

Men meget tidligt måtte drabantsalen tages i brug for 8 store magasinmontre til porcelæn, glas, messing, kobber, tin og jydepotter, en opstilling som den var gængs dengang og endnu forefindes i nogle lokalmuseer. Disse magasinmontrer anvendtes efter krigen og indtil nybygningen 1972 til museets sølvsamling, og først herefter blev rummet grundigt restaureret.

I 1943 registreredes oldsagssamlingen efter henstilling fra Nationalmuseet dygtigt af Anders Bæksted, men da den som nævnt var sammensat af seks privatsamlinger med meget tilfældige proveniensoplysninger, var det begrænset hvad der kunne gøres

Mere blev der så ikke til i apotekerens formandstid. I bestyrelsen efterlyser han en afløser eller en fastlønnet arbejdskraft til det egentlige museumsarbejde, men der var ingen der ville påtage sig arbejdet og ingen politisk mulighed for

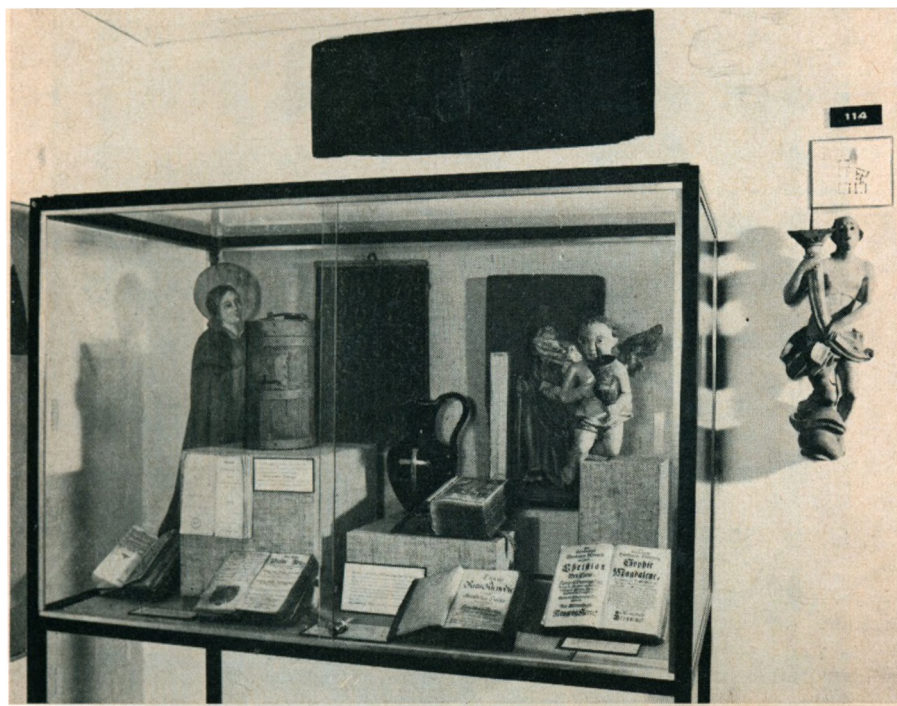

I rum 15 er udstillet en alsidig samling af topografiske tryk, fra land-, sø- og bykort, prospekter fra Tønder og omegnen og folkedragtsstik til portrætter. Herunder adskillige unika af tegninger og akvareller.

forøgede tilskud (krigen havde faktisk sat det hele i stå), så han fortsatte som bestyrelsesformand til sin død i april 1945. Ved det første bestyrelsesmøde herefter vedtog man at ansætte en inspektør ved museet til et honorar af 1200 kr. om året, men der gik endnu to år inden man fandt én.

I den mellemliggende periode fungerede amtslandinspektør J. L. Mosbech, der havde været kasserer for museet siden 1927, og amtmand O. D. Schack som formænd, indtil de i 1947 afløstes af overlæge Jens Hein, der var formand de efterfølgende 23 år.

I efteråret 1945 henvendte man sig om assistance til Nationalmuseet, men først i juni 1947 kom P. Halkjær Kristensen som konsulent til Tønder, hvor det lykkedes ham særdeles effektivt at bringe orden i de manglende indførsler, så der blev grundlag for den nye inspektør at ajourføre protokollen, hvad stort set – med undtagelsen af den ikke særlig store tekstsamling – er lykkedes på 25 år! Protokollen suppleredes med et kortkatalog, ved hvilket pensioneret

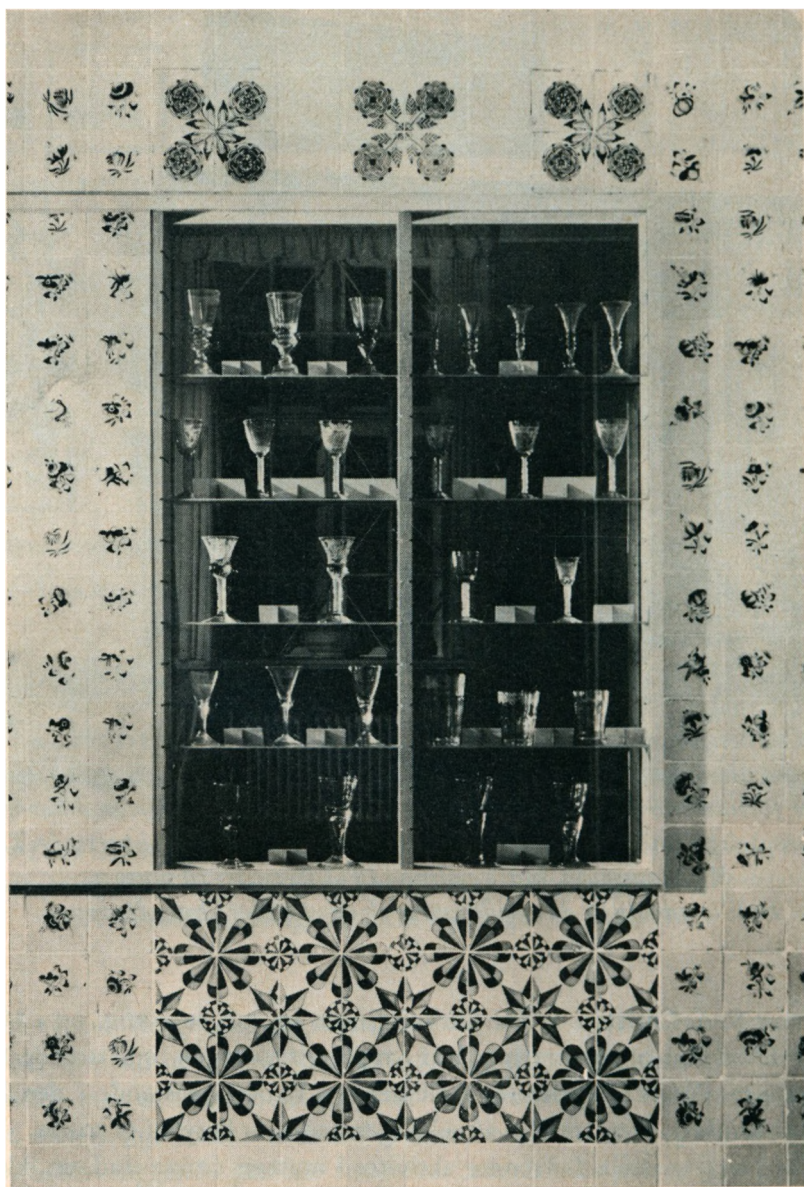

Med kirkelig kunst og kirkeligt inventar er museet ret svagt repræsenteret. I drabantsalen er udstillet en af Danmarks ældste messehagler og få sengotiske figurer foruden nogle præsteportrætter fra Tønder kirke. Derimod har museet en betragtelig samling af navnlig salmebøger fra det i 1958 oprettede Tønder Kirkemuseum, hvis samling i 1972 flyttedes til museet. Et lille udvalg af de sjældneste tryk er udstillet i hovedtrappen.

førstelærer S. A. Christensen fra Burkal gjorde sig meget nyttig, og i 1965 afsluttede Ebba Busch registreringen af kniplingssamlingen, omfattende henved 2.200 numre. Der er registreret i alt henved 10.000 genstande i den kulturhistoriske samling, men antallet af enkeltgenstande er betydeligt større.

Som anført var den udadvendte aktivitet i museets første stadium ikke stor. Det gennemsnitlige besøgstal pr. år var til 1947 ca. 2.000. To udstillinger arrangeredes, 1937 af Foreningen til dansk Kunsthåndværk og 1943 i forbindelse med byjubilæet. Et forsøg med etablering af en kniple-skole i tiden omkring 1940 kom der ikke noget ud af, ligesom stubmøllen i Saksborg (oprindeligt fra Als) – det eneste projekt uden for selve museet man en årrække var engageret i – kun blev en kilde til stadige ærgrelser for bestyrelsen. – I 1950 blev den revet ned, og museet modtog et fragment af soklen med Chr. VII-monogram.

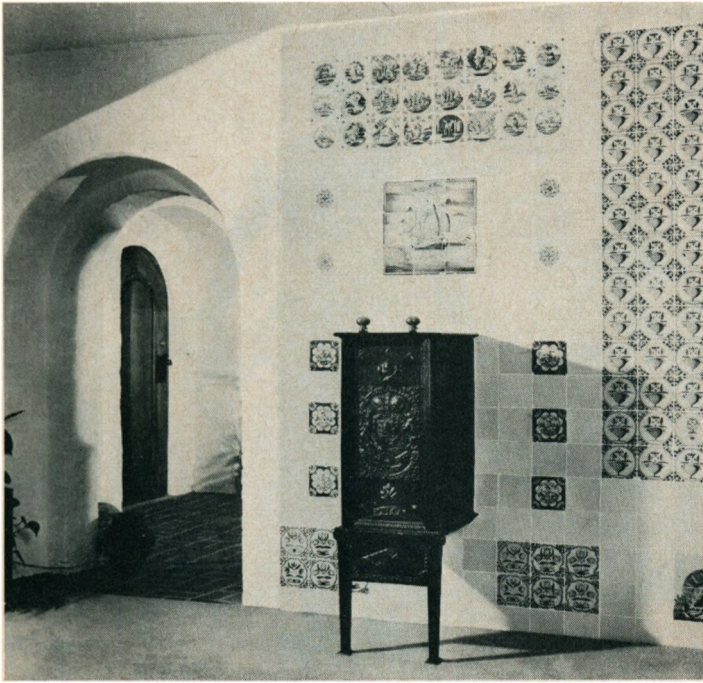
Men den indsats der stiltfærdigt var ydet med vedholdende indsamling var også tilstrækkelig at bygge videre på.

Omrammet af hollandske blomster- og ornamentfliser en af museets to glasmontrer med overvejende norske og hessiske glas.

Men også hollandske glas var populære.

Hvolfangere og kniplingshandlere er blandt dem, der lod deres initialer indgrave i glassene.

Ved ombygningen 1972 flyttedes museets indgang hen til porthusets vestgavl, og der skabtes en smuk vestibule mellem det på fig. 1 viste galleri og den nye kunstmuseumsbygning, hvor henved 2.000 af museets opmagasinerede hollandske vægfliser kunne placeres anderledes korrekt end i træammer. Fortrinsvis sene fliser fra Friesland af de mest gængse typer, er anvendt. Skibsbilledet over bilæggerovnen forestiller en hukkert i ni manganfarvede fliser og stammer fra Vråby på Rømø. Ovnens, der er hannoveransk er fra et fiskerhus ved Emmerlev klev. Museet har udstillet 7 bilægger- og vindovne, norske og tyske foruden en snes løse ovnplader.

Til museets 25 års jubilæum kunne en gennemgribende restaurering af bygningen foretages, og museets historie er fra nu af belyst i fortløbende årsberetninger. – Det skal her blot anføres at det i 1949 godkendtes som henholdsvis centralmuseum og kunstmuseum, hvad der betød en betydelig forhøjelse af statstilskuddet, men nok så afgørende var det at museets materiale blev videnskabeligt behandlet og en lang række publikationer om dets indhold blev udgivet, ligesom efterkrigstidens presse var anderledes positivt indstillet over for museumsstof. Samlingerne restaureredes og fotograferedes, magasinforholdene bedredes, og nyopstillinger gennemførtes uden at grundpræget ændredes.

I en af abseiterne kunne – efter at der var indlagt varme i museet – indrettes et kontor. Det var ganske vist kun på 12 m², men dog anvendeligt i 25 år, og her

„Tobaksmand“ fra den Angelske tobaksfabrik, Vestergade 14. Den ca. 140 cm høje indianer med admiralshat og lændeklæde som bærer en tobaksrulle og en pakke tobak, er formentlig amerikansk, fra ca. 1790, da fabrikken oprettedes. Den svarer til de træfigurer man i Amerika og England har haft stående som reklameskilte foran tobaksbutikkerne. – De ældste af dem dateres til o. 1700, fra den tid anvendelsen af snustobak blev almindelig. Hyppigst er der tale om indianere, hvorfor navnet „cigar-store Indian“ er blevet en fællesbetegnelse for tobakshandler-figurer, der mest fremstilledes af lyst pinjetræ. Hvordan vores „tobaksmand“ er kommet til Tønder vides endnu ikke.

lagdes grundstammen til det fortræffelige håndbibliotek museet besidder i dag, og til den meget betydelige fotografisamling.

I langt højere grad blev museets virksomhed udadvendt efter 1948. Der skabtes kontakter med nabomuseerne såvel på denne side grænsen som sydpå, hvortil alle forbindelser havde været afbrudt som følge af krigen. – Særlig med museerne i Flensborg, Slesvig, Kiel og Altona har man følt sig nært forbundet, og efter oprettelsen af museumsråd for Nordslesvig i 1960 foretoges systematiske registreringer af de museumsgenstande med tilknytning til Sønderjylland som findes i museer uden for landsdelen, først og fremmest i Nationalmuseet i København. Ligeledes tilvebragtes en meget stor samling af farvedias af sønderjyske ting i museerne i København, Århus, Helsingør, Flensborg, Slesvig og Altona, grundlag for en udstrakt foredragsvirksomhed.

*Trappen til den tidligere malerisal med ovenlys fra galleriets 1. etage.
Flankeret af to egetræsfigurer forestillende Ceres og Flora
der hvidmalede (som var de af marmor) stod i borgmester C. Richtsens have,
fra o. 1790. – Siden anbragtes de i anlægget i Richtsensgade (ved Tønder Ø.),
indtil de kasseredes af kommunen i 1960'erne.*

Hvad angår bygningsfredningen i museets virkeområde, det daværende Tønder amt, kom museet til at spille en central rolle.

Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder stiftedes på initiativ af et af bestyrelsens medlemmer, apoteker, dr. H.-I. Toft, i 1963, og hovedparten af dens bestyrelsesmedlemmer var identiske med museets bestyrelses.

Kommandørgården på Rømø skylder også museet i Tønder sin tilblivelse.

Allerede i 1946 forelå planer om at indrette et museum på Rømø, men først da man fra museets side gjorde Nationalmuseet opmærksom på at den markante gård i Toftum burde reddes fra forfald, tog Nationalmuseets daværende direktør, dr. Paul Nørlund, de skridt der førte til gårdens redning. I januar måned 1950 forespurgte han museet om det ville modtage gården som gave efter at den var færdigrestaureret (den indviedes 17. juli 1951), men en dengang mindre engageret bestyrelse sagde nej tak.

Markmandshuset i Midthusum, et lille stenhus på en varf ved Hjemsted, lod museet restaurere allerede i 1947. – Efter tilskyndelse af museets næstformand, amtmand Tyge Haarløv, erhvervede museet huset i 1961, og siden er det centrum for en rig lokalhistorisk virksomhed i Skærbæk.

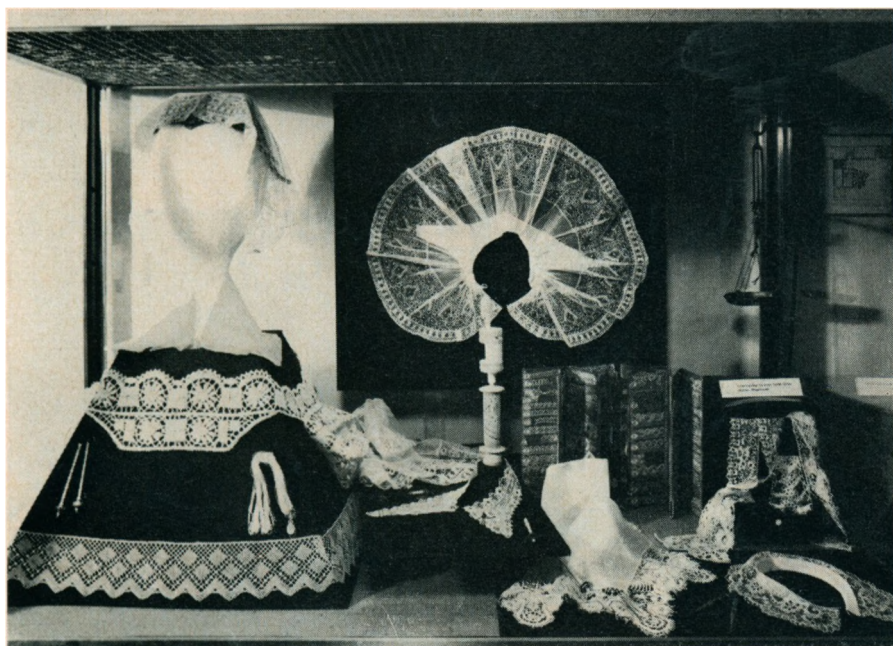

Indtil 1972 var museets efterbånden betydelige kniplings-samling ikke udstillet. Den anden af de tidligere kunstsale blev mørkelagt og indrettet til udstillingsrum for genstande med tilknytning til Tønders bekendteste erhverv. Her er vist montre 58 med et barneknipleskrim („Storkerede“), og et knipleskrim fra Møgeltønder med en o. 1850 påbegyndt knipling og en barne-kniplskrave i point de gene-stil.

Gavlhuset på Torvet i Tønder blev på foranledning af Det særlige bygningsyn restaureret 1948/49. Huset der er indrettet som offentligt tilgængeligt kaffehus har siden været udstyret med inventar fra museet.

Porthuset til slottet, museets ejendom, en bygning der er omtrent samtidig med gavlhuset og vel altså byens næstældste, blev først restaureret sommeren 1972 (kasematter og drabantsal) under ledelse af arkitekt H. H. Engquist, men først i løbet af 1973 kunne man gå igang med at fjerne den i dette århundrede over fængsler og drabantsal indrettede kustodebolig og frilægge det oprindelige murværk. – Udgravninger har også frilagt spændende murværk som forhåbentlig i jubilæumsåret vil kunne gøres tilgængeligt for publikum og indgå i den samlede museumsrundgang.

Til det i 1957 oprettede kirkemuseum i Tønder leverede museet en del af sit kirkelige inventar: figurer, kirkestole, billeder etc. Ved kirkemuseets nedlæggelse i året 1972 overtog museet hele samlingen og fik genindrettet sin kirkeafdeling i drabantsalen, ligesom kirkemuseets betydelige samling af salmebøger indlemmedes i Tønder Museums samling af gamle tryk. Præsteportrætterne fra Tønder kirke opbevares nu ligeledes i museet.

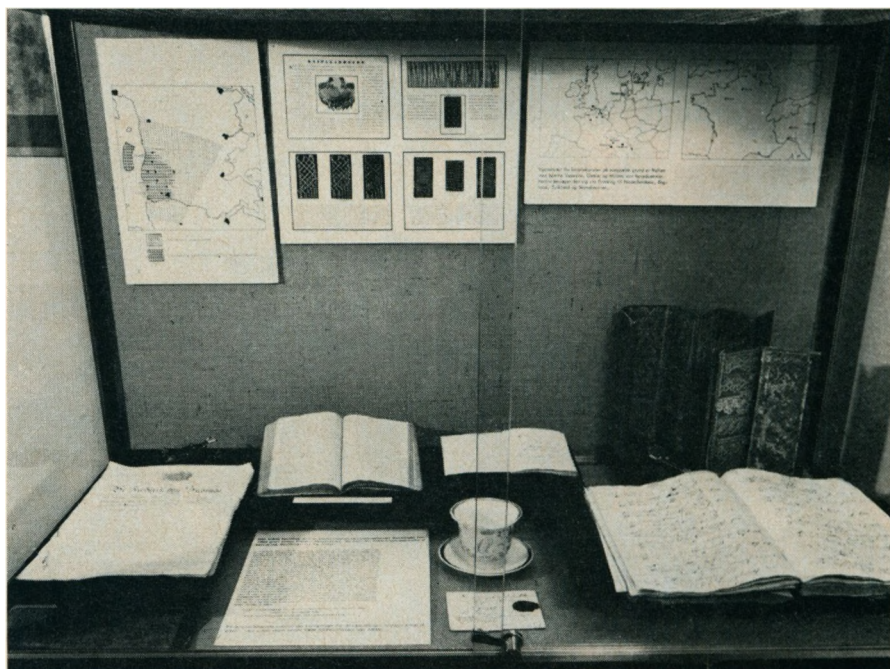

Fra samme rum montre 62 med en uhyre sjælden garnvægt for kniplingstråd, prøvebøger fra Ditlev Hansens virksomhed i Møgeltønder, kniplepinde mm.

I slutningen af 1950'erne ændredes museumslovgivningen, så man kunne beskæftige sig med de udvidelsesplaner den gamle bestyrelse havde sat igang 25 år forinden. – Og nu lykkedes det. Med den ny museumsbygning der tegnedes af arkitekterne Peter Koch og Niels Rode-Møller og opførtes i tiden mellem 1970 og 1972, udskiltes kunstsamlingen, der blev Sønderjyllands Kunstmuseum.

Herved udvidedes Tønder Museums indendørs-areal mere end 100%, idet det overtog de tre kunstsale fra museumsbygningen 1923, samt en del af den nye kunstmuseumsbygning. Det samlede indendørsareal er ca. 1150 m², til udstilling ca. 700 m², kontorer, magasiner og værksteder resten.

Som allerede nævnt var det oprindeligt en kunstsamling der blev anledning til at museet overhovedet blev til, kunstnergaven fra 1920. Museets to ovenlyssale i Thaysens bygning fra 1923 var det første egentlige kunstmuseum i Sønderjylland. Så når det hedder at museets bygning i 1923 stod „gabende tom“, er det ikke helt rigtigt. – 1. etagen udgjorde en sluttet samling, og Tønders andel i kunstergaven blev den eneste permanent udstillede de følgende 25 år. I programudtalelsen fra 1923 præciseres det at der skal samles på malerier af sønderjyske kunstnere gennem tiderne, men såvel dette punkt som afsnittet om en krigs-

I 1930'erne modtog museet arkivmaterialet fra kniplingshandler Ditlev Hansen i Møgeltønder. Foruden et værdifuldt regnskabsmateriale indeholder det bl. a. dokumenter som den her udstillede koncession for D. H. Ydermere er udstillet en årgang af den berømte kniplingshandler Jens Wulffs dagbøger og andet arkivstof vedrørende handelen med kniplinger.

mindesamling overlod man tidligt museet på Sønderborg slot. Derimod kom man fra 1926, da Ny Carlsbergfondet påbegyndte en fordeling af dansk kunst til provinsen, med i disse årlige tildelinger, ved hvilke der tilfaldt museet to kunstværker hvert år.

I alt modtog man indtil 1972 90 kunstværker fra Ny Carlsbergfondet, hvilket medførte at kunstnergaven, der definitivt overdroges museet i 1936, efterhånden magasineredes eller også udlåntes til anbringelse andre steder. I overdragelsesdokumentet forlangtes det i øvrigt at et for hver af de sønderjyske købstæder valgt ansvarligt museumsudvalg under tilsyn af Statens Museum for Kunst skulle drage omsorg for at kunstnergaven forblev i de pågældende byer og bevaredes som en helhed og at de blev tilgængelige for offentligheden på sømmelig måde, der svarede til giverens hensigt: at gaven skulle danne et begyndende grundlag for en kunstsamling der kunne vække og udvikle kunstsansen hos den sønderjyske befolkning.

Det er vanskeligt at afgøre om denne intention virkelig gjordes. De første 25 år opfyldtes betingelserne så nogenlunde. – Men det var ret beskedent hvad man supplerede grundstammen op med. – Af indkøbsbudgetterne fra denne periode

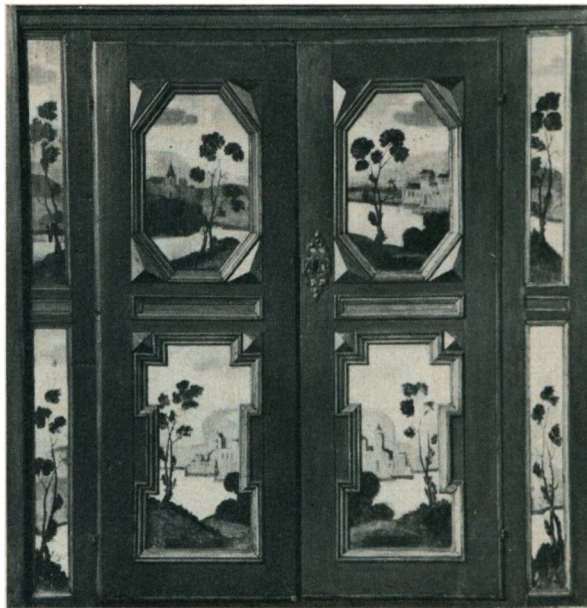

I den oprindelige malerisal indrettedes 1972 en afdeling for folkekunst o. lign. Museets landskabsbemaalede fyrretræsskabe og skabsforsider, manglebrætter, lavsskrin og silhouetklip er opstillet her. Også museets eneste himmelseng, (fra Vester Vedsted 1774).

udgør kunstindkøbene knap 10%. Interessen koncentrerede sig om malerier med lokale motiver, vestslesvigske bondegårde, marsklandskeer af lokale malere som Carl Tønder, H. P. Feddersen, Madsen-Ohlsen, Anton Nissen, August Wilckens, Agnes Smidt, Ravn-Martensen, Andreas Petersen, Marius Skov osv. eller af lokale malere i øvrigt som Carl Ludvig Jessen, P. Nicolaysen, J. W. Zillen og et enkelt „entartet“ oliemaleri af Emil Nolde. Særlig denne gruppe billeder nød utvivlsomt en vis popularitet.

I overlæge Heins formandsperiode foretoges en radikal omhængning af billederne (1952), og ved overgangen til dannelsen af Sønderjyllands Kunstmuseum var der kun udstillet 5 af kunstnergavens 103 arbejder. I det nuværende kunstmuseum er kun ét tilbage.

Med Ny Carlsbergfondets tildelinger (indtil 1972) øgedes samlingen med kostbare ting, som i 1946 resulterede i at Statens Museum for Kunst forlangte en kunstnerisk konsulent knyttet til museet, hvis mestendels uopvarmede udstillingsrum samtidig bragtes i orden. Mere prominente kunstnernavne kom til at præge udstillingen: Axel Bentzen, Flemming Bergsøe, Mogens Bøggild, Svend Engelund, Karl Bovin, Lauritz Hartz, Søren Hjort-Nielsen, Erik Hoppe, S. Joensen Mikines, Oluf Høst, S. Havsteen Mikkelsen, L. A. Ring, Olaf Rude, Christine og Sigurd Swane, Jens Søndergård og J. F. Willumsen – for blot at nævne de væsentligste,

Museet besidder en bemærkelsesværdig samling af bemalede møbler og paneler. Her en meget karakteristisk alkove fra Timmermanns gård i Skærbæk. Den er dateret 1724, men billederne er nok senere.

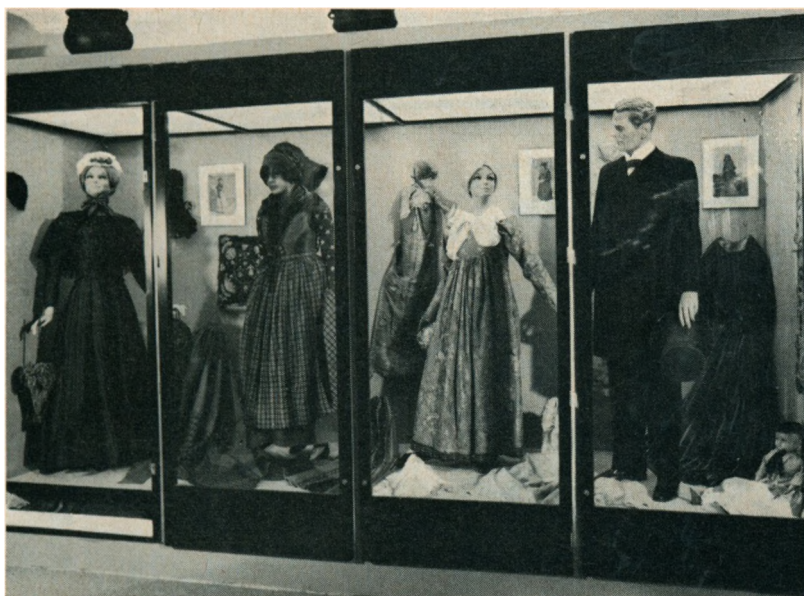
hvorved museet i Tønder i kunstnerisk henseende fik et forspring i forhold til de øvrige museer i landsdelen, og derved grundlaget for et af det kulturhistoriske museum helt uafhængigt kunstmuseum for hele landsdelen.

Nogen større udstillingsaktivitet har der ikke været udfoldet, men det er dog værd at bemærke at den første udstilling med Emil Nolde efter krigen etableredes i 1951 på foranledning af den daværende kunstforening i Tønder.

Kunstsamlingens betydning har tydeligt nok været at den har banet vej for det egentlige museumsbyggeri, først med kunstnergaven i 1921, siden (i 1970-72) med Ny Carlsbergfondets donationer.

Dannelsen af egentlige kunstsamlinger kræver et større befolkningsgrundlag end en så lille by som Tønder råder over, og med kommunalreformen af 1970 overgik Tønder Museums samling af kunst til Sønderjyllands amtskommune og blev fundament for et nyt Sønderjyllands Kunstmuseum.

Med sine 50 år har Tønder Museum gjort den samme udvikling med som landets øvrige museer. Selv om man begyndte relativt sent, fik man dog indhentet det forsømte, og hvad afgørende er: man fastholdt en museumspolitisk linje og foregreb dermed det senere så slidte begreb „image“. Lokaliteten gav museet forudsætning for at betone den æstetiske faktor og følge en kunstindustriel kurs

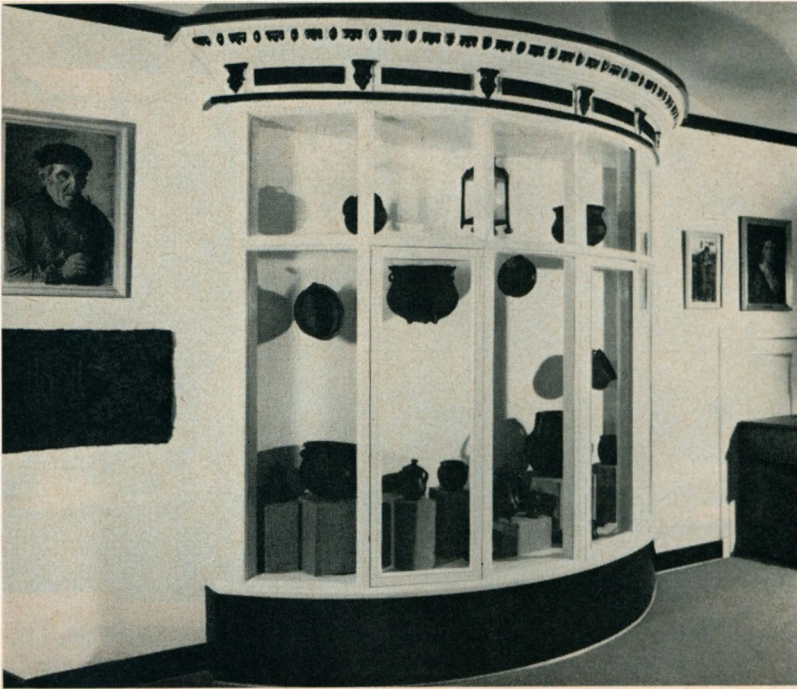
Et af museets svagest udbyggede områder er tekstilerne.

Dets eneste egentlige folkedragt er fra Rømø, som sammen med Føhr længst anvendte folkedragt. En tekstilmontre udførtes først 1972 og rummer foruden Rømødragten bl. a. en karakteristisk „Gehrock“ fra 1890 erne, en sjælden „brude“ pude fra Daler 1716, en fornem dåbskjole og en dukke.

som har resulteret i at museet i dag er et af landets smukkeste. Beliggenheden ved en grænse – i dette ords videste betydning – giver museet specielle videnskabelige funktioner som placerer det på internationalt plan.

Men vejen var i øvrigt trang nok. Reglerne for statstilskud til historiske museer i provinsen fra 1915 som museet fra 1923 var undergivet, berettigede det til et tilskud fra staten på mellem 900 og 1.000 kr. årligt indtil 1941. – By- og amtstilskuddet var som før nævnt uændret kun 2.500 kr. uanset prisudvikling. Med „regler vedrørende de under undervisningsministeriet hørende statsunderstøttede og statsanerkendte kulturhistoriske museer i provinsen som virker inden for lokalt begrænsede områder“ fra 1941 forhøjedes statstilskuddet til 1.300 kr., og indtil museet 1949 opnåede anerkendelse som såkaldt centralmuseum, hvorefter det til den første egentlige museumslov fra 1958 fik 2.600 kr.

Med museumsloven af 1958 fik de museer der betids havde ansat heltidsbeskæftigede museumsledere status som landsdelsmuseer med betydelige økonomiske fordele, og netop dette tiår var den periode i museets historie hvor de lokale myndigheders interesse her var mindst. – Dette forhold standsede udviklingen indtil 1960, da personligt engagerede kommunale embedsmænd og politikere med støtte i den gunstige museumslov af 1958 bragte de lokale tilskud betragtelig

*Karnap fra Spikergade 17 indrettet som vitrine
for museets ret alsidige samling af jydepotter fra Vestjylland.
På væggen malerier af den nordfrisiske maler
Carl Ludwig Jessen.*

i vejret, til de i 1970 var kommet op på henholdsvis 17.500 kr. fra amtet og 35.000 kr. fra byen. Statstilskuddet nåede op på 51.000 kr. – Men først efter kommunalreformens ikrafttræden og efter oprettelsen af Sønderjyllands Kunstmuseum blev inspektøren heltidsansat (1971).

Skelsættende begivenheder var i mellemtiden sket på museologiens område. Ikke alene førte opgangstider efter 2. verdenskrig et nysyn på museerne med sig fra offentlighedens side, en voksende interesse for historie og fortidsminder, men med det egentlige indsamlingsstadium i museerne som så udmærket havde været foretaget af privat engagerede, var det slut. Man kunne begynde at bearbejde materialet, og man anlagde helt nye synspunkter over for udstillingsvirksomhed, pædagogik, kontaktsvirksomhed osv. Arkæologien mistede sit eneherredømme, og der oprettedes 1959 et professorat i materiel folkekultur, efter at Axel Steensberg og Helge Søgaard banebrydende baserede på de store „gamle“ Camillus Nyrop, Bernhard Olsen, Jørgen Olrik, H. F. Feilberg og Chr. Axel Jensen gjorde museologien til universitetsdisciplin. Den første danske doktordisputats med udgangspunkt i samlingerne i et provinsmuseum udkom i 1961. – Nye discipliner som sociologi, etnologi, økologi og socialantropologi, nye teknikker for tidsbestem-

*Interiør fra rummet i frontspidsen over porten fra 1923.
Var oprindelig tænkt indrettet som opholdsrum for en kniplerske. Bilæggerovnen
fra 1756 er fra Ellum, dragkisten fra 1750 erne fra Mjolden.
På væggen religiøse skillingtryk fra forrige århundrede.*

melser, for afdækning og for konservering og nye reproduktionsformer osv. har formelig skabt revolution de sidste år.

Alt forhold som giver det decentraliserede museum rige muligheder. Men nok så afgørende er det selvfølgelig at museet er blevet et folkeligt kraftcenter, en parallel til biblioteket og skolen, byens statussymbol og repræsentationslokale og på det område har overtaget kirkens funktion.

Med Tønder kirke og sportshallerne danner Tønder Museum i dag de tre dominerende offentlige kommunikationscentre som gør byen værd at leve i.

NOTER:

- 1) Peter Kr. Iversen: Nogle randnoter til Tønder Museums forhistorie. (Sønderjysk Månedsskrift 1966, 283 ff.
- 2) Tønder Kredsudvalgs arkiv A IX, fag 16, nr. 9.
- 3) Peter Toft: Notiser vedrørende Museet for Tønder Amt og Bys historie. Manuskript i Tønder Museum.

Museets egne indkøb af kunst var i de første 50 år såre beskedne. Indtil 1947 overvejende lokale kunstnere, som indtil 1951 var udstillede i det nærværende tekstilrum. Her genkendes fra ophængningen o. 1947 kunstnere som Emil Nolde, P. Nicolaysen, C. L. Jessen, H. P. Feddersen, J. Madsen-Ohlsen og Agnes Smidth.

MUSEETS STYRELSESFORHOLD 1923 -1973.

Efter museets første vedtægter fra 1921 var bestyrelsen sammensat af 2 repræsentanter for Tønder amtsråd, 2 fra Tønder byråd og 1 fra den 1921 stiftede kunst- og turistforening. Årsbidragene fra amtet og byen fastsattes til 2.500 kr., et beløb som blev bibeholdt i museets første 25 år! Med nye vedtægter i 1925, gældende til 1950, udvidedes bestyrelsen til 4 + 4 + 1. Vedtægter i 1950 indrettedes under hensyntagen til en ny bestyrelse for museets kunstafdeling således at amtsrådet nu valgte 5, byrådet 5, turistforeningen 1 og den 1948 dannede Tønder-egnens kunstforening 1 repræsentant til en delt bestyrelse for de to afdelinger. Ejer- og tilskudsforholdet var stadig 1 : 1 mellem amt og by. I 1960 ændredes dette ved en ny vedtægt, hvorefter købstadkommunen overtog de 2/3 af de samlede kommunale tilskud, og bestyrelsen bestod fra nu af af 9 medlemmer, en formand, valgt af amt og by i fællesskab, 4 medlemmer fra byrådet, 2 fra amtsrådet, samt 1 fra henholdsvis turist- og kunstforening. Da kunstforeningen i mellemtiden var gået ind, blev denne plads ikke benyttet i de ti år vedtægten var gældende. Med kommunalreformen 1970 nedlagdes Tønder amt,

Med bygningen af 1972 blev der plads til at indrette et fællesbibliotek for de to museer. Det er ikke stort men indeholder en række væsentlige og kostbare opslagsværker som ellers ikke findes i landsdelen.

og efter et interregnum på to år fik museet sine nugældende vedtægter, ifølge hvilke delingsforholdet mellem amt og by er 4 : 1, således at amtet yder et tilskud på 75 %, byen et på 25 %, og bestyrelsen er sammensat af 4 repræsentanter for amtsrådet, 2 for byrådet og 1 udefra valgt.

BESTYRELSESMEDLEMMER 1921-1973:

(A: valgt af amtet, B: valgt af byen, T: valgt af turistforeningen, K: valgt af kunstforeningen, U: valgt ude fra). Med Versaler: nuværende bestyrelse, med kursiv: formænd for bestyrelsen. Fra Tønder, hvis intet andet anført.

EDGAR ANDERSEN, Visby, lærer. A. Formand siden 1972.

A. Andresen, bankdirektør. B. 1936-39.

N. Andresen, købmand. B. 1921-25.

A. Bai-Nielsen, købmand. T. 1949-54.

A. Christensen, Visby, gårdejer. A. 1951-60.

M. Christiansen, Ll. Grøngaard, gårdejer. A. 1950-60.

*Lederne af de fire nordslesvigske museer på trappen til den nyopførte museumsbygning i Åbenrå 1937 med bestyrelsesmedlemmer og gæster.
Fra venstre: Knud Klem, Helsingør, Holger Fink, Åbenrå, Chr. Lund, Haderslev,
Peter Toft, Tønder, Jens Frost, Åbenrå, Jens Raben, Sønderborg,
Jes Brink, Barsmark, Hans Neumann, Haderslev, Mads Michelsen, Åbenrå.*

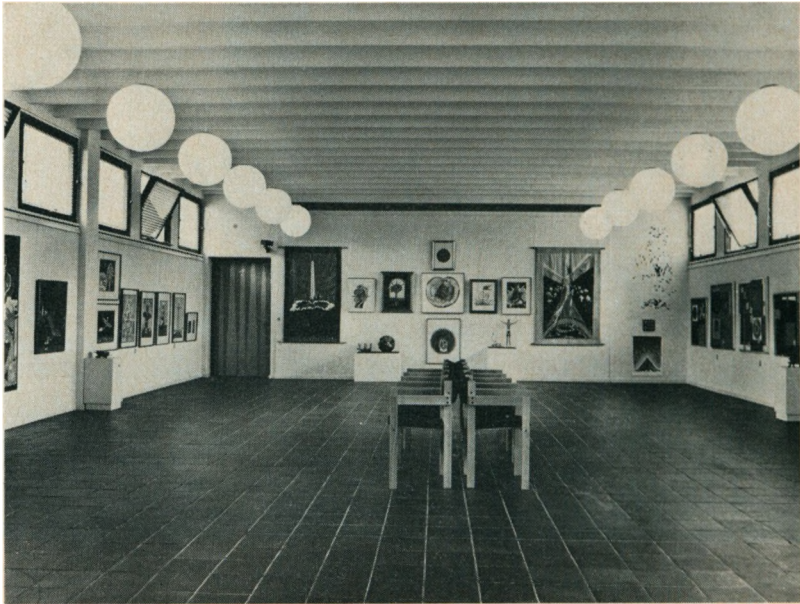
- M. J. Clausen, amtmand. A. 1949-60.
 S. Cosmus, snedker. B. 1924-36.
 H. C. Davidsen, Møgeltønder, godsinspektør. A. 1924-35.
 K. Elkjær-Larsen, lærer. B. 1966-70.
 C. Eskildsen, seminarielærer. B. 1945-47.
 P. FALKENBERG, overpolitibetjent. B. 1972-
 R. Frandsen, pedel. B. 1939-46.
 HANS-JÜRGEN GLÄSER, lærer. U. 1972-
 P. Gläser, lærer. B. 1929-44.
 M. Hammerich, direktør. B. 1939-41.
 H. Hansen, pedel. B. 1950-54.
 J. Hein, overlæge. A (og B). Bestyrelsens formand 1947-70.
 E. Hostrup, snedker. B. 1954-58.
 HELGA HÖRLÜCK, Skodborg. A. 1972-
 T. Haarløv, amtmand. A. 1960-70.
 C. O. Jensen, ingeniør. B. 1954-70.
 P. E. JENSEN, Rødekro, overassistent. A. 1972-
 O. KNUDSEN, øvelsesskolelærer. B. 1972-73.
 P. Koopmann, Tinglev, skoleleder. A. 1954-70.

Samme situation 37 år senere.

*1) Lederen af museet i Tønder, 2) Åbenrå (Holger Jacobsen),
3) Sønderborg (Fjergen Slettebo) og 4) Haderslev (Hans Neumann).*

- A. Larsen, vagtmester. B. 1926-36.
L. Lindrum, Skærbæk, husmand. A. 1946-54.
E. Lorenzen, Rørkær, gartner. A. 1935-46.
H. Lorenzen, Ballum, gårdejer. A. 1921-42.
J. L. Mosbech, amtslandinspektør. A (og B). Bestyrelsens formand 1945-46.
H. Munch-Knudsen, bankdirektør. T. 1954-70.
O. Olufsen, borgmester. B. 1921-26.
H. Outzen, snedker. B. 1948-54.
L. Pedersen, lektor. B. 1941-45.
H. J. Petersen, Ny Frederikskog, havnefoged. A. 1935-46.
C. O. Petersen, købmand. B. 1946-51.
J. Petersen, direktør. B. 1954-66.
M. Petersen, lærer. B. 1926-29.
N. Petersen, fuldmægtig. B. 1954-60.
P. Petersen, Røj, domæneforpagter. A. 1946-51.
T. Petersen, bagermester. B. 1950-54.
O. D. Schack, amtmand. A. Bestyrelsens formand 1946-47.
R. Skjoldager, stadsdyrlæge. K. 1950-54.
H. Skov, forretningsfører. B. 1952-54.

*Med den nye museumsbygning fik man også en stærkt savnet foredrags- og udstillingssal, fortrinsvis beregnet for kunstmuseet.
Den måler 128 m².*

P. C. Stemann, amtsassessor. A. 1924-27.

C. STENZ, Åbenrå, viceskoleinspektør. A. 1972-

**N. Svendsen, amtsskolekonsulent. T. 1921-49. Bestyrelsens formand 1921-25.
Æresmedlem af bestyrelsen 1949-66.**

H.-I. Toft, apoteker. B. 1954-70.

**P. Toft, apoteker. B. 1924-45. Bestyrelsens formand 1925-45. Samtidig
museumsleder.**

E. Tygesen, øvelsesskolelærer. B. 1946-51.

J. D. Wiese, bygmester. B. 1958-70.

Nogle bemærkninger om Sønderjyllands Kunstmuseum

AF LILIAN WÆRUM NIELSEN

Siden åbningen af Sønderjyllands Kunstmuseum den 23. juni 1972 er det her lykkedes at skabe et centrum i landsdelen for udstillingsvirksomhed af bildende kunst. Der har i den forløbne tid været en stadig vækst og en stigende udvikling i kunstmuseets arrangementer af forskellig art, hvilket også har givet sig udslag i et støt stigende besøgstal og mange lovord i pressen og af besøgende.

Udstillingssæsonen 1972/73 bød på 8 udstillinger arrangeret af selve kunstmuseet, og kursen blev fra starten lagt fast således, at man viste en omfattende retrospektiv samling af maleren Sven Havsteen-Mikkelsen, som fyldte næsten hele kunstmuseet, dertil kom besøg af kunstnersammenslutningen »Kammeraterne«, som fremførtes i Tønder umiddelbart efter den årlige udstilling på Den Frie i København og med fælles katalog. Således at det sønderjyske publikum kunne få færten af, hvad der rører sig i tiden. Dertil kom skiftende udstillinger i grafikrummet af yngre gode danske grafikere, f. eks. Vera Myhre, Vibeke Mencke Nielsen og Jørgen C. Rasmussen. I den første sæson vistes også skulpturer af Ole Christensen, Ole Find og Morten Nielsen. I forbindelse med en udstilling af sammenslutningen »Kolibrien« gennemgik maleren John Sparre Christensen, Århus, kunstmuseets faste samling. Af kunstnere umiddelbart på den anden side grænsen vistes en udstilling af malerne Günther Zachariassen og Dieter Röttger.

Sæsonen 1973/74 var mere omfattende. Af sammenslutninger vistes »Guirlanden« og »Grænselandsudstillingen«, desuden større udstillinger over emner som »Danske Fantaster«, »Konkretister« og Palle Nielsen og hans elever. Endvidere vistes udstillinger fra Holland: »Hollandske Naivister« og senere i Haderslev 34 stk. serigrafier. Fra Norge: »Visuelt 1973« (heri deltog 20 norske kunstnere). Endelig havde kunstmuseet en meget stor succes med arrangementet »De polske dage i Sønderjylland«, hvor der på kunstmuseet for første gang vistes en udstilling af polsk grafik med kunst i verdensklasse. På museet i Sønderborg vistes polske plakater, i Aabenraa en fornem samling vævninger over børnetegninger og i Haderslev en levende og varieret udstilling af moderne polsk folkekunst.

Desuden havde man et meget velbesøgt arrangement i Gram. Eksklusiv var en lille udstilling af Asger Jorn med såvel oliemalerier som grafiske og keramiske arbejder samt en stor Lars Bo grafikudstilling senere på året.

I grafikrummet udstillede sølvsmedegruppen »May Be« smykker, Aksel Jensen tegninger, Dan Sterup Hansen og Tage Stentoft grafik og Tønder Fotografiske Forening fotografier.

Derudover har der været flere arrangementer med musik, f. eks. ved givne lejligheder med medlemmer af Sønderjyllands Symfoniorkester, ligesom Tønder Musikforening har afholdt nogle af sine koncerter i foredragssalen. Endelig har der været foredragsaftener med maleren Erik Lagoni Jakobsen og museumsdirektør Poul Anker. Museet har fundet det rimeligt og værdifuldt også at lave arrangementer af mere folkelig karakter, f. eks. havde man et stort rykind, da »Rebbølfolket« tog kunstmuseet i besiddelse, ligesom man havde glæde af »Børn i Tønder tegner julen ind«.

Vestslesvigs Kunstforening fik stillet lokaler til rådighed for udstillinger med Per Arnoldi, »I. E. original grafik« og en præsentation af den sønderjyske maler Peter Nicolaisens Tøndermotiver.

Kunstnere fra kommunens kunstnerbolig i Møgeltønder har også vist deres formåen på museet: Christian Lymann Hansen med skulpturer, Erik Jørgensen og Preben Reinicke med malerier.

Til deltagelse i udstillingernes åbning har forskellige kredse af den sønderjyske befolkning modtaget indbydelse. Blandt andre kunstforeningsmedlemmerne i landsdelens byer, andre gange alle kulturudvalgsmedlemmer i de sønderjyske kommunale råd, ledende skolefolk eller formningslærere. Formålet med at invitere mennesker til en åbningshøjtidelighed er at lade folk med samme interesser mødes og komme i kontakt med hinanden og med kunstmuseet og dets personale. Meningen med og betydningen af sådanne åbninger kan altid diskuteres, men det er vor opfattelse, at anvendes disse med mådehold, kan de være værdifulde og givende, ikke mindst hvis kunstneren er til stede, og der kan udvikle sig en dialog mellem skaber og beskuer.

Skulpturgården burde have været bedre udnyttet! Således kunne man her have vist kvartalets billedhugger, men omkostningerne ved afholdelse af sådanne udstillinger er høje. Når hele området omkring Slotsbanken bliver frilagt, vil der byde sig meget fine muligheder med hensyn til større udstillinger med skulpturer.

Grafikrummet (mellemgangen) har vist sig at være meget velegnet til skiftende udstillinger af grafik, tegninger, papircollager, akvareller, små skulpturer og kunsthåndværk. Dette rum udmærker sig ved et sjældent fint lys og en intimitet, som kommer disse kunstarter til gode.

Foredragssalen har en passende størrelse til udstillinger med mindre grupper og større samlinger af enkelte kunstnere og andre kulturelle arrangementer. Den benyttes flittigt af byens borgere.

Trappegangen *kan* benyttes til ophængning, men kun i nødstilfælde, da det virker meget forstyrrende for tilegnelsen af billederne, at beskueren bevæger sig i andre planer end billedets. Endelig kan det være godt, at øjet hviler på de store lyse flader, mens man går fra rum til rum.

I de to rum på kunstmuseets første sal er kunstmuseets egen samling af kunst anbragt. Ved indvielsen havde overlæge Jens Hein og arkitekt Peter Koch forestået ophængningen. Ved årsskiftet 1973/74 har museets konsulent foretaget en nyophængning, således at der nu vises færre billeder, som indbyrdes står i et vist forhold og samspil til rummet og hinanden. De billeder, som vises, er ikke udvalgt efter kvalitetskriteriet eller et historisk forløb, men udelukkende efter at hvert billede skal tale for sig selv. Det er hensigten med visse mellemrum at hænge den permanente samling om, således at også kunstmuseets nyerehvervelser bliver tilgængelige for publikum. Formålet med dette er også, at man skal kunne opleve genkendelsens glæde og savne billeder, som midlertidig er taget ned.

De to nærmagasiner, der nu benyttes som depoter, kunne udnyttes bedre. Det ene til hygge- og biblioteksrum, hvor der kunne ligge kataloger fra udstillinger, der for tiden løber i andre byer, internationale kunsttidsskrifter og kunstmuseets egen grafiksamling. Evt. kunne der også her findes en samling af kunstbøger og billedbøger til børn. Det andet rum kunne stilles til rådighed for en sønderjysk kunstner, eller den der p. t. benytter kunstnerboligen til mindre udstillinger, som helt og holdent skulle forestås af kunstneren selv.

Der skal her gøres opmærksom på, at kunstmuseet savner et større rum specielt beregnet til skiftende udstillinger. Amtet har i mellemtiden erhvervet den tidligere elektricitetsværksbygning med henblik på dens mulige anvendelse som udstillingsbygning, så der er håb om, at kapaciteten snart forøges.

I øget omfang har der fundet en udadrettet virksomhed sted. Således har kunstmuseet i samarbejde med kunstforeningerne i Aabenraa, Haderslev, Sønderborg og Tønder arrangeret specielle udstillinger, ligesom disse foreninger også har ydet noget værdifuldt til kunstmuseets udstillingsvirksomhed og betydet en inspiration i det daglige arbejde og gennem udvekslinger af ideer.

Kunstmuseet har forespurgt de sønderjyske kommuner om deres behov for kunstmuseets medvirken til og rådgivning ved kunstudstillingsarrangementer, og man har udbedt sig en oversigt over velegnede lokaliteter i kommunerne, hvor udstillinger kan afholdes. Det indkomne materiale er under bearbejdelse. Et nærmere samarbejde mellem seminarier, gymnasier, handelsskoler, tekniske skoler, højskoler, efterskoler, folkeskoler – og kunstmuseet med hensyn til vandreudstillinger og kunstforedrag – vil blive søgt etableret, efter at der nu på kunstmuseet er ansat en sekretær for museumsdirektøren og en konsulent med pædagogisk baggrund og kontakter langt ind i de fleste kunstnerkredse.

Udstillingsvirksomheden og indkøb til den permanente samling forestås af et udvalg under bestyrelsen for Sønderjyllands Kunstmuseum med følgende medlemmer: *Sigurd Schoubye*, formand, overlæge *Jens Hein*, Tønder, overlærer *Jakob Gormsen*, Aabenraa, lektor *H. Aarup*, Sønderborg, og rektor *Eigil Lassen*, Haderslev, samt konsulenten, maleren *Erik Jakobsen*.

Bestyrelsen for Sønderjyllands Kunstmuseum har iøvrigt følgende sammensætning indtil 1. april 1974: Amtsrådsmedlemmerne *D. A. Hoff*, Aabenraa, formand, *Edgar Andersen*, Visby, Tønder, *Helga Hørlück*, Skodborg, *H. P. Jensen*,

Agerskov, P. E. Jensen, Rødekro, Christa Knudsen, Avnbøl, og Chr. Stenz, Aabenraa.

Til sidst skal omtales kunstmuseets forhold til pressen. De lokale aviser har bragt fyldige omtaler med billeder af de forskellige arrangementer samt nærgående interviews med kunstnere, når der har været lejlighed dertil. Flere udstillinger har fået væsentlige omtaler i landets største aviser, ligesom deres kunstanmeldere ved flere lejligheder har besøgt kunstmuseet og skrevet om det. Desværre har man ofte trods henvendelser savnet indslag i lokalradioen, det er, som om den ikke rigtig har opdaget, at der foregår en kulturel virksomhed vesterude. Sønderjyllands Kunstmuseum forstår at værdsætte den nære kontakt, som er opstået mellem presse og museum.

Kunstmuseets nordlige udstillingsal på 1. etage med malerier af Oluf Høst, Poul Høm og Harald Giersing. Skulptur i forgrunden af Gerhard Henning. Fra ophængning 1972-73.

Førromersk jernalders bopladsfund med tragt

AF OLE RAFN

I somrene 1968 og -69 foretog jeg som amatørarkæolog diverse markvandring i egnen omkring Hejsager Strand-Fuglsø. Øst for sidstnævnte var der en del tildannet flint på en mark, og i efteråret 1969 fandt jeg på samme mark nogle potteskår.

Siden er potteskårenes antal forøget væsentlig ved adskillige gravninger på stedet, og jeg skal redegøre for lidt af det mere interessante af det fundne.

Fundstedet ligger på en syd-sydvestlig bakkeskråning, der falder ned imod den gamle kystlinie, udenfor hvilken der i dag er vidtstrakte enge.

Fundet omfatter indtil nu fragmenter af ca. 100–150 lerkar: krukker, skåle, fade og hankekar. Endvidere er der rester af mindst 1 sikar.

På basis af mundingskanter og hanke ligger det nær at henføre fundet til samme periode som bopladsen på Vilstrup Vestermark, der heller ikke geografisk er så fjern. I henhold til C. J. Becker »Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland« skulle det således dreje sig om et fund fra periode II, zone A.

Langt den overvejende del af hankene er båndformede svarende til Becker, s. 6, fig. B 1 a–b. Mundingskanterne giver et mere broget billede med talrige varianter lige fra 1 c til 4 b i fig. A. Af de mange tusinde skår er der kun eet, som med sikkerhed har ornamentering.

Ca. 50 m længere oppe på bakken er der fundet skår af en stor krukke med fire hanke. Her fandtes også nogle af en »ildbuk« sammen med en del brændte fugleben.

Blandet op med skårene, som findes i et op til 40 cm tykt kulturlag, støder man også på adskillig tildannet flint, væsentligt skrabere.

Anledningen til dette indlæg er et fund fra den vestlige del af området. Her fremkom nogle få kraftige skår, som kunne samles så heldigt, at man havde ligesom et brud fra »skålen«s kant til midten af dens »bund«. Men skålen havde ingen flad bund, og skåret nærmest midten afsluttedes her med en velformet rand. Yderligere var der på indersiden antydning af en rille, der havde retning radiært imod hullet i midten. – Det skulle vel ikke være en tragt?

I bruddet kunne man se, at tragten var ca. 1,5 cm tyk ved kanten, blev tyndere halvvejs mod hullet (ca. 0,7 cm) og fortykkedes igen til ca. 1,5 cm i en afstand af ca. 5 cm fra hullet. Sidens længde var ca. 24 cm. Bortset fra en svag krumning nær kanten var snittet næsten lige. Indersiden var fast og sort med talrige korn af sand eller glimmer.

I maj 1972 gravede jeg igen for om muligt at supplere fundet, så man kunne få større vished og allerede på udgravningens anden dag fandt jeg – samlet – fem stykker, der udgjorde en væsentlig del af tragten, som nu med sikkerhed

kunne bestemmes. Yderligere fandtes en del kantskår spændende over to riller. Sammenhængende stykker af tragten repræsenterer godt 180° af kanten. Tragtenes udvendige diameter ved kanten er ca. 37 cm. Tragthøjden målt i centeraksen fra tragthul til kantplan er 17,5 cm.

Det er nu muligt at bestemme det samlede antal af riller fra kant til tragthul.

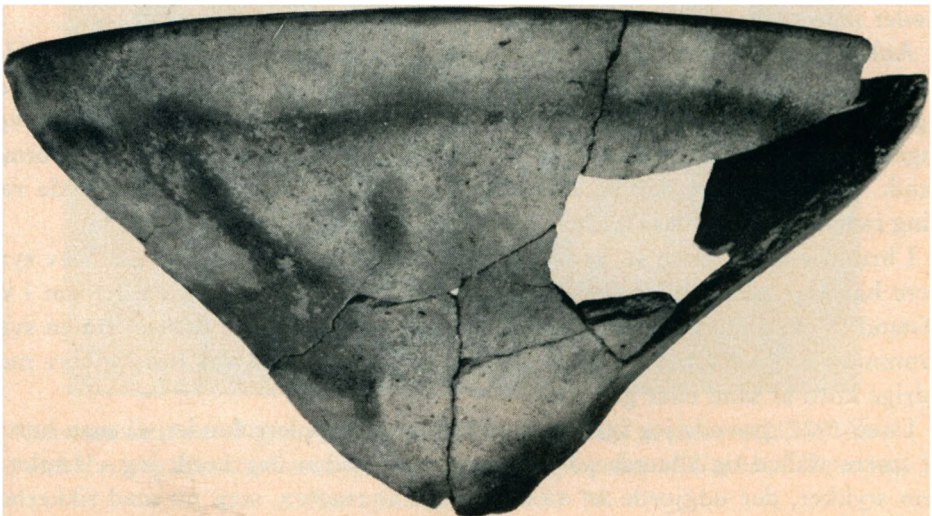
På det fundne stykke sidder to riller overfor hinanden i samme diameter. Vinkelret herpå findes en rille, og i vinkelhalveringslinierne imellem denne og de to første er igen to riller. Dette medfører, at rillerne på den hele tragt set lige oppe fra vil danne et billede, der svarer til et hjul med 8 eger. Rillerne er antagelig dannet af en tommelfinger. Rillebredden er ca. 1,5 cm og dybden ca. 5 mm. Tragtenes overflade er hovedsagelig mørk-sort med partier, der går over i gult og brunt. Dette gælder såvel udvendigt som indvendigt. På tragtenes inderside sidder flere steder, mest langs rillerne, en sort skorpe. En mikroskopisk undersøgelse har vist, at den består af amorf aske.

Hullet i midten findes desværre kun med en kantrand på godt $\frac{1}{4}$ omkreds. Hullets diameter er ca. 3 cm. Holder man tragten vandret, danner dens sider ca. 45° hældning ned imod hullet. Rillerne holder op ca. 5 cm før hullet, og den sidste inderste del har en noget kraftigere hældning imod hullet, idet godset fortyndes henimod hullet og således, at ydersiden stadig er lige.

Man kan spekulere på, til hvilke former for vædsker tragten har været anvendt. Har rillerne virkelig haft praktisk betydning?

Er det noget tyktflydende man hældte igennem?

Der er fundet så meget af tragten, at det er muligt at lave nøjagtige kopier af den. Det kunne være interessant at lave kopier med og uden riller og undersøge, hvorledes forskellige vædsker opfører sig, når de bliver hældt igennem.

Boganmeldelser

Dansk dreng i en overgangstid

Peter Beck: »Dansk dreng i Sundeved«. (Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland).

Med rektor, dr. phil. Karl N. Bocks erindringer og nu også lektor Peter Becks fine lille bog »Dansk dreng i Sundeved« er den sønderjyske memoire- og hjemstavnsliteratur blevet beriget med overgangsgenerationens tilbageblik. Der tænkes på de unge, som ved genforeningen i en moden alder måtte skifte fra tysk til dansk boglig uddannelse, fra én kulturkreds til en anden, og som vist aldrig er blevet helt færdig med at veje det ene op mod det andet.

Det er de tolerante og tænksomme, som herved rykker frem i den første kreds, de, der har flere farver på paletten end de sort-hvide. Lektor Becks erindringsværk har mange kvaliteter, især litterære, men dets største perspektiv er efter min vurdering dette, at forfatteren på sin stilfærdige måde sætter ret og skel mellem dansk og tysk i grænselandet. Derved bliver bogen kildeskrift om det vanskeligst tilgængelige af alt: imponderabilier samt intim sønderjysk skildring i én og samme skikkelse. Dens danske fortegn og undertone kan læses allerede i titlen: Dansk dreng i Sundeved. Dette være sagt for at undgå enhver misforståelse.

Sikkert utilsigtet kommer Beck til at lægge noget revisionistisk ind i portrættering af en af bogens mange skarpt iagttagne mennesketyper. Han hører til bipersonerne, men disse kan godt – som hos Peter Seeberg – udtrykke det centrale. Det er sognets tyske gendarm – med pikkelhue og det hele. Der findes i forvejen en hel del gendarmliteratur, hvori denne lovens (smålige) håndhæver som regel indgår som stykkets onde ånd med

standardiserede egenskaber. Lad det så have været undtagelsen, der bekræfter reglen, men i Peter Becks drengetid var gendarmen i Ullerup sogn en fornuftig mand, »afholdt af alle«. Han hed Cummerow, og skønt han stammede fra Mecklenburg, havde han for det første lært sig at tale dansk, så at han kunne omgås befolkningen, og han generede ingen ved at forbyde eller afbryde danske møder. Når han hjemme gik og fløjtede de danske fædrelandssange, kunne det blive koden for meget, men så svarede Cummerow hende: »Wieso, ich höre ja nichts anders!« Gendarmens største bedrift var dog, da han tog en ung tysk lærer i skole, som var sendt til Ullerup med den udtrykkelige opgave at fortyske. Da læreren spurgte Cummerow til råds, svarede den tyske betjent, at han endelig skulle lade folk i fred, så var de meget nemmere at have med at gøre. Den tilflyttede fulgte rådet og klarede sin opgave som lærer bedst af alle.

Disse prøver skal ikke tilsløre, at Beck bedømmer netop sin præjisiske skolegang kritisk. – »Det var mærkeligt at komme i skole. Læreren kunne ikke ét dansk ord og vi ikke ét tysk, og pædagogikken, han anvendte, kunne næppe være mere forkert, fordi staten opfattede tysk som modersmål; man tog simpelt hen intet som helst hensyn til, at det drejede sig om en dansktalende befolkning ... »Med en sådan pædagogisk ufornuft skulle det gå galt, og når så yderligere pedanteriet var drivkraften i skolens ydre form, forstår man, at skolen ikke blev det tilsigtede fortykningsmiddel – i hvert fald ikke i det dansktalende Sundeved. En undtagelse dannede religionstimerne på dansk ved en fortællekyndig degn. Stoffet behøvede ikke at læres, man kunne leve sig ind i det.

Tidens omskiftelser medførte, at Beck kom til at gå i to tyske og i to danske gymnasier. Når dette igen nødvendiggjorde et kultur- og sprogskifte, kunne en moderne psykolog sikkert få adskilligt ud af en sådan form for skizofreni. Mere nøgternt vedgår Peter Beck, at han selv har forsøgt at veje for og imod. Hvad var der sket, hvis genforeningen ikke var kommet på det for ham gunstige tidspunkt, da han endnu var midt i sin Sturm und Drang? Han nævner et par af sine betydelige tyske lærere og »leger«, at hvis professorerne L. L. Hammerich, Brøndum-Nielsen og fremfor alle Vilhelm Andersen også havde haft tysk fortegn, hvad så? Beck kommer dog til det resultat, at danskheden »sad for dybt i én«. Var genforeningen ikke kommet, er han imidlertid overbevist om, at mange, som nu kalder sig dansksindede, men var tysksindede som børn og unge, ville have været tyske den dag i dag.

Der er her lagt vægt på at skildre det personlige valg eller holdningen, som det hedder med et moderne udtryk. Ellers trækker forfatteren bevidst sit ego tilbage for mennesker, han har mødt, deriblandt mange originaler, og hændelser af almen interesse. Lad det nu være af beskedenhed, men resultatet er blevet, at Beck som den noget tilbagetrukne iagttager meddeler en række ting af betydelig folkloristisk, historisk, topografisk, socialhistorisk og sproghistorisk interesse. Her er eksemplerne så mangfoldige, at man må opgive referat og henvise til selve bogen. To eksempler på konkret anskuelsesundervisning i historie skal dog lige nævnes. Det meget omtalte, hastige sprogskifte i Angel fik

Beck ind på livet, da han omkring 1920 talte med veteraner fra 1864. De havde ligget på Angel i 1864 og lært en overvejende dansk-talende befolkning at kende. Nu viste afstemningen, at Angel var blevet tysk. Begge de slesvigske krige gik gennem Ullerup sogn, man talte om faldne både her og dér. Men det mest håndgribelige minde om 64 var, at man i Becks hjem brugte gamle soldatersabler til at aftoppe roerne med om efteråret.

Skønt fortættet af sagligt indhold udmærker Peter Becks erindringer sig ved en litterær kvalitet i sig selv. Barnets oplevelser er gengivet på en for barnet naturlig måde, hvilket kunne være lært af Andersen-Nexø, og til den barnpsykologiske ægthed føjer sig en række huskede associationer. Der opstod derhjemme i bondehaven en kombination mellem påskelilje, opstandelse og Grundtvig. Fundet af den lille Moses i en spånkurv ved Nilens bred kunne i fantasien sagtens henlægges til en stor mergeldam med lange siv derhjemme. Navne som Kanaans land, Jordan, Jerusalem, Bethlehem, Sinai-bjerget og Golgatha oplevede Beck så intenst, at de den dag i dag hører til hans rigeste ordforråd også ved deres vellyd.

Endelig er bogen skrevet med lune og indeholder ikke så få anekdoter, delvis i dialekt, som både lydskrives og »oversættes«. Lektor Peter Beck har således givet os noget typisk sønderjysk, som landsdelens egne børn kan glæde sig over og fjernere læsere søge visdom i, når de stiller sig det eksistentielle spørgsmål: Hvad er det at være dansk?

Eskild Bram

Projektør på Jens Jessen og H. P. Hanssen m. fl.

Sønderjyske Årbøger 1973.
(Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland).

Hvis Sønderjyske Årbøger skulle have haft

en bærende titel fra år til år, kunne man have givet 1973-udgaven overskriften »Nærbillede af sønderjyske førere«. Uden forklejning af det øvrige alsidige indhold er det to bidrag om H. P. Hanssen og Jens Jessen

uden retouche, der giver bogen karakter. Belysningen er indirekte, og der er ingen anden sammenhæng mellem de to portrætteringer, end at de begge står i afmytologiserings tegn og gør de mange sønderjyske hjemstovhusguder menneskelige og nærværende ved at medgive dem fejl.

Lerte-drengen Nis Petersen, der senere blev redaktør af bladet »Modersmålet« i Haderslev, fik i 1889 ansættelse på »Flensborg Avis«, hvor han virkede i otte år for en yderst beskedent løn og i det hele taget under »trange kår«. Petersen nedskrev sine erindringer om denne tid, som delvis har været benyttet af A. Svensson i hans Jens Jessen-biografi, men som her bringes i deres helhed med indledning af arkivar, cand. mag. Dorrit Andersen. Hendes introduktion går udelukkende på Nis Petersen og en konstatering af, at hans samtidige skildring er en vigtig kilde til den danske presses, særlig »Flensborg Avis«, historie under fremmedherredømmet.

Det er almindelig kendt, at Nis Petersen var en stiltfærdig mand af stort mådehold. Når han, der ligesom Jens Jessen var læreruddannet, også blev journalist, var det for så vidt af samme grund som Jessen. Der var ikke plads for en dansksindet mand i den præjisiske skole, men i Jessens glimrende og udbredte blad kunne der gøres et arbejde i folkeoplysningens tjeneste. Petersen kan således ikke mistænkes for at være forudtaget mod Jessen, tværtimod. Han forblev da også sin læremester hengiven resten af livet. Derfor kan det godt virke som lidt af en chokstart, når han indleder sin karakteristik således: »Mit første møde med redaktør Jessen var noget af en skuffelse for mig, hele hans udseende og optræden var ikke så lidt overlegen og frastødende. Det var først efter års forløb, at jeg fik sympati for Jessen og opdagede hans varme hjertelag og hans store evner som Modersmålets og den danske sags forkæmper på den vanskelige yderste forpost«.

Jessen var utvivlsomt politisk journalist af en Hørups format, og han lærte sig at beherske alle detaljer ved bladudgivelse. Hans sprog- og stilsans var eminent, hvilket forklarer en nærmest pedantisk kamp mod trykfejl og germanismer i spalterne. Når man selv ville optræde ulasteligt, skulle skællene være børstet af kraven. »Jessen var ikke blid i sin kritik, og den blev som oftest fremsat på en bidende, hånlige og overlegen måde«. Skældsord som »idioter!« manglede ikke i terminologien. Lad det nu være, hvis Jessen selv havde været så omhyggelig. Men Petersen oplyser, at den strenge redaktør skrev sine manuskripter med en meget utydelig håndskrift, mange udstregninger og tilføjelser, så at det var svært at hitte ud af dem for sætterne. Det resulterede i mange trykfejl og ekstra korrekturrevisioner. Jessen var også ofte meget pirrelig og uomgængelig, men Nis Petersen forbinder som regel en sådan negativ konstatering med en fair henvisning til, at det jo hele tiden haglede ned over Jessen med processer og fængselsstraffe, hvorved hans helbred og økonomiske forhold tog skade. Et halvt år fik han kun fangekost og kom aldrig ud i frisk luft. »Jessen stod ofte ene og blev tit ikke forstået hverken af sønderjyder eller andre danske«. Det, Jessen efter Nis Petersens opfattelse stod ene med, var »fremtidsmålet«.

Den anden hovedfigur fra disse år er den populære Gustav Johannsen. Forfatteren og iagttageren lader tydeligt forstå, at populariteten havde sin pris. I dag havde udtrykket pop-politiker måske meldt sig. Nis Petersen er helt på Jessens side, når han mærker sig, at dennes forhold til Johannsen var køligt, og man aner ligesom Jessens dom, to poler, der frastøder hinanden, når det i Petersens version hedder, at Johannsen dengang var noget mat som taler, benyttende sig af slagord og uden disposition i sit stemningsbetonede foredrag, men til gengæld den, der førte an i drikkelaget efter et møde. »Han var rigtig en mand efter folkets hjerte«. Jessen for-

blev den store ensomme i sin askese.

Vi møder Jessen igen i Inger Svanes store afhandling om Vælgerforeningen og de dansksindede nordslesvigeres politik 1906–1910. Ganske vist var redaktør Jessen død 22. 7. 1906 og straks efterfulgt som rigsdagsmand af H. P. Hanssen, men forfatteren redegør kort for Vælgerforeningens oprettelse i 1888, som Jessen blev holdt uden for (af H. P. Hanssen og Gustav Johannsen), hvorved et modsætningsforhold også på dette område var indbygget fra starten. Hvad den afhandlede periode angår, kan man sige, at Jessens ånd vedblev at svæve over vandene. Den havde taget bolig i hans to elever, Ernst Christiansen og A. Svensson, der med et gængs udtryk opretholdt »protestpolitikken«. Hvis det igen må være tilladt at fremskrive en problematik til moderne forhold, kan man ligeså godt sige, at disse to startede et ungdomsoprør, som H. P. Hanssen i sin tid havde startet sit, og krævede åbenhed i det nationale arbejde med henblik på den danske presses arbejdsvilkår.

Det historisk centrale punkt i dokumentationen er H. P. Hanssens forarbejde til opnåelse af den for sønderjyderne gunstige optantkonvention af 1907, uden tvivl den sønderjyske førers største politisk-taktiske bedrift og vigtig for ham selv, fordi han her kunne frembære en moden frugt af forhandlingspolitikken. Det er kendt, at H. P. Hanssens tys-tys-holdning efter den måske beretigede, men opsigtsvækkende afstemning i den tyske rigsdag i 1906 om en efterbevilning til bekæmpelse af en negerstamme førte til et opgør i Vælgerforeningen. Med A. Svensson som kilde anføres det internt endnu grellere forhold, nemlig at H. P. Hanssen som præjsisk landdagsmand ikke indviede sin landsmand og parlamentariske kollega, rigsdagsmand Jens Jessen, i hele optantkonventions-spørgsmålet. Jessen blev til sidst informeret om det – fra tysk side. Endnu en efterdønning var den såkaldte Finnemann-sag, som H. P. Hanssen gik sejrrig ud af.

Inger Svane har med dette grundige arbejde, som ikke kan følges sag for sag i en anmeldelse, afleveret et værdifuldt kilde-skrift om en periode under fremmedherredømmet, da der var grøde i det nationale arbejde også derved, at en ny slægt meldte sig under fanerne, hvorved der opstod generationskløfter og vel også blev lagt grunden til de senere partidannelser under dansk styre. Et hovedindtryk bliver, at H. P. Hanssen stod stejlt på sit og gang på gang satte sit mandat ind som et *sine qua non* og som en udfordring mod, hvad han kaldte »en betænkelig underhåndsagitation«. Men det er også sandt, at oppositionen mod ham overspillede sig selv, fordi den aldrig kunne mønstre et alternativ.

Megen nytænkning er også nedlagt i dr. phil. G. Japsens »Betragtninger over den danske bevægelse i Nordslesvig«, et foredrag, der for ikke så længe siden har været optrykt i »Flensborg Avis«. Japsen vender sig polemisk mod P. Lauridsens tese, at den danske og den tyske bevægelse i Sønderjylland er to sider af den samme sag, mens Japsen finder de respektive støttekrede i helt forskellige befolkningslag og deres holdning delvis bestemt af materielle faktorer.

Et bidrag til middelalderens handelshistorie fremgår af studielektor H. V. Gregersens påvisning af (tildels upåagtet) kildemateriale til belysning af studedrift og toldoprævning langs den sønderjyske hærvej. Denne forskning har stor interesse for sønderjysk historie, fremhæver Gregersen, for det var jo gennem denne landsdel, handelsvejen førte ud til Europa.

Årbogen indeholder endvidere korte artikler af overlærer Vald. Andersen om Christian IV's bryllup på Haderslevhus (Hansborg) og af højesteretsdommer Frants Thygesen om Danmarks Sydslesvig-politik efter 1945. Både kvalitativt og kvantitativt (272 sider) vinder bogen om en betydelig lokalhistorisk indsats.

Eskild Bram

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. januar: Det nye kasernekompleks ved Dörpum landevej i Bredsted tages i brug. Der er plads til 180 befalingsmænd og 300 mænd fra grænsebeskyttelseskorpset. Dermed findes der i Sydslesvig i alt 15 militærforlægninger.

I følge en oversigt fra Flensborg Industri- og Handelskammer steg industriomsætningen i området i 1973 med 15,3 pct. Også turismen noterer sig for en betydelig stigning. Alene i Lyksborg med 28 pct.

Med virkning fra kommunevalget den 24. marts reduceres antallet af kommuner i Flensborg amt fra 75 til antagelig 60.

4. januar: Jaruplund højskole kan begynde det nye år med 28 elever.

5. januar: En dansk-tysk projektgruppe får til opgave at forbedre og standardisere uddannelsen af dansklærere til voksenundervisningen i Slesvig-Holsten. Gruppens danske medlemmer er rektor Knud Fanø og gymnasieoverlærer Ole Olesen, Duborgskolen.

7. januar: Sønderjydsk Arbejderforening i Flensborg har besøg af en snes repræsentanter for tillidsmænd i Frederiksværk.

På et møde i Husum enes repræsentanter for de danske organisationer og den danske skole om at godkende bygningen af det planlagte Husumhus.

11. januar: I en kronik i Flensborg Avis efterlyser gymnasielærer Hans Werner Hansen, Flensborg, flere sydslesvigske bidrag til

kulturlivet i Sydslesvig. Det er ikke nok, at den danske part i kappestriden alene kommer nordfra. En del af bidraget må ydes af os, siger Hans Werner Hansen.

12. januar: Under en nytårsfest for Sydslesvigske Forening i Flensborg amt opfordrer formanden, skoleleder Gerhard Ernst, til politisk samling ved at sige, at når en folkegruppe befinder sig i defensiven og mere og mere tappes for sin politiske substans, er det tvingende nødvendigt at opfordre til solidaritet og samling på bred basis. Alle sydslesvigske organisationer og institutioner må derfor gemme eventuelle stridsspørgsmål og uoverenstemmelser.

15. januar: Under henvisning til, at Danmark betragter sit grænselandsarbejde som en national opgave, opfordrer Det grænsepolitiske råd, der er en sammenslutning af fire tyske grænseorganisationer, forbundskansler Willy Brandt til at medvirke til, at forbundsstøtten til det tyske grænselandsarbejde forhøjes klækkeligt:

16. januar: Landråd dr. Klaus Petersen, Vestfrislands amt, opfordrer på et pressemøde forbundsregeringen til at ændre den favorisering, der finder sted for østkystens vedkommende, og som får virksomheder som følge af zonerandstøtten til at foretrække østkysten fremfor at etablere sig på vestkysten.

17. januar: Planerne om at nedlægge jernbaneforbindelsen mellem Husum og Rendsborg fremkalder stærke protester også i Slesvig amt.

18. januar: Sydslesvigsk Forening i Slesvig by vil nedsætte antallet af foreningsdistrikter i byen til 5, koncentreret omkring de danske forsamlingslokaler og skoler.

20. januar: På en grænseregionskonference i Sankelmark oplyser en repræsentant for landsregeringen, at Kielregeringen vil gå ind for et pragmatisk dansk-tysk samarbejde, og at landet Slesvig-Holsten vil afstemme sine planer med Sønderjyllands amt.

22. januar: Den slesvigholstenske økonomi- og trafikminister dr. Jürgen Westphal siger i en samtale med trafikminister Kr. Damsgaard, at motorvejsforbindelsen op gennem Jylland anses for lige så vigtig som fugleflugtslinien, især når Storebæltsbroen og det danske motorvejsnet engang bliver færdigt. For sin indsats for det danske sprog i Sydslesvig hædres fhv. distriktskoleinspektør Svend Johannsen med Sydslesvigsk Forenings guldnål.

Sydslesvigsk Forenings hovedstyrelse vedtager en ny formålsparagraf som siger, at formålet er at fremme danskheden i Sydslesvig og at fremme dansk sprog og folkeliv.

24. januar: I Kiel underskrev landbrugsmminister Ernst Engelbrecht-Greve en fredningsforordning for det 140.000 ha store vadehavsområde mellem den dansk-tyske grænse og Ejdermundingen. Fredningsforordningen er en forudsætning for at vadehavsområdet kan få status af nationalpark.

Under et velbesøgt møde på Flensborghus vedtages Sydslesvigsk vælgerforenings valgoplæg for kommunalvalget i Flensborg den 24. marts.

26. januar: I St. Vi indvies under stor deltagelse fra begge sider grænsen en tilbygning til den danske skole.

29. januar: Indlemmelsen af Tarup og Sønderup vil kun øge Flensborgs indbyggertal

med 1350 personer.

Landsregeringen i Kiel beslutter at oprette en teknisk højskole med foreløbig plads til ca. 1000 studerende i Flensborg. Beslutningen om oprettelse af dette miniuniversitet fremkalder kun behersket glæde i Flensborg, som havde regnet med et fuldt udbygget universitet med ca. 10.000 studiepladser. Den tekniske højskole bliver den eneste nord for Braunschweig og Hannover.

30. januar: I Kiellanddagen rejser landdagsmand Karl Otto Meyer spørgsmålet om tilskuddene til det danske mindretals arbejde, som i 1973 var budgetteret til 10,6 mill. DM., mens kun 9,3 mill. kom til udbetaling. Finansminister Gerd Lausen indrømmer, at ikke alt er, som det burde være med hensyn til de tyske tilskud.

Da det slesvigholstenske landsbudget ikke indeholder bevillinger til konkret erhvervs-politisk støtte til Sydslesvig, stemmer Karl Otto Meyer sammen med SPD imod budgettet.

31. januar: Nordfrislands amt opstiller som spidskandidater på SSV's liste til amsrådsvalget gdr. Carsten Boysen, Risum, overlærer H. H. Bruhn, Tønning, skræddermester Carl Christiansen, Frederiksstad og skoleleder Wilh. Klüwer, Læk.

NORD FOR GRÆNSEN

3. januar: Amtsborgmester Erik Jessen går i en udtalelse til Der Nordschleswiger ind for en bedre kontakt med de sønderjyske folketingsmedlemmer, som en gang hvert halve år burde mødes med amtets økonomiudvalg.

4. januar: I Rønshoved højskoles årsskrift skriver formanden for Sydslesvigsk Udvalg, forstander Hans Hårder, at han intet har imod, at tyskerne bliver repræsenteret i folketinget, men han havde foretrukket, at man

lovgivningsmæssigt havde sikret tyskerne et mandat for et beskedent stemmetal, f.eks. 6000. Det ville give mere rene linier.

Haderslev skomagerlaug, som fik sine laugsrettigheder af kong Christian IV., fylder 550 år. Lauget nævnes første gang i 1424.

5. januar: Under en principdebat holdt i forbindelse med Bund deutscher Nordschleswigers nytårsstævne på Sankelmark, fastslog folketingsmand Jes Schmidt, at mindretallet som gode tyskere må være ligeberettigede danske statsborgere. Formålet er både at være aktiv statsborger og samtidig medlem af en levende tysk folkegruppe.

Målet ved amtsrådsvalget er at opnå 500 stemmer mere end i 1970, erklærer dr. Paul Koopmann under en kommunalpolitisk drøftelse på Sankelmark. Fra flere sider udtales der betænkeligheder ved samarbejdet med Centrums-Demokraterne.

Bund deutscher Nordschleswigers nye generalsekretær Peter Iwer Johannsen beklager i en udtalelse til DPA det tyske moderfolks manglende interesse overfor de ca. 25.000 tyske folkedelsmedlemmer. Han var desuden betænkelig ved Jes Schmidts valg på Centrums-Demokraternes liste; ville han kunne gøre det tyske mindretals interesser gældende på samme måde, som hvis han var valgt som repræsentant for det tyske mindretal? Mindretallets største bekymring er dog den finansielle situation, da man ikke kan regne med, at tilskuddene fra Kiel på 3 mill. DM og fra Bonn på 2,4 mill. DM vil følge med prisudviklingen.

Under chefredaktør Jes Schmidts arbejde i folketinget varetages Der Nordschleswigers ledelse af redaktør Hansjörg Böhle og Siegfried Matlok.

7. januar: Som følge af viceborgmester Jes Schmidts valg til folketinget må magistratsmøderne i Åbenrå henlægges til mandag formiddag i stedet for tirsdag eftermiddag. Man

frygter, at det vil gå ud over den traditionelle »magistratsskat« efter møderne.

8. januar: Süddeutsche Zeitung i München skriver, at den mulighed ikke kan afvises, at den socialdemokratisk-liberale regering i Bonn vil besvare det tyske mindretals understøttelse af Erhard Jakobsen, som bragte den socialdemokratiske regering til fald, med at lukke for pengehanen. Uden de 2,5 mill. DM, som i 1973 betaltes i tilskud fra Bonn, må det tyske mindretal standse sit politiske arbejde.

Der er 2120 ansatte ved Sønderjyllands amt, og de samlede administrationsudgifter er opgjort til 10,3 mill. kr., fremgår det af det amtskommunale driftsregnskab for 1972/73.

10. januar: Den tyske børnehave i Gråsten møder med et driftsunderskud på 50.000 kr., mens de danske børnehaver i kommunen har balance eller viser overskud. I de danske børnehaver betales fra 180–220 kr. pr. barn pr. md., mens der i den tyske børnehave kun betales 85 kr. mdl. Beløbet skal dog nu forhøjes til 167 kr.

Formanden for Centrums-Demokraterne Erhard Jakobsen præsenterer i folketinget Jes Schmidt som i første linie det tyske mindretals repræsentant.

I sin første tale i folketinget, bebudede folketingsmand Jes Schmidt, at han skulle have gode forudsætninger for at repræsentere hele landsdelen, og at det var hans forsæt efterhånden at rejse problemer af vigtighed både for grænselandet og for det tyske mindretal.

12. januar: Danmarks første år i EF har betydet en stigning til 2,1 mill. tons eller med over 50 pct. i godsmængden ved den dansk-tyske grænse.

Flensborg Avis rejser under en samtale med indenrigsministeriets kons. V. Brockmeyer spørgsmålet om, hvorvidt det dansk-tyske kontaktudvalg vil blive genoprettet,

når man betragter Jes Schmidt som repræsentant for det tyske mindretal. Det påpeges, at det er regeringen, der nedsætter udvalget.

I Løgumkloster indvies Vestslesvigs Landbrugscenter som konsulenthus for Det blandede distrikts, Slogs herreds og Løgumkloster og omegns landboforeninger. Også Skærbæk landboforening vil tilslutte sig centret.

I forbindelse med åbningen af de første færdige lokaler i det nye Folkehjem i Åbenrå afsløres et maleri af Sprogforeningens formand, forstander J. Th. Arnfred. Det er kunstnerinden Franziska Clausen, Åbenrå, der har malet portrættet. Samtidig meddeler J. Th. Arnfred, at han til næste årsmøde vil trække sig tilbage som Sprogforeningens formand.

13. januar: Både Vojens og Haderslev kan notere en pæn fremgang i antallet af industribeskæftigede. Vojens ligger på andenpladsen for hele landet med en stigning på 264 til 2430, og Haderslev kan som nr. 8 notere en fremgang på 119 til 1589 fra 1970-71.

15. januar: Den tyske konsul i Åbenrå, Johann Ristedt fylder 65 og trækker sig tilbage fra sit embede.

16. januar: I Tønder viedes i 1973 439 udenlandske par, og det samlede antal udenlandske par, der har ladet sig vie i Tønder, er dermed nået op på 2231.

830 ha skov og mosearealer vest for den gamle oksevej mellem Vojens og Rødekro indstilles til fredning af fredningsplanudvalget i Sønderjyllands amt.

18. januar: Forretningsudvalget for Bund deutscher Nordschleswiger opfordrer i sit valgoplæg til fuld politisk, økonomisk og kulturel ligeberettigelse mellem den danske og den tyske befolkningsdel og til en fælles planlægning. Vestkystens og midtlandets be-

hov bør vises særlige hensyn, mens man ikke skal stile mod en centerby for hele Sønderjylland.

20. januar: På Centrums-Demokraternes landsmøde i Fredericia rejses der kritik af aftalen mellem partiet og det tyske mindretal. Sønderjyderne vil selv bestemme, hvem der skal være deres kandidater ved et kommende folketingsvalg.

I Gråsten fremsættes forslag om et valgforbund mellem Det konservative Folkeparti og Slesvigsk Parti. Mindretallet, som har opstillet sin egen kandidat, er dog uenig i forslaget.

25. januar: Under en forhandling i Folketinget om valglovens spærreregler foranlediget af Danmarks Retsforbund opfordrer folketingsmand Jes Schmidt til, at mindretallet får en mulighed for et mandat, når man har så mange stemmer, som det billigste kredsmandat i Danmark koster. Den socialdemokratiske folketingsmand Bernhard Tastesen fandt, at forhandlinger mellem København og Kiel måtte anses som rimelige.

28. januar: På et møde i Haderslev Amts Landboforening peger formanden for Statens Jordlovsudvalg, fhv. folketingsmand Simon From på, at der i Sønderjylland findes ca. 2000 ha såkaldt frijord, særlig i Tøndermarsken, som legalt kan sælges til udlændinge. Han foreslår, at staten her får forkøbsret.

30. januar: Boligtilvæksten på Sønderborgegnen i de næste 12 år ventes at blive på ca. 8000 boliger, hvoraf 4000 skal placeres i Sønderborgområdet, fremgår det af en plan for udviklingen på Sønderborgegnen frem til 1986.

31. januar: I Stormflodsudvalget er der nu flertal for, at der bygges et nyt fremskudt dige ved Højer. Desuden skal katastrofevejene forbedres.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 82 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Ildrætskøjskolen i Sønderborg

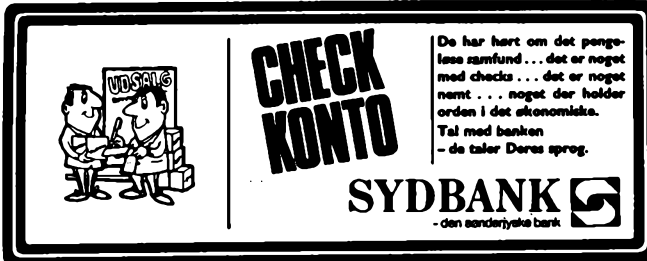
Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning.

6 mdr. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdr. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48

Bent Brier

De har hørt om det penge-løse ræmfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske. Tal med banken - de taler Deres sprog.

CHECK KONTO

SYDBANK
- den sønderjyske bank

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

**WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE**

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
5 måneder fra januar. Korte kurser
Juni-december. --
Tlf. (04) 74 33 25.

ANDELSBANKEN
Sønderjyske Afdelinger

Læs

Dannevirke
Sønderjyllands ældste blad

Jyllands
Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Sønderjysk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (04) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HØJST ANTIK

Bredgade 4, Øster-Højst (14 km nord-øst for Tønder).

Sønderjyske antikviteter sælges.
E. Lund Christensen, Bredgade 4,
6254 Øster-Højst. Tlf. (04) 74 61 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
 - 7,00 m vanddybde
 - Havnen kan besejles dag og nat
 - Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje
-

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelsøjskole-afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Horse Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønsejlsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden
1. maj, senest 30. juni.
Telf. (04) 72 12 36

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS